

คุณค่า และมูลค่า ในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

โดย:
จิตติ มงคลชัยอรัญญา
วิบูรณ์ วิสารทสกุล
เกศกมล สระแก้ว
เศรษฐภูมิ บัวทอง

คุณค่า และมูลค่า

จากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

คุณค่า และ มูลค่า จากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

พิมพ์ครั้งที่ 1 : เมษายน 2563

จำนวน : 500 เล่ม

นักวิจัย : 1. จิตติ มงคลชัยอรัญญา
2. วีรบูรณ์ วิจารณ์สกุล
3. เกศกุล สระแก้ว
4. เศรษฐภูมิ บัวทอง

นักวิจัยสนับสนุน : 1. บุญฤทธิ์ พานิชเจริญ
2. นูรีมะห์ ลูติง

บรรณาธิการ : นูรีมะห์ ลูติง, จุฬามาศ ชวามาสีภรณ์

เรียบเรียง : จุฬามาศ ชวามาสีภรณ์, เศรษฐภูมิ บัวทอง,
บุญฤทธิ์ พานิชเจริญ, สุนทรี กอนไธสง

ออกแบบรูปเล่ม : เลิศศักดิ์ ทองสวัสดิ์วงศ์

ประสานการผลิต : นูรีมะห์ ลูติง

จัดพิมพ์โดย : วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์

งบประมาณสนับสนุนการจัดพิมพ์ : สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์
วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.)

ที่อยู่ติดต่อ : วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ศูนย์รังสิต) เลขที่ 99 หมู่ 18
ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี 12120
โทรศัพท์ : 0-2564 4440 ต่อ 1321 โทรสาร : 0-2564 4429

พิมพ์ที่ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด สันสวย 49/83 หมู่ 9 ซ.ติวานนท์-ปากเกร็ด 3 .
ถนนติวานนท์ ตำบลบางพูด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี 11120
โทรศัพท์ : 0-2584 7202 โทรสาร : 0-2157 2365

สารบัญ

คำนำ	5
บทที่ 1 งานวิจัยที่สร้างองค์ความรู้จากรากฐานโดยชุมชน	9
บทที่ 2 20 ปี การเดินทางของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น กับการสร้างการเปลี่ยนแปลง	21
บทที่ 3 “คุณค่า” และ “มูลค่า” ทางสังคมจากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น	45
ภาคเหนือ	49
- ศูนย์กลไกการจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นท่องเที่ยว โดยชุมชนภาคเหนือตอนล่าง จังหวัดพิษณุโลก	50
- ศูนย์พี่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง	73
ภาคกลาง	93
- ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม	94
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	135
- ศูนย์ชุดเกษตรกรรมยั่งยืนจังหวัดมหาสารคาม	136
- ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดอุบลราชธานี	155
ภาคใต้	177
- ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดสตูล	178
- ศูนย์ประสานงานวิจัยอิสลามศึกษาและวัฒนธรรม จังหวัดปัตตานี	201
บทที่ 4 ก้าวต่อไปของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR)	219
อ้างอิง	232

คำนำ

หนังสือเรื่อง “คุณค่าและมูลค่าจากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ถูกนำมาเรียบเรียงจากโครงการวิจัยเรื่อง “การประเมินผลโครงการวิจัยภายใต้การสนับสนุนของ สำนักงานสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ซึ่งได้รับงบประมาณสนับสนุนการวิจัยจากฝ่ายติดตามและประเมินผลงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประมวลสถานการณ์ภาพความรู้ ปัญหา ข้อเท็จจริงที่ใช้ในการสร้างการเปลี่ยนแปลงของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Based Research) ประเมินผลตอบแทนทางสังคม (Social Return On Investment :SROI) จากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น และเสนอแนะทิศทางการดำเนินงานของกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ในอนาคต มีระยะดำเนินงานตั้งแต่เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2561 ถึงเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2562 เป็นเวลา 1 ปี

“โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ถือกำเนิดมาในปลายปี พ.ศ. 2541 โดยมีรากฐานของแนวคิดที่ว่าชุมชนสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ด้วยตัวของชุมชนเอง โดยผ่านกระบวนการวิจัยที่ชาวบ้านเป็นผู้ตั้งโจทย์ เป็นผู้ดำเนินการวิจัย และเป็นผู้นำไปปฏิบัติจริงภายในพื้นที่ ซึ่งถือว่าเป็นนวัตกรรมการวิจัยที่ถูกคิดค้นขึ้นในประเทศไทย ดังนั้นหนังสือเล่มนี้จึงผลิตขึ้น เพื่อเผยแพร่คุณค่าที่งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้สร้างขึ้นในแต่ละชุมชนจนส่งผลกระทบในระดับประเทศ ประกอบกับข้อมูลเชิงปริมาณที่แสดงถึงผลมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ เพื่อผู้อ่านสามารถเห็นภาพชัดขึ้นจากการมองข้อมูลเชิงลึกจากทั้งข้อมูลเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ โดยมีองค์ประกอบด้วยกัน 4 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 “งานวิจัยที่สร้างองค์ความรู้จากฐานรากโดยชุมชน”
กล่าวถึงพื้นฐานของกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นหรือ (Community Based Research : CBR) รวมถึงความเป็นเอกลักษณ์ของกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น หรือ CBR ในประเทศไทยที่มีความแตกต่างจากการวิจัยในต่างประเทศ

ส่วนที่ 2 “20 ปี การเดินทางของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับการสร้างการเปลี่ยนแปลง” กล่าวถึงภาพรวมผลกระทบของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตลอดระยะเวลาว่าสองทศวรรษ ซึ่งประกอบไปด้วย ประเด็นศึกษา (Issue based cluster) ที่แบ่งออกเป็น 6 ประเด็น ในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น และความสอดคล้องของเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals : SDGs)

ส่วนที่ 3 “คุณค่าและมูลค่าทางสังคมจากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ยก 8 กรณีศึกษาที่มีความโดดเด่นภายใต้ความสำเร็จของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Node) ใน 4 ภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ โดยแต่ละกรณีศึกษานำเสนอเรื่องราวกรณีศึกษาตัวอย่าง (case study) ของงานวิจัยในชุมชน ชี้ให้เห็นถึงเส้นทางผลกระทบที่งานวิจัยสร้างให้แก่ชุมชน และนำเสนอผลตอบแทนทางสังคมจากโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ส่วนที่ 4 “ก้าวต่อไปของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น CBR” กล่าวถึงหัวใจและความท้าทายที่งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเผชิญ และข้อเสนอต่อการขับเคลื่อนในระดับนโยบายเพื่อก้าวต่อไปของงานวิจัย CBR

ในนามของคณะผู้จัดทำ ขอขอบคุณนักวิจัยเพื่อท้องถิ่น และผู้ประสานงานศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Node) ทั่วประเทศที่กรุณาให้ข้อมูล ขอขอบคุณผู้นำชุมชน หน่วยงาน ภาครัฐ และเอกชนในทุกพื้นที่ที่ให้คณะผู้จัดทำได้เก็บข้อมูล และ สัมภาษณ์ ขอขอบคุณ ผศ.ดร.ชูศักดิ์ สุทธิสา ผู้อำนวยการฝ่ายวิจัย เพื่อท้องถิ่น และคณะผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ของ สกสว. ฝ่ายวิจัย เพื่อท้องถิ่น ที่อำนวยความสะดวกในทุกด้าน

ท้ายที่สุดนี้ ขอขอบคุณฝ่ายติดตามและประเมินผลงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) ที่สนับสนุนงบประมาณโครงการวิจัย และสนับสนุนงบประมาณในการจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้

คณะผู้จัดทำ

บทที่ ๑

งานวิจัยที่สร้างองค์ความรู้ จากฐานรากโดยชุมชน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น หรือ Community Based Research (CBR) เป็นวิธีวิทยางานวิจัย (Methodology) รูปแบบใหม่ของงานวิจัยในประเทศไทย โดยมีแนวคิดการวิจัยที่ต้องการ “สร้างคน สร้างองค์ความรู้ สร้างการเปลี่ยนแปลง” โดยมีคุณลักษณะ (Attribute) สำคัญ คือ โจทย์การวิจัยต้องมาจากชุมชน กล่าวคือ ชุมชนต้องเห็นพ้องตรงกันและร่วมทำวิจัยชุมชนต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยและเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ร่วมตั้งแต่พัฒนาโจทย์ การเก็บข้อมูลการวิเคราะห์ข้อมูล การปฏิบัติการแก้ไขปัญหาที่มีจากข้อมูล การสรุปผลการวิจัยเน้นเรื่องการมีส่วนร่วมจากทุกส่วนที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริมกระบวนการพัฒนาและยกระดับการใช้ความรู้ท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเน้นการสร้างคนมากกว่าความรู้ โดยเฉพาะชาวบ้านภายใต้หลักคิดงานวิจัยชุมชนต้องเป็นงานวิจัยโดยคนในชุมชน ของคนในชุมชน และเพื่อคนในชุมชน เสริมสร้างพลังอำนาจ (Empowerment) ของชุมชน (สถาบันวิจัยและพัฒนา, 2560)

อาจจะกล่าวสรุปได้ว่างานวิจัยเพื่อท้องถิ่น หรือ CBR เป็นการผสมกระบวนการศึกษาและการทำงาน 3 แหล่ง คือ งานวิจัยวิชาการ งานพัฒนา และวิถีชาวบ้าน โดยการศึกษายังคงรักษาแก่นของขั้นตอนในกระบวนการศึกษาในวิธีการทางวิทยาศาสตร์เอาไว้ แต่มีการ “ตัดออก ลดทอน ทดแทน แปรรูป” บางอย่างเข้าไป (กาญจนา แก้วเทพ, 2556)

งานวิชาการ CBR ใช้รูปแบบของ “การจัดการความรู้” (Knowledge management) มาทดแทนการทบทวนวรรณกรรม (literature Review) อาทิ การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้มีประสบการณ์ร่วมกันอย่างมีระบบของการประชุม (Planned meeting)

จากงานพัฒนา คือ รักษาเป้าหมายที่จะนำเอาความรู้ที่ค้นพบ ไปค้นคิดกิจกรรมเพื่อปรับปรุง แก้ไขสภาพแวดล้อมให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีอย่างมีแบบแผน มีข้อมูล ข้อเท็จจริงรองรับ (Planned change)

วิถีแบบชาวบ้าน เนื่องจากงานวิจัยประเภท CBR นักวิจัยคือ ชาวบ้าน ดังนั้น ในทุกขั้นตอนของวิธีวิทยาจึงต้องถูกกำกับด้วยวิถีแบบชาวบ้าน ทั้งนี้ เพื่อให้ “ความรู้ที่เกิดจากงานวิจัย” สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง (Applicable)

การให้การสนับสนุนทุนวิจัยเพื่อท้องถิ่นของไทย

ในการให้การสนับสนุนทุนวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Based Research) ของประเทศไทยนั้น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ถือเป็นผู้มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการสนับสนุนทุนวิจัย เริ่มสนับสนุน “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2541 โดยจัดตั้งสำนักงานภาคขึ้นที่จังหวัดเชียงใหม่ (สกว. สำนักงานภาค ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น)

โดยยุทธศาสตร์ที่สำคัญเน้นการมุ่งเข้าไปเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนท้องถิ่น โดยเน้นให้ “คน” ในชุมชน ท้องถิ่น ใช้ประโยชน์จากงานวิจัยด้วยการเข้าร่วมกระบวนการวิจัย ทุกขั้นตอน เริ่มตั้งแต่การวิเคราะห์ชุมชนเพื่อกำหนดโจทย์ คำถาม การวิจัย การทบทวนทุนเดิมในพื้นที่ การออกแบบการวิจัยและการวางแผนปฏิบัติการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล การทดลองปฏิบัติจริงเพื่อสร้างรูปธรรมในการตอบโจทย์วิจัย หรือแก้ปัญหาในพื้นที่วิจัยการประเมินและสรุปบทเรียน เน้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างนักวิจัยชาวบ้าน คนในชุมชนท้องถิ่น นักวิชาการ ข้าราชการ นักพัฒนา และผู้ทรงคุณวุฒิที่จะได้เรียนรู้ร่วมกัน เพื่อสร้างความรู้และกลไกการจัดการปัญหาและการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่การวิจัย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัย เพื่อท้องถิ่น ได้เน้นการจัดการและประสานให้เกิดการบูรณาการ ความเชื่อมโยงระหว่าง “ปัญญา” (ผู้ร่วมวิจัย) และ “พัฒนา” (ผู้มีส่วนร่วมงานพัฒนา) ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัด ระดับชาติ ที่ดำเนินงานแบบแยกส่วน ต่างคนต่างทำอยู่ในปัจจุบัน ดังคำขวัญ “สร้างสรรค์ปัญญา เพื่อพัฒนาท้องถิ่น” เพื่อให้สังคมไทยได้ใช้ ความรู้และข้อมูลที่ถูกต้องเชื่อถือได้ในการแก้ไขปัญหาและตัดสินใจ แทนการใช้ความรู้สึกหรืออารมณ์ อันนำไปสู่ความสามารถในการแก้ปัญหา พัฒนาตนเอง และพึ่งตนเองได้ในชุมชนท้องถิ่น ตลอดจน การพัฒนาประเทศชาติจากฐานรากที่ยั่งยืน โดยมีศูนย์ประสาน งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่ (Node) หรือพี่เลี้ยง ซึ่งมีบทบาท ในลักษณะเป็นองค์กรพี่เลี้ยงในการขับเคลื่อน ติดตามประสาน งานโครงการวิจัย รวมถึงคิดโจทย์ และแสวงหาตัวนักวิจัยในพื้นที่ ปัจจุบันกระจายตัวทั่วทุกภาคของประเทศไทย ได้แก่ ภาคตะวันออก เฉียงเหนือ จำนวน 14 ศูนย์ ภาคเหนือ จำนวน 7 ศูนย์ ภาคใต้ จำนวน 8 ศูนย์ และภาคกลาง จำนวน 5 ศูนย์ รวมทั้งสิ้น 34 ศูนย์

ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในปัจจุบัน
ที่มา : สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น, 2561

จากการสนับสนุนงานวิจัยท้องถิ่นจนถึงปัจจุบัน (นับตั้งแต่ สำนักงาน สกว. ภาค ปี 2543 จนถึงปีงบประมาณ พ.ศ. 2559) สกว. สนับสนุนโครงการ วิจัยท้องถิ่นไปแล้วกว่า 3,764 โครงการ (สำนักงาน สกว. ภาค จำนวน 1,197 โครงการ และ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น จำนวน 2,567 โครงการ) วงเงินมากกว่า 1,198 ล้านบาท มีนักวิจัยและผู้เกี่ยวข้องในโครงการต่างๆ ประมาณ 32,410 คน

เมื่อแยกประเภททุนโครงการฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 - พ.ศ. 2560 ได้มีการสนับสนุนทุนโครงการ 5 ประเภทหลัก ได้แก่

1) Research Development Grant (RDG) โครงการให้ทุนพัฒนางานวิจัย เป็นทุนเพื่อนำไปสู่การพัฒนา

2) Project Development Grant (PDG) โครงการวิจัยหรือชุดโครงการวิจัย

3) Research Development Consultant (RDC) เป็นทุนสนับสนุน การประสานงานและการติดตามโครงการ เช่น ทุนดำเนินการของผู้จัดการเครือข่าย ผู้ประสานงานชุดโครงการ ผู้ประสานงานโครงการ ที่ปรึกษา

4) Research Publication Grant (PUG) ทุนสนับสนุนการจัดพิมพ์ หนังสือหรือเอกสารเพื่อการเผยแพร่ และมีการแจกจ่ายโดยไม่คิดมูลค่า เอกสาร ประกอบการประชุมวิชาการ

5) Research Publication Investment (PUR) ทุนสนับสนุนการจัดพิมพ์ เอกสาร หนังสือ สื่อต่างๆ เช่น ซีดีรอม วิดีทัศน์ โดยมีการลงทุนโดย สกว. และ จำหน่ายโดย สกว. หรือหัวหน้าโครงการ

เมื่อแยกประเภทตามประเด็น (Issue based cluster) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 - พ.ศ. 2560 พบว่า สำนักงานสนับสนุนกองทุนวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัย เพื่อท้องถิ่นได้ให้การสนับสนุนโครงการวิจัยแบ่งออกเป็น 14 ประเด็นใหญ่ ได้แก่

- 1) ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร
- 2) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- 3) การศึกษากับชุมชน
- 4) เกษตรกรรมยั่งยืน
- 5) เด็ก เยาวชน และครอบครัว
- 6) การบริหารจัดการท้องถิ่น
- 7) เศรษฐกิจชุมชน

- 8) สุขภาพ หมอเมือง และสมุนไพร
- 9) ศิลปะ วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
- 10) คนจน
- 11) วิทยาการกระบวนการ
- 12) การสื่อสารเพื่อชุมชน
- 13) การเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน
- 14) การประสานงานพื้นที่ชายแดน

งานวิจัยในยุคเริ่มต้น ได้มีการพัฒนากลุ่มผู้ประสานงานด้านความรู้ และทักษะการทำงาน ในรูปแบบของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Nodes) เพื่อทำหน้าที่เป็นผู้ให้การสนับสนุน ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงในพื้นที่ชุมชนทำวิจัย คอยหนุนเสริมเติมเต็ม ทั้งกระบวนการ วิธีการวิจัย และส่งเสริม เพื่อให้นักวิจัยท้องถิ่นทำวิจัยได้อย่างมีคุณภาพ ซึ่งงานวิจัย CBR เป็นงานวิจัยเพื่อพัฒนาคน บ่มเพาะนักวิจัยท้องถิ่นอย่างน้อย 18 เดือนขึ้นไป ตั้งแต่พัฒนาโครงการจนสิ้นสุดโครงการ จนทำให้นักวิจัยท้องถิ่นหลายๆ คนสามารถเปลี่ยนแปลงตนเอง ทั้งการคิด วิเคราะห์ การใช้ข้อมูล การสื่อสาร รวมถึงทักษะต่างๆ ไปในทิศทางที่ดีขึ้น ถือเป็นการสร้างเครื่องมือให้แก่ักวิจัย และการ “ติดอาวุธทางปัญญา”

หากพิจารณางานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Based Research : CBR) ในฐานข้อมูลสากลจะพบว่า งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นไม่ได้มีเฉพาะแต่ในประเทศไทย แต่ถือเป็นคำสากล ที่ถูกใช้เรียกขานงานวิจัยที่อาศัยการมีส่วนร่วมจากชุมชน (Participation Research) สามารถพบได้ในหลายประเทศทั่วโลก จากการทบทวนวรรณกรรมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) จากฐานข้อมูลสากล พบว่า งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในต่างประเทศ เรียกชื่อย่อว่า “CBR” เฉกเช่นเดียวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของประเทศไทย ซึ่งจากการสืบค้นวรรณกรรมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) พบว่า วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มีหลายองค์กรในโลก ได้ใช้กระบวนการวิจัยที่เรียกว่า Community Based Research หรือ CBR ยกตัวอย่างใน 4 ประเทศ ได้แก่ เนเธอร์แลนด์ สหรัฐอเมริกา แคนาดา และออสเตรเลีย

1) ประเทศเนเธอร์แลนด์

ประเทศเนเธอร์แลนด์มีศูนย์เครือข่ายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Research Center) ที่เรียกว่า “Dutch Science Shops” เป็นเครือข่ายที่สร้างความร่วมมือและดำเนินงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีสังคมเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของคนในชุมชน มีบุคลากรประกอบด้วย พนักงานประจำและนักศึกษาฝึกงาน ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ในการศึกษาและค้นหาประเด็นปัญหาและมีอาสาสมัครที่เป็นนักวิชาการ และนักศึกษาเข้าร่วมในทีมวิจัย การทำวิจัยจะเน้นการวิจัยจากแบบล่างขึ้นบน (Bottom - up Approach) กล่าวคือ การเริ่มต้นจากการศึกษาปัญหาที่เกิดขึ้นในระดับชุมชน ประเด็นที่ค้นคว้าเกี่ยวข้องกับความต้องการของชุมชนและสร้างความร่วมมือกับองค์กร กลุ่มในชุมชนในกระบวนการทำวิจัยร่วมกัน ที่ผ่านมา Community Research Center แต่ละแห่งก็ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการช่วยนักสิ่งแวดล้อมในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับมลพิษในภาคอุตสาหกรรมและช่วยแรงงานในการประเมินผลกระทบด้านความปลอดภัยตลอดจนประเด็นทางสังคมต่างๆ

2) ประเทศแคนาดา

ในประเทศแคนาดา มีการขับเคลื่อนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่เรียกว่า Centre for Community Based Research หรือ CCBR เป็นองค์กรที่ไม่แสวงหากำไรของแคนาดา เกิดขึ้นในปี 1982 จากคนกลุ่มเล็กๆ ในสายวิชาการและคนที่ขับเคลื่อนงานด้านสังคมที่เคยมีการทำงานร่วมกับสังคมชุมชน โดยใช้การวิจัยและการมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้าใจในเรื่องนวัตกรรมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยงานวิจัยในช่วงแรกๆ ที่ CCBR ดำเนินการจะเป็นงานวิจัยทางสังคมประยุกต์ เช่น การประเมินความต้องการ การวิเคราะห์นโยบาย การประเมินโครงการ การอธิบายกระบวนการเปลี่ยนแปลงโครงการวิจัยที่เน้นการมีส่วนร่วม เป็นต้น หลังจากนั้นจึงได้ขยายขอบเขตการทำงานไปสู่โครงการวิจัยที่ใช้ชุมชนเป็นฐานมากขึ้นและมีความหลากหลายมากขึ้น โดยงานยังเน้นไปที่การพัฒนาศักยภาพของคน การพัฒนาความเป็นนานาชาติความปลอดภัยของชุมชนสังคมและการป้องกันความรุนแรง รวมถึงประเด็นสตรีและเยาวชน

3) ประเทศออสเตรเลีย

ประเทศออสเตรเลียนีมีเครือข่ายการมีส่วนร่วมของชุมชนแห่งออสเตรเลีย หรือ Engagement Australia หรือ EA เป็นเครือข่ายซึ่งสนับสนุนและให้บริการแก่สมาชิกรวมถึงชุมชนต่างๆ โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อนำและเอื้อให้เกิดการพัฒนาแนวปฏิบัติที่ดีในการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนกับมหาวิทยาลัยในประเทศ มีบทบาทสำคัญในการเป็นเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนและสนับสนุน เสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมหาวิทยาลัยกับชุมชน สนับสนุนการสร้างความร่วมมือ แลกเปลี่ยนองค์ความรู้และการสร้างเวทีเพื่อให้มีการถกเถียงและการพัฒนาความร่วมมือ และการเสริมสร้างสมรรถนะและองค์ความรู้ต่างๆ ผ่านการจัดประชุมวิชาการประจำปี และการจัด forum ต่างๆ รวมถึงการจัดทำวารสาร รวมถึงสนับสนุนให้เกิดกระบวนการวิจัยแบบ Community Based Research ร่วมกับชุมชนที่องค์กร Engagement Australia เข้าไปดำเนินกิจกรรม

4) ประเทศสหรัฐอเมริกา

ในประเทศสหรัฐอเมริกามีองค์กรที่ขับเคลื่อนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Based Research : CBR) กระจายไปในหลายองค์กร หลายรัฐ เช่น บอสตัน ชิคาโก และ ฟลอริดา

บอสตัน แมสซาชูเซตส์ สหรัฐอเมริกา

ศูนย์ JSI Center for Environmental Health Studies หรือ ศูนย์ JSI เพื่อการศึกษาอนามัยและสิ่งแวดล้อม ที่ดำเนินกิจกรรมในรัฐบอสตัน แมสซาชูเซตส์ สหรัฐอเมริกา เป็นองค์กรไม่แสวงหาผลกำไรมีการสนับสนุนชุมชนและองค์กรแรงงานที่มุ่งเน้นประเด็นด้านสุขภาพที่เกิดจากปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยมีบทบาทในการสนับสนุนและสร้างศักยภาพให้ชุมชนสามารถพัฒนาเครื่องมือต่างๆ เพื่อจัดการปัญหาในชุมชนด้วยตัวเอง ผ่านกระบวนการศึกษาวิจัยโดยใช้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน JSI เข้าไปทำงานร่วมกับคนสามกลุ่ม คือ ผู้เชี่ยวชาญชุมชนฐานราก และเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐ JSI มีบทบาทสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างชุมชนกับผู้เชี่ยวชาญจากภายนอก JSI เข้าถึงความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริงเพื่อให้ชุมชนเกิดความไว้วางใจใน JSI ในขณะเดียวกัน

ก็ต้องสร้างภาพลักษณ์ที่ดีต่อคนในภาคอุตสาหกรรมด้วย หนึ่งในผลงานสำคัญของ JSI ในช่วงปี 1969 ถึงปี 1979 คือการเข้าไปศึกษาและระบุปัญหาต้นเหตุของโรคคัลลีย์เมียใน Woburn, Massachusetts โดยต้นเหตุ มีสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากแหล่งน้ำที่ปนเปื้อนสารพิษจากโรงงานแห่งหนึ่งซึ่ง ตั้งอยู่ใกล้บ่อน้ำสาธารณะที่ชาวบ้านใช้เพื่อการอุปโภคบริโภคภายใต้การสนับสนุนของ JSI นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในเชิงกฎหมายและนโยบายที่ทำให้ภาครัฐต้องปรับโครงสร้างการบริหารจัดการเพื่อแก้ปัญหาสารพิษปนเปื้อนอย่างเร่งด่วน

ชิคาโก สหรัฐอเมริกา

ในรัฐชิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกา มีกลุ่ม Policy Research Action Group (PRAG) หรือ กลุ่มขับเคลื่อนงานวิจัยด้านนโยบายภาครัฐในชิคาโก โดยใช้ซึ่งกระบวนการ Community Based Research PRAG เป็นหน่วยงานที่เป็นเสมือนเครือข่ายความร่วมมือที่มีบทบาทในการช่วยเหลือสนับสนุนการทำงานวิจัยร่วมกันระหว่างสถาบันการศึกษาและองค์กรภาคประชาชนระดับฐานรากในชิคาโก มีบทบาทในการค้นหา และระบุประเด็นปัญหาด้านนโยบายที่สำคัญในชิคาโก เพื่อนำไปสู่การทำงานร่วมกันระหว่างภาคส่วนต่างๆ เพื่อออกแบบแนวทางที่มีประสิทธิภาพในการจัดการปัญหาในโลกแห่งความเป็นจริง และเพื่อให้สถาบันการศึกษาทำงานร่วมกับชุมชนอย่างราบรื่นและมีความไว้วางใจกัน

ฟลอริดา สหรัฐอเมริกา

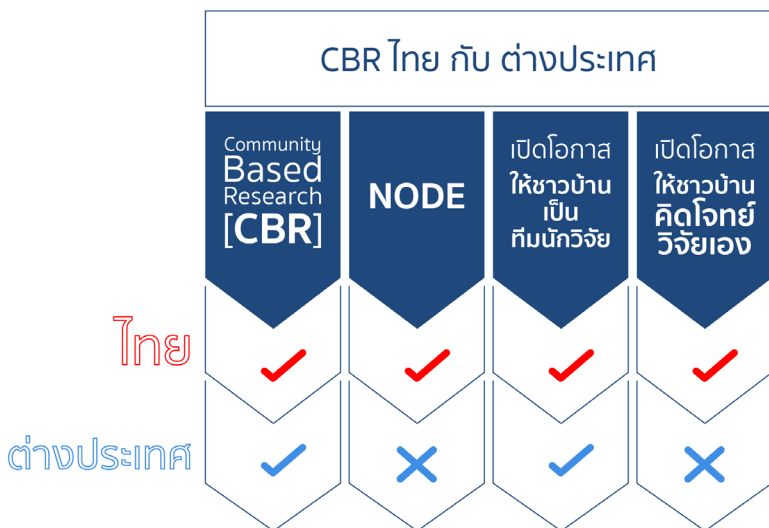
ศูนย์วิจัยประยุกต์แห่งฟลอริดาประเทศสหรัฐอเมริกา หรือ Applied Research Center (ARC) เป็นสถาบันวิจัยด้านนโยบายสาธารณะและการศึกษา ซึ่งมุ่งเน้นประเด็นการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเชื้อชาติ ARC มีบทบาทสำคัญในการศึกษาวิจัยเพื่อเป็นแนวทางในการนำเสนอต่อภาครัฐ เพื่อปรับปรุงนโยบายสาธารณะให้ทำงานเสมือนหน่วยงานย่อยๆ ที่เชื่อมโยงกับ Center for Third World Organizing (CTWO) และมีพันธกิจที่สำคัญ คือ การพัฒนางานวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยศูนย์วิจัยประยุกต์แห่งฟลอริดาได้ใช้กระบวนการ Community Based Research เป็นเครื่องมือในการดำเนินงานวิจัยร่วมกับชุมชน

จากการวิเคราะห์ข้อมูลความแตกต่างและคล้ายคลึงระหว่างงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของต่างประเทศและงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของประเทศไทย พบความแตกต่างใน 2 ประการหลัก คือ

ประการแรก งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของต่างประเทศมีความแตกต่างกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของไทย กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในต่างประเทศจะทำงานในลักษณะระบอบเขตการทำงานในการขับเคลื่อนและเน้นประเด็น (Issue) อย่างชัดเจน อย่างเช่น Science Shop ในเนเธอร์แลนด์ จะเน้นการวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีและสังคม หรือ Policy Research Action Group ในซิดนีย์จะชัดเจนว่าเป็นการวิจัยเชิงนโยบาย เช่นเดียวกันกับ Engagement Australia มีบทบาทเฉพาะในการเชื่อมโยงระหว่างชุมชนกับมหาวิทยาลัย CBR เท่านั้น แต่งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในประเทศไทยนั้นไม่ได้ระบุประเด็นของปัญหา (Issue based cluster) ตั้งแต่ต้น ซึ่งประเด็นการศึกษาของวิจัยเพื่อท้องถิ่นในประเทศไทยนั้นจะมีความหลากหลายตามบริบทของแต่ละพื้นที่ ไม่เจาะจงไปแค่ประเด็นใดประเด็นหนึ่ง อาทิ การจัดการทรัพยากร การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การศึกษา เกษตรกรรมยั่งยืน เยาวชนและครอบครัว การบริหารจัดการท้องถิ่น เศรษฐกิจชุมชน สุขภาพ หมอเมือง และสมุนไพร ศิลปะวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และอื่นๆ

ประการที่สอง งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของต่างประเทศและประเทศไทยมีความคล้ายคลึงกัน คือ มีการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมาเป็นส่วนร่วมในการวิจัย แต่ประเทศไทยมีบริบทที่แตกต่างออกไป คือ “CBR ประเทศไทย มีศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงงานวิจัยของชุมชน หรือเรียกว่า “Node” ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของประเทศไทย”

ซึ่งบทบาทสำคัญของพีเลียง (Node) คือ การพัฒนาศักยภาพชาวบ้านให้สามารถทำวิจัย สนับสนุนการสร้างโจทย์วิจัยในพื้นที่ ซึ่งเป็นการสร้าง “องค์ความรู้ชุมชน” และ “ติดต่อหาทางปัญญาให้กับคนในชุมชน” พีเลียงจึงมีจิตวิญญาณของ “ความเป็นครูเป็นที่ปรึกษา” และเป็น “เพื่อนคู่คิด” เมื่อยามที่ทีมนักวิจัยชาวบ้านเกิดอุปสรรค โดยบทบาทเหล่านี้ไม่พบในงานวิจัย CBR ของต่างประเทศ งานวิจัย CBR ของประเทศไทยจึงเป็นนวัตกรรม “การสร้างองค์ความรู้จากฐานราก” อย่างแท้จริงและถือเป็นการสร้าง “ผู้นำการเปลี่ยนแปลงของชุมชน” อีกด้วย

บทที่ ๒

20 ปี

การเดินทางของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น กับการสร้างการเปลี่ยนแปลง

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 จนถึงปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2562 งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นดำเนินการผ่านมา 2 ทศวรรษแล้ว ซึ่งตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา สำนักงานกองทุนสนับสนุนวิจัย (สกว.) ได้สนับสนุนโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น และสร้างนักวิจัยอย่างต่อเนื่อง โดยสนับสนุนโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปแล้วมากกว่า 4,000 โครงการ สามารถสร้างนักวิจัยเพื่อท้องถิ่นมากกว่า 40,000 คน

ในปี พ.ศ. 2562 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างภายในครั้งสำคัญ เนื่องจากพระราชบัญญัติสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2562 มีผลบังคับใช้ ส่งผลให้ สกว. กลายสภาพเป็นสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.) โดยมีบทบาทเป็นผู้กำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ และแผนด้านวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรมของประเทศแทนบทบาทผู้ให้ทุนวิจัยจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จึงเป็นความท้าทายต่อการดำเนินกิจกรรมของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่เคยอยู่ภายใต้การสนับสนุนของ สกว. อาจได้รับผลกระทบเมื่อเข้าสู่ทศวรรษที่ 3

ในปี พ.ศ. 2561 - พ.ศ. 2562 ผู้เขียนได้ดำเนินการศึกษาผลกระทบจากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตลอดระยะเวลา 20 ปี ภายใต้โครงการ “ประเมินผลโครงการวิจัยภายใต้การสนับสนุนของ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ได้สำรวจข้อมูลโครงการวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนทุนโครงการผ่านศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จำนวน 26 ศูนย์ (จากทั้งหมด จำนวน 37 ศูนย์) พบว่า สำนักงานกองทุนสนับสนุนวิจัย (สกว.) สนับสนุนโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปแล้ว จำนวน 967 โครงการ โดยโครงการวิจัยส่วนใหญ่ส่งผลกระทบเชิงบวกระดับชุมชน (เกรด C) จำนวน 591 โครงการ คิดเป็นร้อยละ 61.12 รองลงมาเป็นโครงการวิจัยที่ส่งผลกระทบเชิงบวกระดับจังหวัด (เกรด B) จำนวน 226 โครงการ คิดเป็นร้อยละ 26.37 ในขณะที่โครงการวิจัยที่ส่งผลกระทบเชิงบวกระดับประเทศ (เกรด A) มีจำนวน 100 โครงการ คิดเป็นร้อยละ 10.34 ส่วนโครงการวิจัยที่ไม่ส่งผลกระทบเชิงบวกแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (เกรด F) มีจำนวน 50 โครงการ หรือคิดเป็นร้อยละ 5.17 ของจำนวนโครงการทั้งหมด จากการดำเนินโครงการของ 26 ศูนย์ ที่ผ่านมา สามารถสร้างนักวิจัยท้องถิ่นได้ จำนวน 14,880 คน

ประเด็นการศึกษา (Issue based clustering)

ด้านประเด็นการศึกษาของโครงการวิจัย พบว่า ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จำนวน 26 ศูนย์นั้น มีความสนใจในประเด็นการศึกษาที่แตกต่างกันตามบริบทพื้นที่ สถานการณ์ และความสนใจของชุมชน เมื่อแบ่งประเภทประเด็นการศึกษาโครงการวิจัย โดยการศึกษาครั้งนี้ผู้เขียนได้แบ่งประเภทประเด็นการศึกษาออกเป็น 6 ประเด็นตามความเห็นของผู้บริหาร สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น คือ

- 1) ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร
- 2) เศรษฐกิจชุมชน
- 3) เกษตรและความมั่นคงทางอาหาร
- 4) การศึกษา
- 5) ประเด็นเกี่ยวกับกลุ่มเป้าหมาย
เช่น ผู้พิการ ผู้สูงอายุ กลุ่มชาติพันธุ์
- 6) การท่องเที่ยว

ซึ่งสัดส่วนการประเด็นศึกษาโครงการวิจัยของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จำนวน 26 ศูนย์ โดยภาพรวมตามรายละเอียดแผนภูมิ ดังนี้

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)

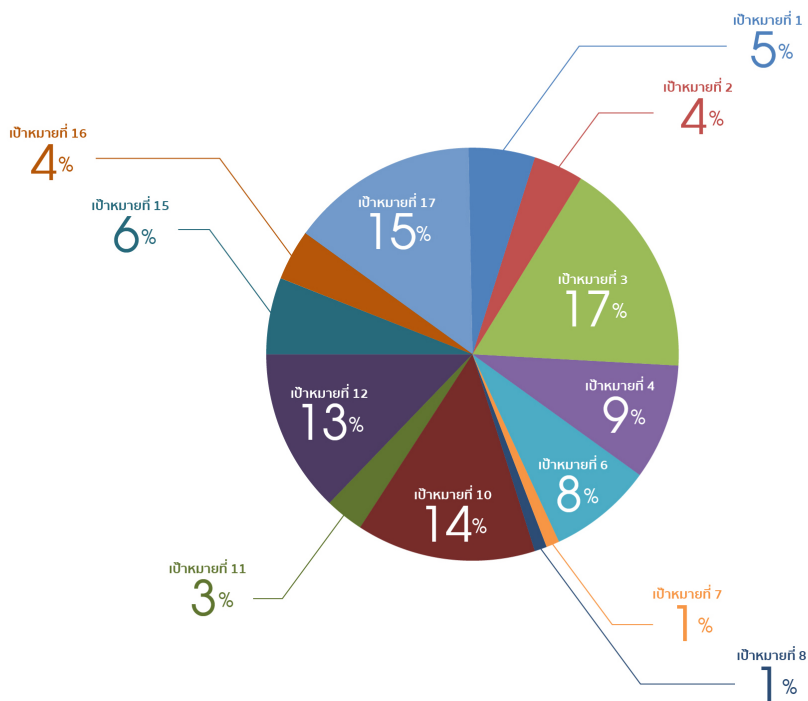
ด้านความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ตลอดระยะเวลา 20 ปี มีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน หรือ Sustainable Development Goals (SDGs) ที่ได้ถูกกำหนดขึ้น ณ เมืองริโอเดอจาเนโร ประเทศบราซิล ระหว่างการประชุมสหประชาชาติ (United Nations) ในปี พ.ศ. 2555 ซึ่งเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนมีวัตถุประสงค์เพื่อตอบสนองความท้าทายด้านสิ่งแวดล้อม การเมืองและเศรษฐกิจที่ทั้งโลกกำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบัน และเพื่อหาความสมดุลทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ภายในปี พ.ศ. 2571 Sustainable Development Goals (SDGs) ประกอบไปด้วย 17 เป้าหมาย ซึ่งเป็นกรอบทิศทาง ดังนี้

จากการเก็บข้อมูลของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จำนวน 26 ศูนย์ นำมาพิจารณาเพื่อหาความสอดคล้องกับเป้าหมาย การพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) พบว่า มีความสอดคล้องกับเป้าหมาย การพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) กับ 13 เป้าหมายหลัก ซึ่งโครงการวิจัย ส่วนใหญ่ของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีความสอดคล้องกับ เป้าหมายที่ 3 การมีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี มากที่สุด รองลงมา คือ เป้าหมาย ที่ 17 ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งในความหมายของ เป้าหมายที่ 17 กำหนดโดยสหประชาชาติมีความหมาย คือ “การสร้าง พลังแห่งการเป็นหุ้นส่วนความร่วมมือระดับสากลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน” หรืออีกนัยหนึ่ง คือ ความมุ่งมั่นที่จะเพิ่มความร่วมมือระหว่างประเทศ พัฒนาแล้วกับประเทศกำลังพัฒนา แต่ในความหมายของผู้ตอบ แบบสอบถามหรือนักวิจัยชาวบ้านมีความหมายถึง ความร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจ เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนในรูปแบบของชุมชน กับประเทศ ซึ่งอาจมีความแตกต่างจากความหมายของที่ประชุม สหประชาชาติ (United Nations) แต่ถึงอย่างไรหากพิจารณาประเด็น ความเชื่อมโยง แม้ว่าจะงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น อาจยังไม่สามารถสร้าง ความร่วมมือในระดับประเทศ แต่เป็นจุดเริ่มต้นที่งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น สามารถเป็นเครื่องมือให้เกิดความร่วมมือในระดับชุมชนกับชุมชน ซึ่งอาจจะสามารถยกระดับความร่วมมือที่สูงขึ้นได้ในอนาคต

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นยังสอดคล้องกับเป้าหมายที่ 1 ขจัด ความยากจน เป้าหมายที่ 2 ขจัดความหิวโหย เป้าหมายที่ 3 การมีสุขภาพ และความเป็นอยู่ที่ดี เป้าหมายที่ 4 การศึกษาที่เท่าเทียม เป้าหมายที่ 6 การจัดการน้ำและสุขาภิบาล เป้าหมายที่ 7 พลังงานสะอาดที่ทุกคน เข้าถึงได้ เป้าหมายที่ 8 การจ้างงานที่มีคุณค่าและการเติบโต ทางเศรษฐกิจ เป้าหมายที่ 10 ลดความเหลื่อมล้ำ เป้าหมายที่ 11 เมืองและถิ่นฐานมนุษย์อย่างยั่งยืน เป้าหมายที่ 12 แผนการบริโภค และการผลิตที่ยั่งยืน เป้าหมายที่ 15 การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศน์ และเป้าหมายที่ 16 สังคมสงบสุข ยุติธรรม ไม่แบ่งแยก โดยภาพรวม ของสัดส่วนงานวิจัย ดังแสดงในแผนภาพต่อไปนี้

ความสอดคล้องของเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน SDGs และงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของประเทศไทย

ความสำเร็จของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ในระดับภาค ทั้ง 4 ภูมิภาค

การพัฒนางานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นทั้ง 4 ภูมิภาค ภายใต้การหนุนเสริม สนับสนุนในรูปแบบของ “พี่เลี้ยง” ที่ต้องการสนับสนุนให้ชาวบ้านสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมและการค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหาในเชิงพื้นที่ตามบริบทและสภาพปัญหา โดยเริ่มต้นจากชุมชนหรือชาวบ้านรู้จักวิธีการทำวิจัยเพื่อให้เกิดกระบวนการคิด วิเคราะห์อย่างเป็นระบบ จนขยายผลสู่หน่วยงานภาคีเครือข่ายในพื้นที่ ทั้งในรูปแบบเครือข่ายวิจัยและในรูปแบบกิจกรรมกระบวนการเหล่านี้ ถือเป็นความสำเร็จของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในตลอดระยะเวลา 20 ปี ที่ดำเนินการ

ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาความสำเร็จของการดำเนินโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นของศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) สามารถนำเสนอภาพรวมข้อมูลของผลกระทบ (Impact) ทั้ง 4 ภูมิภาค ดังนี้

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภาคเหนือ

ข้อมูลจากศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในภาคเหนือ จำนวน 6 ศูนย์ จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 7 ศูนย์ พบว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 ถึงปี พ.ศ. 2562 ได้ดำเนินโครงการไปแล้ว จำนวน 223 โครงการ และสร้างนักวิจัยท้องถิ่นไปจำนวนทั้งสิ้น 4,794 คน ซึ่งศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ดำเนินการวิจัยมากที่สุด คือ ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดลำพูน จำนวน 57 โครงการ รองลงมา คือ ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดลำปาง จำนวน 50 โครงการ ในขณะเดียวกัน ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่สร้างนักวิจัยท้องถิ่นมากที่สุด คือ ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดลำปาง จำนวน 1,362 คน รองลงมา คือ ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดน่าน จำนวน 1,290 คน

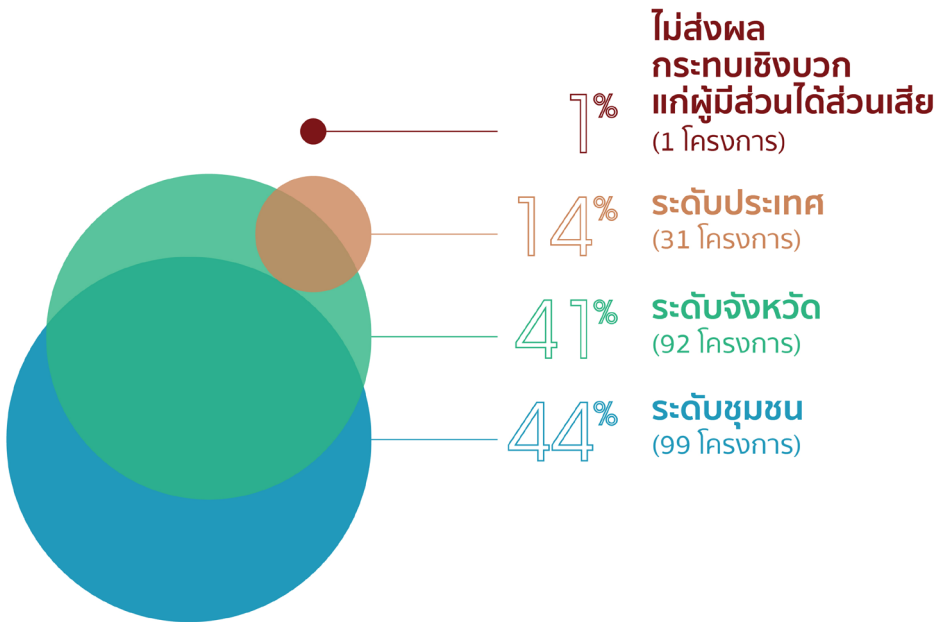
เมื่อพิจารณาประเด็นศึกษาวิจัย (Issue based cluster) ของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในภาคเหนือ พบว่า มีความโดดเด่นในประเด็นศึกษาวิจัยที่แตกต่างกัน โดยส่วนใหญ่เน้นศึกษางานวิจัยใน 4 ประเด็นหลัก ได้แก่

- 1) ประเด็นด้านเกษตรและความมั่นคงทางอาหาร
- 2) ประเด็นด้านการศึกษา
- 3) ประเด็นด้านการท่องเที่ยว
- 4) ประเด็นชุมชนกับการจัดการทรัพยากร

ซึ่งประเด็นศึกษาดังกล่าวมีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ใน 5 เป้าหมายหลัก ได้แก่

- เป้าหมายที่ 1 ขจัดความยากจน
- เป้าหมายที่ 3 การมีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี
- เป้าหมายที่ 4 การศึกษาที่เท่าเทียม
- เป้าหมายที่ 12 แผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน
- เป้าหมายที่ 17 ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

เมื่อพิจารณาความสำเร็จของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในภาคเหนือพบว่า งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคเหนือโครงการที่ส่งผลกระทบเชิงบวกระดับประเทศ (เกรด A) จำนวน 31 โครงการ คิดเป็นร้อยละ 13.9 โครงการที่ส่งผลกระทบเชิงบวกระดับจังหวัด (เกรด B) จำนวน 92 โครงการ คิดเป็นร้อยละ 41.3 และโครงการที่สร้างผลกระทบเชิงบวกระดับชุมชน (เกรด C) จำนวน 99 โครงการ คิดเป็นร้อยละ 44.4 และมีโครงการที่ไม่ส่งผลกระทบเชิงบวกแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียใดๆ (เกรด F) มีจำนวนเพียง 1 โครงการ หรือ ร้อยละ 0.4 เท่านั้น

SDGs และศูนย์ประสานงานวิจัย เพื่อท้องถิ่นภาคเหนือ

ความสอดคล้อง
กับเป้าหมาย SDGs
พ.ศ. 2544 - 2562

- เป้าหมายที่
- 1 : ขจัดความยากจน
 - 3 : การมีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี
 - 4 : การศึกษาที่เท่าเทียม
 - 12 : แผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน
 - 17 : ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

1. ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
จังหวัดลำพูน

2. ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
จังหวัดแม่ฮ่องสอน

1. ศูนย์พี่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
จังหวัดลำปาง

2. ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
จังหวัดน่าน

เกษตรและความมั่นคงทางอาหาร

การศึกษา

ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
จังหวัดลำปาง

ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร

การทอเกี่ยว

ศูนย์กลไกการจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ประเด็นท่องเที่ยวโดยชุมชน
ภาคเหนือตอนล่าง

ดำเนินการวิจัย
223
โครงการ

สร้างนักวิจัยท้องถิ่น
4,794
ราย

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภาคกลาง

ข้อมูลจากศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในภาคกลาง จำนวน 4 ศูนย์ จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 5 ศูนย์ พบว่า ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2547 ถึงปี พ.ศ. 2562 ได้ดำเนินโครงการวิจัยไปแล้ว จำนวน 225 โครงการ และสร้างนักวิจัยท้องถิ่นไปทั้งสิ้น 3,165 คน ซึ่งพบว่า ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นดำเนินงานวิจัยมากที่สุด คือ ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม จำนวน 69 โครงการ รองลงมา คือ ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นคณะเทคโนโลยี การเกษตร สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง จำนวน 61 โครงการ ในขณะที่เดียวกันศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่สร้างนักวิจัยท้องถิ่นมากที่สุด คือ ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดสมุทรสงคราม มีจำนวน 1,260 คน รองลงมา คือ ศูนย์ประสาน งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น “การศึกษาและฟื้นฟู ภาษาและวัฒนธรรมในภาวะ วิฤตเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน” มีจำนวน 830 คน

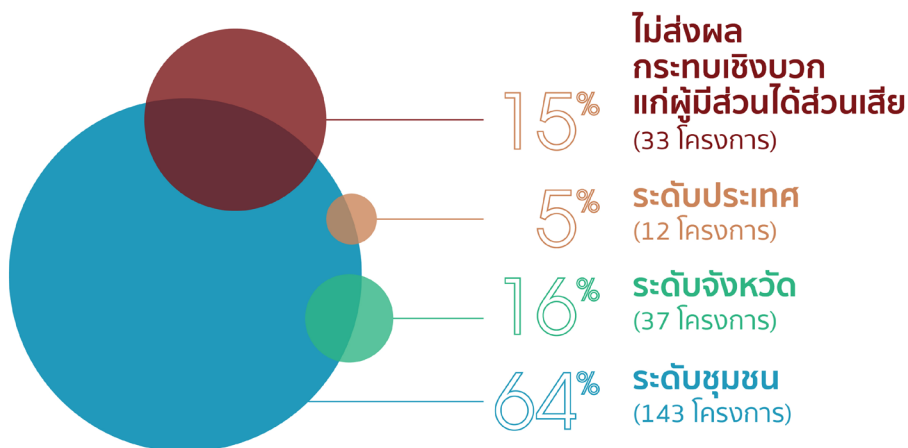
เมื่อพิจารณาจะเห็นถึงข้อมูลประเด็นศึกษาวิจัย (Issue based cluster) ของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคกลาง มีความ โดดเด่นในประเด็นศึกษาวิจัยที่แตกต่างกัน โดยส่วนใหญ่เน้นศึกษา งานวิจัยใน 3 ประเด็นหลัก ได้แก่

- 1) ประเด็นด้านความมั่นคงทางอาหาร
- 2) ประเด็นด้านชุมชนกับการจัดการทรัพยากร
- 3) ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มเป้าหมาย เช่น เยาวชน ผู้พิการ ผู้สูงอายุ และกลุ่มชาติพันธุ์

และมีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ใน 4 เป้าหมายหลัก ได้แก่

- เป้าหมายที่ 4 การศึกษาที่เท่าเทียม
- เป้าหมายที่ 6 การจัดการน้ำและสุขาภิบาล
- เป้าหมายที่ 12 แผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน
- เป้าหมายที่ 17 ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

เมื่อพิจารณาความสำเร็จของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในภาคกลางพบว่า งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคกลางส่งผลกระทบเชิงบวกระดับประเทศ (เกรด A) จำนวน 12 โครงการ คิดเป็นร้อยละ 5.3 โครงการที่ส่งผลกระทบเชิงบวกระดับจังหวัด (เกรด A) จำนวน 37 โครงการ คิดเป็นร้อยละ 16.4 และโครงการที่สร้างผลกระทบเชิงบวกระดับชุมชน (เกรด C) จำนวน 143 โครงการ คิดเป็นร้อยละ 63.6 และมีโครงการที่ไม่ส่งผลกระทบเชิงบวกแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียใดๆ (เกรด F) จำนวน 33 โครงการ หรือ ร้อยละ 14.7 เท่านั้น

SDGs และศูนย์ประสานงานวิจัย เพื่อท้องถิ่นภาคกลาง

ความสอดคล้อง
กับเป้าหมาย SDGs
พ.ศ. 2544 - 2562

เป้าหมายที่
4 : การศึกษาที่เท่าเทียม
6 : การจัดการน้ำและสุขาภิบาล
12 : แผนการบริโภคและการผลิตอย่างยั่งยืน
17 : ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ข้อมูลจากศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 9 ศูนย์ จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 14 ศูนย์ พบว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 ถึงปี พ.ศ. 2562 ได้ดำเนินงานโครงการวิจัยไปแล้ว จำนวน 344 โครงการ และสร้างนักวิจัยท้องถิ่นไปทั้งสิ้น 5,474 คน โดยศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ดำเนินงานวิจัยมากที่สุด คือ ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นชุดเกษตรกรรมยั่งยืน จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 115 โครงการ รองลงมา คือ ศูนย์ประสานงานจังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 74 โครงการ ในขณะเดียวกันศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่สร้างนักวิจัยท้องถิ่นมากที่สุด คือ ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 1,657 คน รองลงมา คือ ศูนย์ประสานงานวิจัยท้องถิ่น จังหวัดหนองคาย จำนวน 1,030 คน

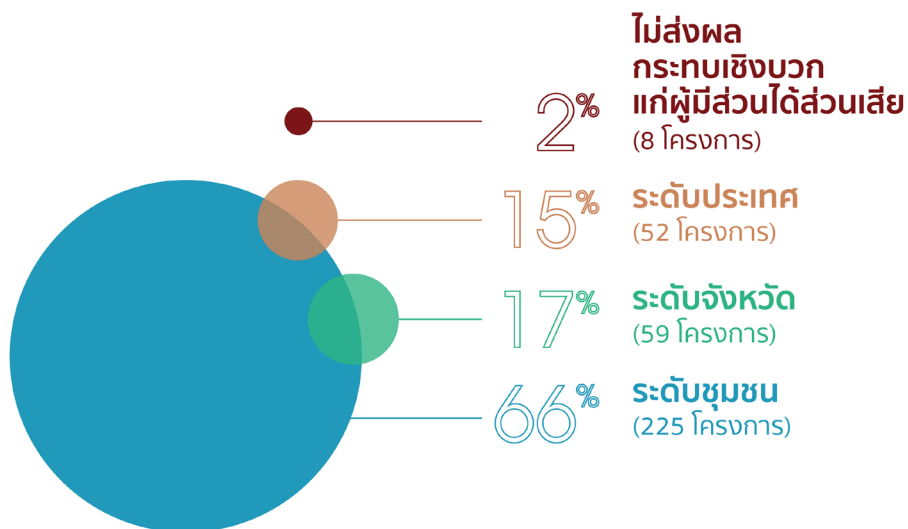
เมื่อพิจารณาถึงข้อมูลประเด็นศึกษาวิจัย (Issue based cluster) ของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีความโดดเด่นในประเด็นศึกษาวิจัยที่แตกต่างกัน โดยส่วนใหญ่ เน้นศึกษางานวิจัยใน 3 ประเด็นหลัก ได้แก่

- 1) ประเด็นด้านเกษตรและความมั่นคงทางอาหาร
- 2) ประเด็นด้านชุมชนกับการจัดการทรัพยากร
- 3) ประเด็นด้านการท่องเที่ยว ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ
กลุ่มเป้าหมาย เช่น ผู้พิการ ผู้สูงอายุ และกลุ่มชาติพันธุ์

และมีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ใน 7 เป้าหมายหลัก ได้แก่

- เป้าหมายที่ 1 ขจัดความยากจน
- เป้าหมายที่ 3 การมีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี
- เป้าหมายที่ 7 พลังงานสะอาดที่ทุกคนเข้าถึงได้
- เป้าหมายที่ 10 ลดความเหลื่อมล้ำ
- เป้าหมายที่ 11 เมืองและถิ่นฐานมนุษย์อย่างยั่งยืน
- เป้าหมายที่ 12 แผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน
- เป้าหมายที่ 17 ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

เมื่อพิจารณาความสำเร็จของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่งผลกระทบเชิงบวกระดับประเทศ (เกรด A) จำนวน 52 โครงการ คิดเป็นร้อยละ 15.1 โครงการที่ส่งผลกระทบเชิงบวกระดับจังหวัด (เกรด B) จำนวน 59 โครงการ คิดเป็นร้อยละ 17.2 และโครงการที่สร้างผลกระทบเชิงบวกระดับชุมชน (เกรด C) จำนวน 225 โครงการ คิดเป็นร้อยละ 65.4 และมีโครงการที่ไม่ส่งผลกระทบเชิงบวกแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียใดๆ (เกรด F) มีจำนวน 8 โครงการ หรือ ร้อยละ 2.3 เท่านั้น

SDGs และศูนย์ประสานงานวิจัย เพื่อท้องถิ่นภาคตะวันออก เจียงเหนือ

ความสอดคล้อง
กับเป้าหมาย SDGs
พ.ศ. 2545 - 2562

เป้าหมายที่

- 1 : ขจัดความยากจน
- 3 : การมีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี
- 7 : พลังงานสะอาดที่ทุกคนเข้าถึงได้
- 10 : ลดความเหลื่อมล้ำ
- 11 : เมืองและถิ่นฐานมนุษย์อย่างยั่งยืน
- 12 : แผนการบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน
- 17 : ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

1. ชุดเกษตรกรรมยั่งยืน
จังหวัดมหาสารคาม
2. ศูนย์ประสาน
งานวิจัยท้องถิ่น
จังหวัดชัยภูมิ

เกษตรและ
ความมั่นคง
ทางอาหาร

เกี่ยวข้องกับ
กลุ่มเป้าหมาย
(เช่น แม่และเด็ก ผู้สูงอายุ
ผู้พิการและกลุ่มด้อยโอกาส)

ศูนย์ประสาน
งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
จังหวัดหนองบัวลำภู

1. ศูนย์ประสาน
งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
จังหวัดอุบลราชธานี
2. ศูนย์ประสาน
งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
จังหวัดสุรินทร์
3. ศูนย์ประสานงาน
คนตาม จังหวัดสุรินทร์
4. ศูนย์ประสานงาน
วิจัยท้องถิ่น จังหวัดเลย

ชุมชน
กับการจัดการ
ทรัพยากร

การ
ท่องเที่ยว

ศูนย์ประสาน
งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
จังหวัดหนองคาย

ดำเนินการวิจัย

344

โครงการ

สร้างนักวิจัยท้องถิ่น

5,474

ราย

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภาคใต้

ข้อมูลจากศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคใต้ จำนวน 7 ศูนย์ จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 8 ศูนย์ พบว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 ถึงปี พ.ศ. 2562 ได้ดำเนินโครงการวิจัยไปแล้ว จำนวน 175 โครงการ และสร้างนักวิจัยท้องถิ่นไปทั้งสิ้น จำนวน 1,556 คน โดยศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ดำเนินงานวิจัยมากที่สุด คือ ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดสตูล จำนวน 57 โครงการ รองลงมา คือ ศูนย์ประสานงานวิจัยอิสลามศึกษาและวัฒนธรรม จำนวน 49 โครงการ ในขณะเดียวกันศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่สร้างนักวิจัยท้องถิ่นมากที่สุด คือ ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดสตูล จำนวน 530 คน รองลงมา คือ ศูนย์ประสานงานวิจัยอิสลามศึกษาและวัฒนธรรม จำนวน 398 คน

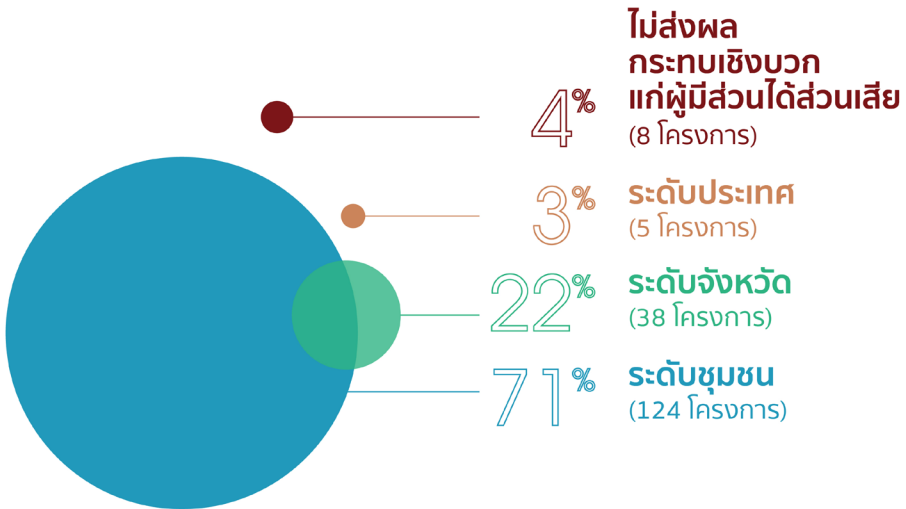
เมื่อพิจารณาถึงข้อมูลประเด็นศึกษาวิจัย (Issue Based cluster) ของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคใต้ มีความโดดเด่นในประเด็นศึกษาวิจัยที่แตกต่างกัน โดยส่วนใหญ่เน้นศึกษางานวิจัยใน 4 ประเด็นหลัก ดังนี้

1. ประเด็นเศรษฐกิจชุมชน
2. ประเด็นด้านการศึกษา
3. ประเด็นด้านการท่องเที่ยว
4. ประเด็นด้านชุมชนกับการจัดการทรัพยากร

และมีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ใน 6 เป้าหมายหลัก ได้แก่

- เป้าหมายที่ 2 ขจัดความหิวโหย
- เป้าหมายที่ 4 การศึกษาที่เท่าเทียม
- เป้าหมายที่ 6 การจัดการน้ำและสุขาภิบาล
- เป้าหมายที่ 8 การจ้างงานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ
- เป้าหมายที่ 10 ลดความเหลื่อมล้ำ
- เป้าหมายที่ 17 ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

เมื่อพิจารณาความสำเร็จของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในภาคใต้ พบว่า งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคใต้ส่งผลกระทบเชิงบวกระดับประเทศ (เกรด A) จำนวน 5 โครงการ คิดเป็นร้อยละ 2.9 โครงการที่ส่งผลกระทบเชิงบวกระดับจังหวัด (เกรด B) จำนวน 38 โครงการ คิดเป็นร้อยละ 21.7 และโครงการที่สร้างผลกระทบเชิงบวกระดับชุมชน (เกรด C) จำนวน 124 โครงการ คิดเป็นร้อยละ 70.9 และมีโครงการที่ไม่ส่งผลกระทบเชิงบวกแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียใดๆ (เกรด F) มีจำนวน 8 โครงการ หรือ ร้อยละ 4.6 เท่านั้น

SDGs และศูนย์ประสานงานวิจัย เพื่อท้องถิ่นภาคใต้

ความสอดคล้อง
กับเป้าหมาย SDGs
พ.ศ. 2545 - 2562

- เป้าหมายที่
- 2 : ขจัดความหิวโหย
- 4 : การศึกษาที่เท่าเทียม
- 6 : การจัดการน้ำ
- 8 : การจ้างงานที่มีคุณค่า
และการเติบโตทางเศรษฐกิจ
- 10 : ลดความเหลื่อมล้ำ
- 17 : ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

งบประมาณที่ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้รับ

เมื่อพิจารณาข้อมูลทางการเงินของโครงการวิจัยที่ดำเนินการของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Node) ทั้ง 4 ภาค จำนวน 26 ศูนย์ พบว่า ส่วนใหญ่ได้รับงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เท่านั้น โดยไม่ได้รับงบประมาณจากแหล่งอื่นเลย มีจำนวน 16 ศูนย์ คิดเป็นร้อยละ 38.47 ของทั้งหมด ส่วนศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Node) ที่ได้รับงบประมาณจากหน่วยงานอื่นๆ มีจำนวน 10 ศูนย์ คิดเป็นร้อยละ 61.53 ของทั้งหมด ซึ่งหน่วยงานอื่นๆ ที่ให้การสนับสนุนงบประมาณ มีจำนวนทั้งหมด 34 หน่วยงาน สนับสนุนงบประมาณมูลค่ารวม 59,551,220 บาท โดยวัตถุประสงค์ในการสนับสนุนแยกเป็น 3 ประเด็นหลัก คือ 1) สนับสนุนเพื่อใช้ในการพัฒนาโครงการ ที่เป็นผลจากการศึกษาโครงการวิจัยจนสามารถนำมาพัฒนาโครงการ 2) เพื่อใช้ในการต่อยอดโครงการ เป็นการสนับสนุนงบประมาณโครงการเพื่อการต่อยอดและสนับสนุนให้เกิดความต่อเนื่องของโครงการวิจัย 3) เพื่อสนับสนุนกิจกรรมในการดำเนินโครงการวิจัย เป็นการสนับสนุนงบประมาณเพื่อใช้จ่ายในการสนับสนุนกิจกรรมของโครงการวิจัย

ทั้งนี้ สาเหตุสำคัญที่ทำให้ได้รับงบประมาณจากแหล่งทุนอื่นเนื่องจาก 1) เป็นงบประมาณที่สนับสนุนต่อยอดในโครงการที่เกิดจาก สกว. 2) ข้อตกลงภายใต้บันทึกความร่วมมือเพื่อสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นระหว่างหน่วยงาน (MOU) 3) เป็นนโยบายของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝายวิจัยเพื่อท้องถิ่นช่วงปี พ.ศ. 2555 ที่เน้นการทำงานในลักษณะ Co - funding & Co - working และเห็นความเชื่อมโยงของงานวิจัยที่สามารถเชื่อมโยงและขยายผลต่อในพื้นที่ได้ 4) หน่วยงานราชการ (เช่น เทศบาล) เห็นความสำคัญเรื่องการพัฒนาคน และมีงบประมาณบางส่วน (กองทุน สปสช.) ที่สามารถสนับสนุนกิจกรรมด้านการพัฒนาบุคลากร จึงร่วมสนับสนุนโครงการวิจัยในลักษณะร่วมทุน (Co - Funding) บางส่วน และ 5) เพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

ปัจจัยป้อนเข้า (Input)

การสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 โดยดำเนินการผ่านพี่เลี้ยงหรือศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Node) ที่กระจายอยู่ทั่วประเทศจำนวน 34 ศูนย์ โดยให้ทุนนักวิจัยท้องถิ่นดำเนินโครงการเฉลี่ยจำนวน 2 แสนบาทต่อโครงการ

ผลผลิต (Output)

ผลผลิตที่ประจักษ์ มีดังนี้

- 1) งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มีจำนวนมากกว่า 4,000 โครงการ
- 2) สร้างนักวิจัยเพื่อท้องถิ่น มีจำนวนมากกว่า 40,000 คน
- 3) จากโครงการที่เก็บข้อมูลสามารถสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน มีจำนวนมากกว่า 34 หน่วยงาน
- 4) ชุมชนได้รับทุนวิจัยจากหน่วยงานอื่นๆ มีจำนวนมากกว่า 59 ล้านบาท

ผลลัพธ์ (Outcome)

- 1) เกิดการแก้ไขปัญหาของชุมชนตามประเด็นโจทย์วิจัย
- 2) เกิดกลุ่มความร่วมมือเพื่อแก้ปัญหที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น
- 3) สร้างรายได้ให้แก่ท้องถิ่น
- 4) เกิดการรวมตัวเพื่อพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ
และทรัพยากรการท่องเที่ยว
- 5) ลดปัญหาความขัดแย้งของชุมชนและฝ่ายปกครองภาครัฐ
- 6) ลดปัญหาสังคมของเด็กและเยาวชน ทั้งมิติด้านความเป็นอยู่
และการศึกษา
- 7) ลดการย้ายถิ่นฐานของประชากรในชุมชน
- 8) ช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น

ผู้ใช้ประโยชน์ (User)

สามารถแบ่งผู้ใช้ประโยชน์จากโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้เป็น

3 กลุ่ม คือ

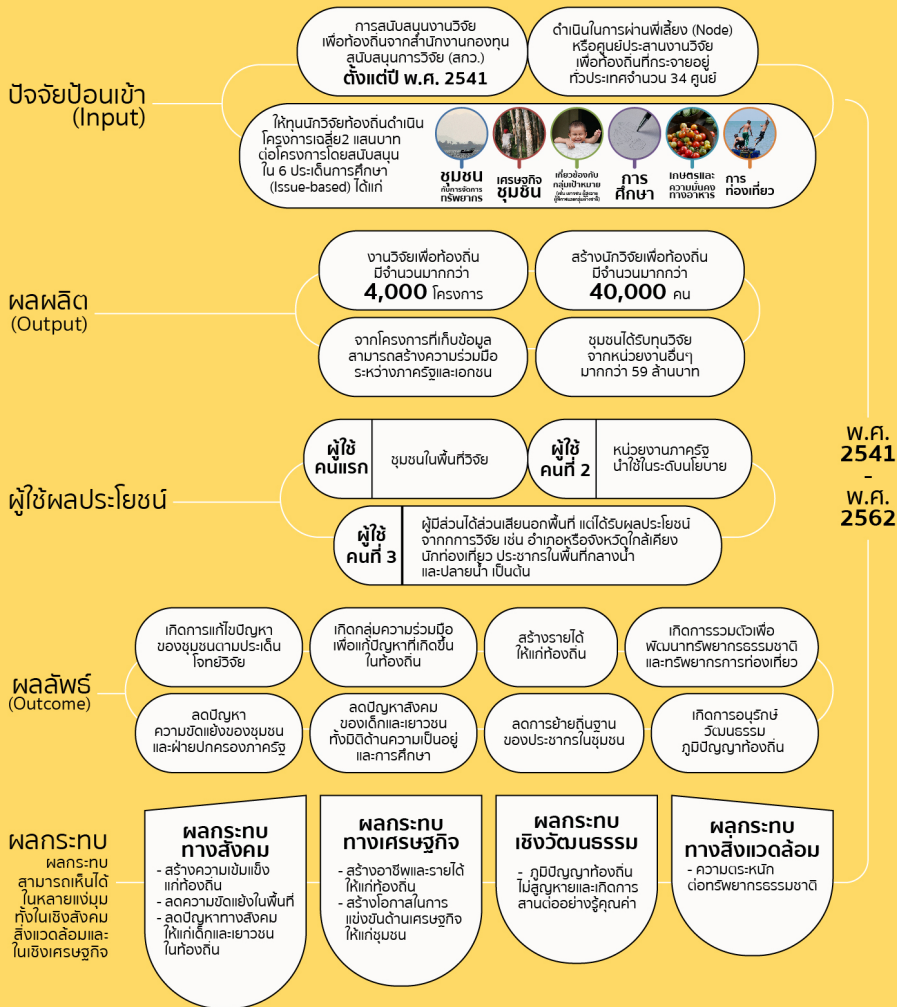
- 1) ผู้ใช้ประโยชน์กลุ่มแรก ได้แก่ ชุมชนในพื้นที่วิจัย
- 2) ผู้ใช้ประโยชน์กลุ่มที่สอง ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐนำไปใช้ในระดำนนโยบาย
- 3) ผู้ใช้ประโยชน์กลุ่มสุดท้าย ได้แก่ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนอกพื้นที่แต่ได้รับผลประโยชน์จากการวิจัย เช่น อำเภอหรือจังหวัดใกล้เคียง นักท่องเที่ยว ประชากรในพื้นที่กลางน้ำและปลายน้ำ เป็นต้น

ผลกระทบ (Impact)

ผลกระทบสามารถเห็นได้ในหลายแง่มุม ทั้งในเชิงสังคม สิ่งแวดล้อม และในเชิงเศรษฐกิจ

- 1) ผลกระทบทางสังคม เช่น การสร้างความเข้มแข็งแก่ท้องถิ่น การลดความขัดแย้งในพื้นที่ และการลดปัญหาทางสังคมให้แก่เด็กและเยาวชนในท้องถิ่น
- 2) ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม ในเรื่องของความตระหนักต่อทรัพยากรธรรมชาติ
- 3) ผลกระทบทางเศรษฐกิจ เช่น การสร้างอาชีพ สร้างรายได้ให้แก่ท้องถิ่น และการสร้างโอกาสในการแข่งขันด้านเศรษฐกิจให้แก่ชุมชน
- 4) ผลกระทบเชิงวัฒนธรรม ในด้านการรักษาไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ให้สูญหายและเกิดการสานต่ออย่างรู้คุณค่า

เส้นทางผลกระทบของงานวิจัย เพื่อท้องถิ่นตลอดสองทศวรรษ

บทที่ ๓

“คุณค่า” และ “มูลค่า” ทางสังคมจากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 สำนักงานสนับสนุนกองทุนวิจัย (สกว.) ได้สนับสนุนงบประมาณแก่ผู้เขียนเพื่อศึกษาผลลัพธ์ (Output) และผลกระทบ (Impact) จากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Based Research : CBR) ที่ได้ดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 จนถึงปี พ.ศ. 2562 รวมเป็นระยะเวลากว่า 20 ปี ซึ่งทำการศึกษาภายใต้โครงการวิจัยเรื่อง “การประเมินผล โครงการวิจัยภายใต้การสนับสนุนของ (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น” โดยมีวัตถุประสงค์ของโครงการ คือ

- 1) เพื่อประมวลสถานภาพความรู้ ปัญหา ข้อเท็จจริงที่ใช้ในการสร้างการเปลี่ยนแปลงของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
- 2) เพื่อประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) โดยใช้เครื่องมือในการวิจัยที่เรียกว่า Social Return on Investment (SROI)
- 3) เพื่อเสนอแนะทิศทางการดำเนินงานของสำนักงานสนับสนุนกองทุน (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ในอนาคต

แนวความคิดการประเมินผลตอบแทนทางสังคม (Social Return on Investment : SROI)

เป็นแนวคิดที่ประยุกต์มาจากแนวคิดเศรษฐศาสตร์การวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทน (Cost Benefit Analysis) โดยมีความแตกต่างที่ SROI จะคำนึงถึงผลตอบแทนทางสังคมอื่นๆ เช่น สังคมสิ่งแวดล้อมหรือค่านิยมทางวัฒนธรรมที่ถูกสร้างขึ้นสำหรับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่แตกต่างกัน

แนวความคิดการประเมินผลตอบแทนทางสังคม (Social Return on Investment : SROI) จึงเป็นการประเมินที่ครอบคลุมมูลค่าทางสังคมที่เป็นตัวเงินและไม่ใช่ตัวเงิน เป็นวิธีการวัดมูลค่าทางเศรษฐกิจของผลประโยชน์ทางสังคมด้วยการนำผลตอบแทนด้านสังคมในเรื่องต่างๆ เป็นตัวแปรเชิงคุณภาพที่องค์กรได้สร้างขึ้นมาแปลงค่าเป็นตัวเงิน (Monetized Value) โดยการวัดตัวเงินแบบคิดลด (Discounted Monetized Measurement) ของมูลค่าทางสังคมที่โครงการได้สร้างขึ้นและคำนวณหาเปรียบเทียบกับมูลค่าทางการเงินของต้นทุนที่ใช้ในการดำเนินกิจกรรมขององค์กร เพื่อดูว่าโครงการได้สร้างผลลัพธ์ทางสังคมเป็นมูลค่าเท่าไรต่อเงิน 1 บาท ที่ลงทุนไป เพื่อช่วยในการประเมินว่าการลงทุนนั้นๆ มีความคุ้มค่าหรือไม่ (นาทพงศ์ หนูสวัสดิ์, 2560)

การวิเคราะห์ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน

สามารถคำนวณตามหลักปฏิบัติของ SROI Network (2012) โดยทำการระบุผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลักสร้างแผนที่ผลลัพธ์โดยระบุ รายละเอียดกิจกรรมและผลผลิต ผลลัพธ์ของแต่ละกิจกรรมนำผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมมาประเมินเป็นมูลค่าเงิน ปรับปรุงผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อผลลัพธ์จากการดำเนินกิจกรรม ประกอบด้วย ผลลัพธ์ส่วนเกิน (Deadweight หรือ ร้อยละของผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้น หากไม่มีการดำเนินกิจกรรม) และ ปัจจัยอื่น (Attribution หรือ สัดส่วนผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมเฉพาะที่เป็นผลจาก หน่วยงานนั้นเท่านั้น) และ คำนวณอัตราส่วน SROI ของแต่ละโครงการ โดยใช้สูตรคำนวณดังนี้ (พชร ชำนาญไพร, 2560)

ตัวอย่างในการแปลงค่า:

$$\text{SROI} = \frac{2,000,000 \text{ บาท}}{200,000 \text{ บาท}} = 10 \text{ หรือ } 1:10$$

หมายความว่า ลงทุนไปในโครงการ 1 บาท สามารถสร้างผลตอบแทนสังคมคิดเป็นมูลค่า 10 บาท

เมื่อพิจารณาค่า SROI จะพบว่า เป็นความหมายเช่นเดียวกับค่าอัตราผลประโยชน์ต่อต้นทุน หรือ BCR (Benefit - cost ratio) ซึ่งตีความหมายเช่นเดียวกัน แต่ SROI จะใช้แทนความหมายในผลตอบแทนเชิงสังคม

การศึกษาได้ดำเนินการคัดเลือกโครงการวิจัยที่ประสบผลสำเร็จสามารถส่งผลกระทบเชิงบวกทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นรูปธรรมและได้รับการยอมรับในสังคม ซึ่งเป็นงานวิจัยที่ดำเนินการภายใต้การดูแลและให้การสนับสนุนของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นและพี่เลี้ยงโครงการ โดยคัดเลือกเพื่อนำเสนอ จำนวน 7 ศูนย์ ที่กระจายอยู่ในพื้นที่ 4 ภาค ของประเทศไทย ดังนี้

พื้นที่ภาคเหนือ

- 1) ศูนย์กลไกการจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นท่องเที่ยว โดยชุมชนภาคเหนือตอนล่าง จังหวัดพิษณุโลก
- 2) ศูนย์พี่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดลำปาง

พื้นที่ภาคกลาง

- 1) ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม

พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

- 1) ศูนย์ชุดเกษตรกรรมยั่งยืน จังหวัดมหาสารคาม
- 2) ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดอุบลราชธานี

พื้นที่ภาคใต้

- 1) ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดสตูล
- 2) ศูนย์ประสานงานวิจัยอิสลามศึกษาและวัฒนธรรม จังหวัดปัตตานี

ภาคเหนือ

ศูนย์กลไกการจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ประเด็นท่องเที่ยวโดยชุมชน ภาคเหนือตอนล่าง จังหวัดพิษณุโลก

ประวัติความเป็นมา

ศูนย์กลไกการจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นท่องเที่ยวโดยชุมชนภาคเหนือตอนล่าง จังหวัดพิษณุโลก เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 มีสถานะเป็นหัวหน้าชุดโครงการ โดยมี ผศ.ดร.ชูลีรัตน์ จันทรเชื้อ อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม เป็นผู้ประสานงานหลัก ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงและหนุนเสริมทีมวิจัยชุมชนที่ใช้ CBR ในกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง จำนวน 5 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดพิษณุโลก จังหวัดสุโขทัย จังหวัดตาก จังหวัดอุดรดิตถ์ และ จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นกลุ่มจังหวัดที่มีศักยภาพโดดเด่นของแหล่งท่องเที่ยวที่กระจายอยู่ทุกพื้นที่ โดยการศึกษางานวิจัยเน้นประเด็นการท่องเที่ยว ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 จนถึงปัจจุบันดำเนินการแล้วจำนวน 28 โครงการ สามารถสร้างนักวิจัยท้องถิ่นทั้งหมด จำนวน 551 คน แยกเป็นหัวหน้าโครงการ จำนวน 31 คน และผู้ร่วมวิจัยจำนวน 520 คน

ความสำเร็จของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

จากการติดตามโครงการวิจัยที่ส่งผลกระทบเชิงบวกแยกประเภทตามคุณภาพโครงการที่ประสบความสำเร็จและล้มเหลวในเชิงคุณภาพ โดยระดับความสำเร็จของโครงการวิจัยกำหนดไว้ 4 ระดับ ได้แก่ โครงการที่ส่งผลกระทบเชิงบวกในระดับประเทศ (เกรด A) ระดับจังหวัด (เกรด B) ระดับชุมชน (เกรด C) และไม่ส่งผลกระทบเชิงบวกต่อผู้มีส่วนได้เสีย (เกรด F) พบว่า กลไกการจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นท่องเที่ยวโดยชุมชนภาคเหนือตอนล่าง จังหวัดพิษณุโลก ดำเนินการโครงการวิจัยสามารถส่งผลกระทบ 2 ระดับ ได้แก่ โครงการวิจัยที่ส่งผลกระทบเชิงบวกในระดับประเทศ (เกรด A) มีจำนวน 5 โครงการ และโครงการวิจัยที่ส่งผลกระทบเชิงบวกในระดับจังหวัด (เกรด B) มีจำนวน 23 โครงการ

ภายใต้การดูแลและการสนับสนุนของศูนย์กลไกการจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นท่องเที่ยวโดยชุมชนภาคเหนือตอนล่าง จังหวัดพิษณุโลก พบว่า มีโครงการที่ประสบผลสำเร็จ สามารถสร้างผลกระทบเชิงบวกทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นรูปธรรม และส่งผลกระทบระดับประเทศ เป็นโครงการที่มีประเด็นการศึกษาเรื่องท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลเนินเพิ่ม อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก จำนวน 2 โครงการ ซึ่งเป็นโครงการต่อเนื่องและต่อยอด

โครงการวิจัยในพื้นที่ ตำบลเนินเพิ่ม อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ในพื้นที่ตำบลเนินเพิ่ม อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก มีจำนวน 2 โครงการ ซึ่งเป็นโครงการเกี่ยวข้องและต่อเนื่องระหว่าง โครงการแนวทางการพัฒนาศักยภาพชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนบ้านร่องกล้า ตำบลเนินเพิ่ม อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก (ดำเนินโครงการในปี พ.ศ. 2552) และโครงการการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลเนินเพิ่ม อำเภอนครไทยจังหวัดพิษณุโลก (ดำเนินโครงการในปี พ.ศ. 2554)

ผลกระทบจากการดำเนินโครงการวิจัยจำนวน 2 โครงการ นำมาซึ่งนวัตกรรมการจัดการและการให้บริการการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism :CBT) รวมไปถึงการส่งเสริมให้ชุมชนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญระดับประเทศที่คนส่วนใหญ่รู้จักในนาม “ภูมิล้อทุ่งซากุระเมืองไทย” กลายเป็นพื้นที่ต้นแบบให้กับงานวิจัยการท่องเที่ยวชุมชน (CBT) การจัดการเชิงนิเวศ (Ecotourism Managment) ให้แก่ชุมชนอื่นๆ และเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงวิชาการด้านการจัดการการท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทย อีกทั้งยังส่งเสริมให้เศรษฐกิจชุมชน (เศรษฐกิจฐานราก) เกิดความเข้มแข็งจนถึงปัจจุบัน

โดยมีประเด็นศึกษาและสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ดังนี้

ประเด็นศึกษา (Issue based cluster)

ส่งผลกระทบ (Impact)

ระดับประเทศ

สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน SDGs

ที่มาและความสำคัญของโครงการวิจัย

ชุมชนบ้านร่องกล้า เป็นชุมชนที่มีการผสมผสานวัฒนธรรมความเป็นอยู่ระหว่างชนเผ่าม้งและคนไทย มีอาชีพทำเกษตรบนพื้นที่สูงมาตั้งแต่บรรพบุรุษ และมีอากาศหนาวเย็นตลอดปี ตั้งอยู่เขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า เป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติและประวัติศาสตร์ที่สำคัญ ในแต่ละปีมีนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในอุทยานภูหินร่องกล้าจำนวนมาก พบว่านักท่องเที่ยวต้องการหาแหล่งท่องเที่ยวที่ใกล้กับอุทยานฯ จึงเข้ามาเที่ยวในชุมชนร่องกล้า โดยไม่ได้ตั้งใจ แต่เนื่องจากชาวบ้านยังขาดความเข้าใจด้านการจัดการการท่องเที่ยวจึงไม่สามารถรับประโยชน์จากนักท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยเหตุนี้เองทางชุมชนจึงประชุมหารือกับทางอุทยานฯ ในการที่จะพัฒนาชุมชนให้เป็นชุมชนท่องเที่ยวในรูปแบบวิถีชีวิตของชุมชน สร้างการเรียนรู้ร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อลดปัญหาการบุกรุกพื้นที่ทำกินในเขตอุทยานฯ และสร้างอาชีพให้กับชาวบ้านในพื้นที่ เพื่อรับสถานการณ์แนวโน้มนักท่องเที่ยวที่เข้ามาจากการที่อุทยานฯได้รับประกาศว่าเป็นอุทยานที่มีคนมาเที่ยวมากที่สุด 1 ใน 5 ของประเทศไทย ดังนั้นเมื่อชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ร่วมกับอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า ชาวบ้านจึงจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจในการจัดการการท่องเที่ยว และต้องพัฒนาศักยภาพคนในชุมชนให้พร้อมต่อการจัดการการท่องเที่ยวร่วมกับหน่วยงานในพื้นที่ขึ้นเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน จึงเป็นที่มาของโครงการการดำเนินงานวิจัย “โครงการแนวทางการพัฒนาศักยภาพชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนบ้านร่องกล้า ตำบลเนินเพิ่มอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก” ในปี พ.ศ. 2558 โดยเริ่มจากศึกษาศักยภาพชุมชน ข้อมูลต่างๆ ในพื้นที่ วิเคราะห์

และเตรียมความพร้อมในการต้อนรับและวางโปรแกรมการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม สร้างการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการภายในชุมชนบ้านร่องกล้า รวมถึงรับรองนักท่องเที่ยวและประสานงานกับอุทยานฯ ในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ ณ ภูมิล่อ อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า ได้อย่างมีประสิทธิภาพ มากไปกว่านั้นโครงการวิจัยนำมาซึ่งผลผลิตคือ ชุมชนมีแผนการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนซึ่งประกอบด้วย มัคคุเทศก์ โปรแกรมการท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว โฮมสเตย์ ที่สำคัญพื้นที่ชุมชนยังเป็นแหล่งเรียนรู้ทางสังคมของนักศึกษาสาขาการจัดการการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงครามอีกด้วย

การดำเนินโครงการวิจัยส่งผลให้ชุมชนเกิดความตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรชุมชนที่ครั้งหนึ่งชุมชนไม่เห็นถึงประโยชน์ ในปี พ.ศ. 2550 อุทยานได้ชวนให้ชาวบ้านปลูกต้นพญาเสือโคร่งจำนวน 1,200 ไร่ โดยในช่วงเวลานั้นต้นพญาเสือโคร่งมีอายุเพียงปีเศษ ยังคงเป็นต้นขนาดเล็กไม่มีดอก บางครั้งถูกทำลายโดยชุมชนจากการเผาไฟ เมื่อชุมชนเข้ามาทำวิจัยจึงมองเห็นความสำคัญในอนาคตที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ จึงมีการดูแล อนุรักษ์ และร่วมกันวางแผนการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนบ้านร่องกล้า และเตรียมความพร้อมในการสร้างหมู่บ้านร่องกล้าให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2554 ต้นพญาเสือโคร่ง 1,200 ไร่ในพื้นที่ภูมิล่อที่ได้รับการอนุรักษ์ ดูแลจากชาวบ้านก็พร้อมเปิดรับให้นักท่องเที่ยวเข้าเยี่ยมชม กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวซากุระเมืองไทย จวบจนทุกวันนี้ และนำมาสู่อาชีพใหม่ของชุมชน ในช่วงฤดูการท่องเที่ยวระหว่างเดือนมกราคม - กุมภาพันธ์ ชาวบ้านจะนำรถกระบะมารับนักท่องเที่ยวขึ้นไปชมต้นพญาเสือโคร่งบนภูมิล่อ และเกิดบ้านพักโฮมสเตย์ สร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนอย่างมาก

เดือนมกราคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี ดอกพญาเสือโคร่ง หรือซากุระเมืองไทย จะเบ่งบานพร้อมกัน ปกคลุมพื้นที่กว่า 1,200 ไร่ ทั้งหุบเขาเป็นสีชมพูงามอร่าม ซึ่งเป็นฤดูกาลท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมเป็นจำนวนมาก ทางชุมชนบ้านร่องกล้าจึงก่อตั้งชมรม รถนำเที่ยวขึ้น เพื่อให้บริการนำนักท่องเที่ยวไปเยี่ยมชมความสวยงาม ของดอกพญาเสือโคร่ง เมื่อปี พ.ศ. 2554 มีรถนำเที่ยว จำนวน 8 คัน และเพิ่มปริมาณขึ้นทุกๆ ปี จนถึงปี พ.ศ. 2561 เป็นระยะเวลา 8 ปี มีรถนำเที่ยวของสมาชิกชมรมทั้งหมด จำนวน 136 คัน สามารถนำเที่ยว ได้ทั้งหมดกว่า 3,972 เที่ยว (30 เที่ยวต่อคันต่อปี) มีค่าบริการเที่ยวละ 1,000 บาท สร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนจำนวน 3,972,000 บาท ซึ่งรายได้ 1,000 จะหัก 10% เพื่อบริหารจัดการชมรม และเมื่อพิจารณา เฉพาะส่วนกำไรจากการนำรถเที่ยวชมดอกพญาเสือโคร่งภูมโล ในปี พ.ศ. 2561 สามารถสร้างกำไรสูงถึง 3,302,800 บาท โดยหักต้นทุน ค่าเสื่อมของรถยนต์ ซึ่งมีค่าเสื่อมราคาอยู่ที่ประมาณ 2,000 บาทต่อคัน ต่อปี และ 10% ที่หักเข้าชมรมแล้ว

นอกจากนั้น ในชุมชนบ้านร่องกล้ามีบริการบ้านพัก โฮมสเตย์ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว โดยริเริ่มเมื่อ ปี พ.ศ. 2554 มีบ้านพักจำนวน 4 หลัง และมีปริมาณเพิ่มขึ้นในทุกปี ในปี พ.ศ. 2561 ชุมชนมีบ้านพัก รองรับนักท่องเที่ยว จำนวน 30 หลัง โดยคิดค่าบริการหลังละ 1,200 บาทต่อคืน สร้างรายได้ จำนวน 1,440,000 บาท และเมื่อพิจารณา เฉพาะส่วนกำไรจากการให้บริการบ้านพักในปี พ.ศ. 2561 สามารถสร้าง กำไรสูงถึง 720,000 บาท ซึ่งได้หักต้นทุนแล้ว

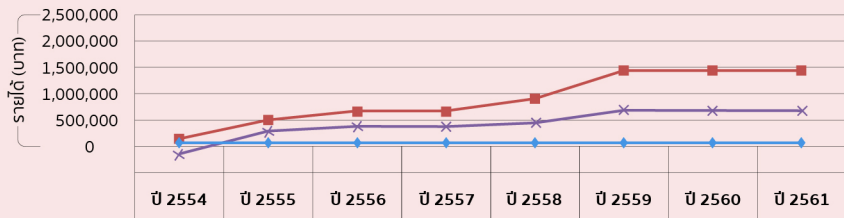
พ.ศ. 2554 ————— พ.ศ. 2561

ชมรมรถนำเที่ยว ชมดอกพญาเสือโคร่งภูมโล

ผลประโยชน์ของชุมชน ที่ให้บริการบ้านพัก

	ปี 2554	ปี 2555	ปี 2556	ปี 2557	ปี 2558	ปี 2559	ปี 2560	ปี 2561
กำไรสุทธิ (บาท)	-51,200	250,000	368,000	368,000	480,000	720,000	720,000	720,000
รายได้ (บาท)	51,200	500,000	736,000	736,000	960,000	1,440,000	1,440,000	1,440,000
จำนวนบ้านพัก (หลัง)	4	10	20	20	25	30	30	30

ต่อมาได้ขยายผลสู่โครงการต่อยอด คือ “โครงการการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลเนินเพิ่ม อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก” โดยสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวใน 5 หมู่บ้าน ในเขตเทศบาลตำบลเนินเพิ่ม อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งชุมชนเหล่านี้เดิมไม่ได้รับประโยชน์จากการจัดการการท่องเที่ยวของภูมิลำเนา เพราะเดิมผลประโยชน์เกิดขึ้นแต่เพียงหมู่บ้านร่องกล้า แต่ชุมชนใกล้เคียงกลับได้รับผลกระทบจากขยะที่นักท่องเที่ยวนำมาทิ้งไว้ก่อนขึ้นไปท่องเที่ยวบนอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า ชาวบ้านทั้ง 5 หมู่บ้านจึงมีความคิดที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ดำเนินการโดยชุมชนร่วมกับอุทยานฯ ซึ่งจะส่งผลให้คนในชุมชนมีรายได้เสริมจากการท่องเที่ยวนอกเหนือจากทำเกษตรกรรม

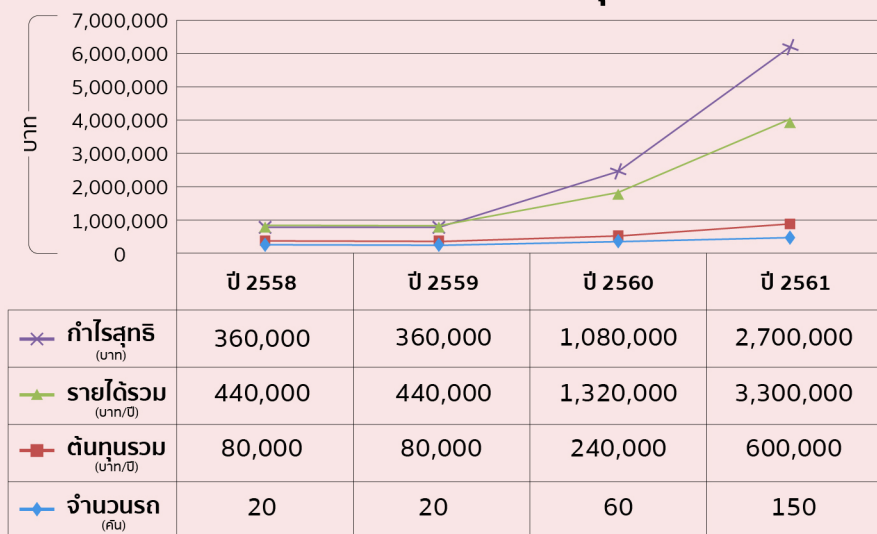

ภาพถ่ายโดย: Facebook Page ม่วงมหากาฬพาเที่ยว : Life for Travel

ภายหลังจากการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลเนินเพิ่ม อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก จำนวน 5 ชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่อยู่ในเขตอุทยานฯ ส่งผลให้ชุมชนเห็นความสำคัญและรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของทรัพยากรบนอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า จึงเกิดการรวมกลุ่มและตั้งชมรมร่นำเที่ยวขึ้นภูร่องกล้าและภูมโล โดยชมรมเริ่มก่อตั้งในปี พ.ศ. 2558 โดยในระยะแรกมีร่นำเที่ยวเพียง 20 คน ใน ปี พ.ศ. 2561 มีจำนวนร่นำเที่ยวเพิ่มขึ้นเป็น 150 คน สามารถร่นำเที่ยวได้ทั้งหมดกว่า 3,300 เที่ยว มีค่าบริการเที่ยวละ 1,000 บาท สร้างรายได้ให้แก่คนใน 5 ชุมชนจำนวน 3,300,000 บาท ซึ่งรายได้ 1,000 จะหัก 10 % เพื่อบริหารจัดการชมรมและเมื่อพิจารณาเฉพาะส่วนกำไรจากการนำรถเที่ยวชมดอกพญาเสือโคร่งภูมโล

ในปี พ.ศ. 2561 สามารถสร้างกำไรสูงถึง 2,668,000 บาท โดยหักต้นทุนค่าเสื่อมของรถยนต์ ซึ่งมีค่าเสื่อมราคาอยู่ที่ประมาณ 2,000 บาทต่อคันต่อปี และ 10% ที่หักเข้าชมรมแล้ว

รายได้ของชุมชน จากการขับรถนำเที่ยว 5 ชุมชนโดยรอบ

การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนยึดหลักพื้นฐานของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ที่มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ควบคุมผลกระทบให้อยู่ในระดับต่ำ มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและพลังงาน มีการสร้างจิตสำนึก และกระบวนการศึกษาเรียนรู้ธรรมชาติ มุ่งเน้นการคงไว้ ซึ่งธรรมชาติและจัดให้มีความกลมกลืนกับธรรมชาติ

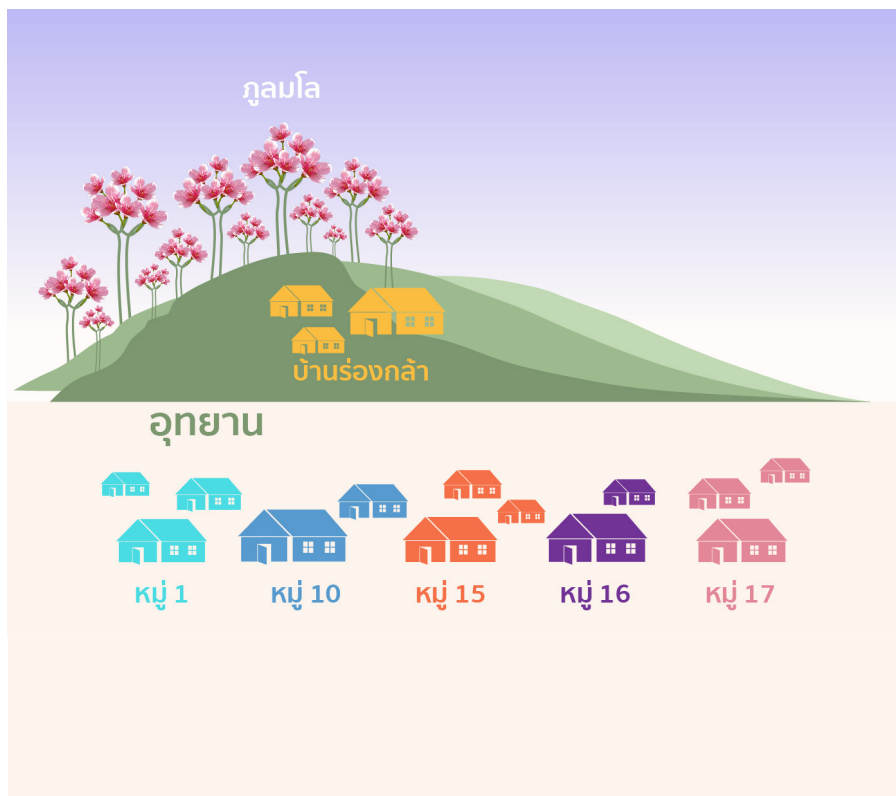
ดังนั้นโครงการต่อยอดนี้ ส่งผลให้มีการมีส่วนร่วมและการกระจายประโยชน์สู่ท้องถิ่นและได้รับประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจจากการคงอยู่ของทรัพยากร สุดท้ายโครงการวิจัยส่งเสริมให้เกิดรูปแบบของศูนย์การเรียนรู้ในพื้นที่ธรรมชาติและชุมชนที่ท้องถิ่น โดยชุมชนและภาคีมีบทบาทในการร่วมพัฒนา เพื่อสร้างการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน

นอกจากนี้ก่อนที่จะมีโครงการวิจัย พื้นที่บ้านร่องกล้าเป็นพื้นที่ที่มีความขัดแย้งกับอุทยานฯ เนื่องจากชาวบ้านทำอาชีพเกษตรกรรมและบุกรุกพื้นที่ทำกินในเขตอุทยานฯ มีการทำไร่ในพื้นที่ป่าสงวน และเลี้ยงสัตว์ ซึ่งเป็นสาเหตุของไฟป่า ปัญหาความไม่เข้าใจระหว่างอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้ากับชาวบ้านชุมชนร่องกล้าเกิดขึ้นบ่อยครั้งในเรื่องของการใช้ประโยชน์จากป่า เพราะเดิมชาวบ้านมีอาชีพเป็นเกษตรกร ทำไร่ในพื้นที่ป่าสงวน เลี้ยงสัตว์ บางครั้งเป็นสาเหตุให้เกิดไฟป่าขึ้น ภายหลังจากที่เจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้ร่วมเป็นทีมวิจัยร่วมกับชาวบ้านได้ทำการศึกษางานวิจัยร่วมกันทำให้ทราบถึงสาเหตุของปัญหาและปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาขึ้น จนทำความเข้าใจ ส่งผลให้ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับภาครัฐลดลง และแทบไม่เกิดขึ้น เนื่องจากชุมชนเห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ และตระหนักถึงปัญหามหอกควันที่จะส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยว

ซึ่งภายหลังจากงานวิจัยเสร็จสิ้น พบว่า ปัญหาไฟป่าในพื้นที่ยอดเขาภูมิลดน้อยลงมาก เนื่องจากชาวบ้านในพื้นที่ตระหนักถึงความสำคัญของป่าและร่วมกันดูแล อนุรักษ์พื้นที่ป่า โดยเฉพาะไร่นาพญาเสือโคร่งที่มี จำนวน 1,200 ไร่

ภายหลังจากปัญหาไฟป่าบนยอดภูมิลดลง อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า จึงลดปริมาณการจ้างทีมอาสาสมัครดับไฟป่า ส่งผลให้ลดค่าใช้จ่ายในส่วนดังกล่าวลงไปมาก จากเดิมทางอุทยานต้องสนับสนุนงบประมาณในการจ้างทีมอาสาสมัครดับไฟป่า จำนวน 3 ชุดต่อปี ซึ่ง 1 ชุด ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ดับไฟป่าชั่วคราว จำนวน 20 คน ค่าจ้างอาสาสมัครประมาณ 4,000 บาทต่อคนต่อเดือน เป็นระยะเวลา 3 เดือน (กุมภาพันธ์ ถึง เมษายน)

เมื่อโครงการวิจัยประสบความสำเร็จ ชาวบ้านร่วมกันดูแลรักษาป่าและแผ้วถางไฟป่าเพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบกับไร่นาปลูกเสื่อไคร้ และพื้นที่ป่าโดยรอบ ส่งผลให้อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้าสามารถประหยัดงบประมาณในส่วนของการจ้างทีมอาสาสมัครดับไฟป่าลดการจ้างเหลือเพียง 1 ชุดต่อปี จากจำนวน 3 ชุด ส่งผลให้ระหว่างปี พ.ศ. 2553 - พ.ศ. 2556 อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้าประหยัดงบประมาณในปีแรกไปทั้งสิ้นประมาณ 240,000 บาทต่อปี และในปี พ.ศ. 2557 - พ.ศ. 2562 ประหยัดงบประมาณได้ปีละ 480,000 บาทต่อปี

การที่ สกว. ฝายวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยศูนย์กลไกการจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นท่องเที่ยวโดยชุมชนภาคเหนือตอนล่าง จังหวัดพิษณุโลกเข้ามาสนับสนุนให้ชาวบ้านทำวิจัย ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญ เพราะกระบวนการวิจัยแบบ CBR ถือเป็นกระบวนการเรียนรู้จากลงมือปฏิบัติจริง หากไม่มีโครงการวิจัย CBR ชาวบ้านก็จะไม่ให้ความสำคัญต่อทรัพยากรของชุมชน ไม่เห็นความสำคัญของต้นพญาเสือโคร่ง การเผาทำลายป่าเพื่อให้เกิดพื้นที่เลี้ยงสัตว์ก็คงยังมีอยู่ การเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญของประเทศก็คงไม่ประสบความสำเร็จอย่างทุกวันนี้

ปัจจุบันแม้จะไม่ได้ดำเนินการวิจัยแล้ว ชุมชนยังคงใช้กระบวนการและแนวคิดแบบ Community Based Research (CBR) ในการต่อยอดในดำเนินงานในชีวิตประจำวันเสมอพื้นที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับภูมิลำเนา

เส้นทางของการพัฒนางานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Timeline)

พ.ศ.
2550

อุทยานภูหินร่องกล้า
มี **โครงการปลูก
ต้นพญาเสือโคร่ง
จำนวน 1,200 ไร่
ณ ภูมโหล**
แต่ยังไม่ได้รับการสนใจ
ดูแลจากชาวบ้าน
และยังเกิดไฟลุกลามจาก
การเผาไร่เพื่อการเกษตร
สร้างความเสียหาย
ต่อต้นพญาเสือโคร่ง
รวมถึงชุมชนมีมุมมองว่า
ทรัพยากรชุมชน
ไม่มีประโยชน์

พ.ศ.
2551

ผศ.ดร.สุสิทธิ์ จันทรเชื้อ¹
พี่เลี้ยง สกว.ฝ่ายวิจัย
เพื่อท้องถิ่น **ชักชวน
ให้ชาวบ้านร่องกล้า
ทำวิจัย CBR** โดยมี
นายป๋อ วชิรวงศ์วรกุล
เป็นหัวหน้าโครงการ
“แนวทางการพัฒนา
ศักยภาพชุมชนในการ
จัดการการท่องเที่ยว
ชุมชนบ้านร่องกล้า”
โดยเริ่มจากการสำรวจ
ปัญหาและสำรวจ
ศักยภาพของชุมชน

พ.ศ.
2552

สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น
**อนุมัติงบประมาณ
110,000 บาท ให้ชุมชน
ดำเนินการวิจัย**
“โครงการแนวทางการพัฒนา
ศักยภาพชุมชนในการจัดการ
การท่องเที่ยวชุมชนบ้านร่องกล้า
ตำบลเนินเพิ่ม อำเภอนครไทย
จังหวัดพิษณุโลก”

พ.ศ. **2556**

**เสร็จสิ้น
โครงการ**

- เกิดการสร้างเครือข่ายจัดการการท่องเที่ยว
โดยชุมชน 5 หมู่บ้าน ในเขตตำบลเนินเพิ่ม
- เกิดการประสานความร่วมมือกับอุทยานแห่งชาติ
ภูหินร่องกล้า ในการจัดการการท่องเที่ยว
และดูแลรักษาป่าในพื้นที่อุทยาน
- เกิดจุดบริการรถนำเที่ยวที่ดำเนินการโดยชุมชน
ในช่วงฤดูการท่องเที่ยว (มกราคม-กุมภาพันธ์)

¹ ผศ.ดร.สุสิทธิ์ จันทรเชื้อ หัวหน้าศูนย์กลไกการจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ประเด็นท่องเที่ยวโดยชุมชนภาคเหนือตอนล่าง ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานและพี่เลี้ยงโครงการ

พ.ศ.
2553

พ.ศ.
2554

— ประสบปัญหาไฟป่าบริเวณพื้นที่ราบ รอบภูมโล —

การดำเนิน โครงการวิจัย เสร็จสิ้น

ชุมชนมีแผนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ซึ่งประกอบด้วย มัคคุเทศก์ โปรแกรมการท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว โฮมสเตย์ และ แหล่งเรียนรู้ทางสังคม

พ.ศ. **2558**

สามารถ เห็นผลกระทบ ได้อย่างชัดเจน

- มีเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชน ตำบลเนินเพิ่ม
- ชุมชนในตำบลเนินเพิ่ม ได้รับประโยชน์จากการให้บริการนำเที่ยว
- ปัญหาไฟป่าในเขตอุทยาน ลดลงอย่างชัดเจน

ชุมชนบ้านร่องกล้า ตระหนักและเห็นคุณค่า ทุ่งพญาเสือโคร่ง จำนวน 1,200 ไร่

จึงดูแลรักษาและพัฒนา ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว จนมีความพร้อมเปิดรับนักท่องเที่ยวและกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวชมซากุระของเมืองไทย

- เริ่มให้บริการด้านโปรแกรมการท่องเที่ยว
- เริ่มให้บริการโฮมสเตย์
- เกิดแหล่งเรียนรู้ด้านสังคม
- ปัญหาไฟป่าหมอกควันลดลงอย่างมาก (แต่บริเวณรอบภูมโล ยังประสบปัญหา)

ริเริ่มโครงการต่อยอด

“การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลเนินเพิ่ม” ด้วยการนำโครงการโดย นายพิเชฐ ภูมิพาณิชย์² ผ่านการมีส่วนร่วมของ 5 หมู่บ้านในตำบลเนินเพิ่ม

² นายพิเชฐ ภูมิพาณิชย์ หัวหน้าเจ้าหน้าที่ป่าไม้อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าโครงการ

เส้นทางสู่ผลกระทบของ

โครงการแนวทางการพัฒนาศักยภาพชุมชน
ในการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนบ้านร่องกล้า
ตำบลเนินเพิ่ม อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

ปัจจัยป้อนเข้า (Input)

โครงการที่ 1

“แนวทางการพัฒนาศักยภาพชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนบ้านร่องกล้า ตำบลเนินเพิ่ม อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก”

บุคลากร

สกว. ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น + นักวิจัยท้องถิ่น
จำนวน 19 คน

งบประมาณวิจัย

สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น
งบประมาณ จำนวน 110,000 บาท
(ระยะเวลา: พ.ศ. 2552 - พ.ศ. 2553
ระยะเวลา 10 เดือน)

โครงการที่ 2

“การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยว
โดยชุมชนเพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยว
ในพื้นที่ตำบลเนินเพิ่ม อำเภอนครไทย
จังหวัดพิษณุโลก”

บุคลากร

สกว. ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น + นักวิจัยท้องถิ่น
จำนวน 18 คน + ที่ปรึกษา 3 คน

งบประมาณวิจัย

สนับสนุนโดยสกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น
- ระยะที่ 1 :งบประมาณ 156,300 บาท
(พ.ศ. 2554 - พ.ศ. 2555)
- ระยะที่ 2 :งบประมาณ 143,700 บาท
(พ.ศ. 2555 - พ.ศ. 2556)

ผลผลิต (Output)

โครงการที่ 1

- เกิดนักวิจัยท้องถิ่น จำนวน 19 คน
- ได้แผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
โดยชุมชนบ้านร่องกล้า
- เกิดมัคคุเทศก์ จำนวน 20 คน
- เกิดแหล่งเรียนรู้ (Social Lab)
โดยนักศึกษาสาขาการจัดการท่องเที่ยว
มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ในราย
วิชาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชน

โครงการที่ 2

- เกิดนักวิจัยท้องถิ่น จำนวน 18 คน
- ได้ข้อมูลฐานทรัพยากรการท่องเที่ยว
ของตำบลเนินเพิ่ม
- ได้รูปแบบการพัฒนาเครือข่าย
การท่องเที่ยวระดับตำบล
- เกิดเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน
5 หมู่บ้าน (หมู่ 1, หมู่ 10, หมู่ 15,
หมู่ 16, หมู่ 17) ในเขตตำบลเนินเพิ่ม
อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก
- ได้รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชน
- เกิดจุดบริการรถนำเที่ยวในระดับตำบล
เนินเพิ่ม ในช่วงฤดูการท่องเที่ยว
(เดือนมกราคม – กุมภาพันธ์)
- เกิดศูนย์การเรียนรู้ในพื้นที่ธรรมชาติ
และชุมชน

พ.ศ.
2552

2556

ผู้ใช้ประโยชน์ (User)

ผู้ใช้คนแรก

1. สมาชิกชุมชนในพื้นที่ ตำบลเนินเพิ่ม
2. อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า

ผู้ใช้ที่ 2

หน่วยงาน
การท่องเที่ยว
ในระดับจังหวัด

ผู้ใช้ที่ 3

นักท่องเที่ยว

ผลลัพธ์ (Outcome)

โครงการที่ 1 (ภายหลังมีงานวิจัย)

- ชุมชนบ้านร่องกล้าเกิดองค์ความรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยว และพร้อมให้บริการที่พัก และการท่องเที่ยวรูปแบบชุมชน
- การบริการรถนำเที่ยว
- เกิดบ้านพัก Homestay
- เกิดบริการรถนำเที่ยวในบ้านร่องกล้า ในช่วงฤดูการท่องเที่ยว (เดือน ม.ค. - ก.พ.)
- เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า ในการดูแลบริหารจัดการอุทยานฯ และ ผืนป่าผ่านกิจกรรมการนำเที่ยว
- ลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างชุมชน และภาครัฐ
- ลดปัญหาการรุกร้าพื้นที่ป่าเพื่อการเกษตร

โครงการที่ 2 (ภายหลังมีงานวิจัย)

- ชุมชนในตำบลเนินเพิ่มมีองค์ความรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยว และพร้อมให้บริการการท่องเที่ยวและที่พัก
- เกิดระบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน
- ชาวบ้านในตำบลเนินเพิ่มเกิดรายได้ จากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว
- เกิดความร่วมมือในพื้นที่ตำบลเนินเพิ่ม และอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า ในการจัดการการท่องเที่ยวและดูแลรักษาป่า

ผลกระทบ (Impact)

ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม

- ป่าไม้ความอุดมสมบูรณ์ขึ้น
- ปัญหาไฟป่าลดลงจนแทบไม่เกิด
- คุณภาพอากาศดีขึ้น
- ทรัพยากรธรรมชาติได้รับการปกป้องจากชุมชน
- เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระดับประเทศ

ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ

- ชุมชนมีรายได้จากการท่องเที่ยว ได้แก่ การบริการรถนำเที่ยวและบ้านพัก (Homestay) และอาชีพเสริมในช่วงฤดูการท่องเที่ยว
- การลดต้นทุนค่าจ้างบุคลากร เพื่อการเฝ้าระวังไฟป่า

ผลกระทบด้านสังคม

- ป่าไม้ความอุดมสมบูรณ์ขึ้น
- ปัญหาไฟป่าลดลงจนแทบไม่เกิด
- คุณภาพอากาศดีขึ้น
- ทรัพยากรธรรมชาติได้รับการปกป้องจากชุมชน
- เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระดับประเทศ

กรณี "ไม่มี" งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Without)

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างภาครัฐ
และชาวบ้านในพื้นที่เขตอุทยาน
ภูหินร่องกล้า (อุทยานกับชาวบ้าน)

เกิดการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อใช้เป็น
พื้นที่ทำกินในเขตอุทยานฯ ได้แก่
การทำไร่ การเลี้ยงสัตว์ ซึ่งอาจเป็น
สาเหตุให้เกิดไฟป่า

ชาวบ้านยังไม่ให้ความสำคัญ
ในการดูแลรักษาพื้นที่ป่าและ
ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

กรณีที่ "มี" งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (With)

เป็นต้นแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชน
(CBT) โดยยึดหลักพื้นฐานของ
การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
(Ecotourism)

เกิดความร่วมมือระหว่างคนในชุมชน
บ้านร่องกล้า ภาครัฐ และประชาชน
ในพื้นที่ตำบลเนินเพิ่ม

สร้างอาชีพและรายได้ให้แก่ประชาชน
อย่างต่อเนื่อง ได้แก่ รายได้จากรถ
นำเที่ยว โฮมสเตย์ และการค้าขาย

เสริมสร้างชาวบ้านให้เป็นวิทยากร
มัคคุเทศก์มีอาชีพ

การลดค่าใช้จ่ายจ้างทีมดับไฟป่า
ในช่วงฤดูแล้ง

อุทยานเกิดการลดงบประมาณ
ในการจ้างเจ้าหน้าที่ดับไฟป่าได้
จำนวนมาก

เกิดการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ
และป่าเกิดความอุดมสมบูรณ์

“...คนในฐานะเจ้าหน้าที่ของรัฐ และเป็นนักวิจัย
ท้องถิ่นของ สกว. เห็นว่าการสร้างให้คนในชุมชนเห็น
ความสำคัญของทรัพยากรโดยใช้กระบวนการวิจัยนั้น
ประสบความสำเร็จเมื่อคนในชุมชนบอยคอตของอุทยาน
ภูหินร่องกล้า (ภูลมโล) เห็นความสำคัญ ปัญหาไฟฟ้า
ก็ลดลงแต่ยังมีชุมชนบริเวณด้านล่างของอุทยานยังขาด
การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ จึงนำมาสู่โครงการ
“การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อพัฒนา
เส้นทางท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลเนินเพิ่ม อำเภอนครไทย
จังหวัดพิษณุโลก” เพื่อให้คนบริเวณด้านล่างของอุทยาน
ภูหินร่องกล้าได้รับประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกัน...”

พิเชฐ ภูมิพาณิชย์
นักวิจัยท้องถิ่น CBR
เจ้าหน้าที่อุทยานภูหินร่องกล้า

ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน
(Social Return on Investment : SROI)
โครงการวิจัยในพื้นที่ ตำบลเนินเพิ่ม
อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

ในการวิเคราะห์ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (Social Return on Investment :SROI) ของการพัฒนาศักยภาพชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนบ้านร่องกล้า ตำบลเนินเพิ่ม อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ในช่วงปี พ.ศ. 2552 - พ.ศ. 2561 โดยประเมินผลตอบแทนจาก 2 โครงการวิจัยที่มีความเกี่ยวเนื่องกัน คือ โครงการแนวทางการพัฒนาศักยภาพชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนบ้านร่องกล้า ตำบลเนินเพิ่ม อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ปี พ.ศ. 2552 และ โครงการการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลเนินเพิ่ม อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ปี พ.ศ. 2556 ซึ่งเป็นโครงการต่อยอด มีผลการวิเคราะห์ ดังนี้

เกณฑ์การประเมิน	ผลการประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนในช่วงปี พ.ศ. 2552 - 2561
มูลค่าปัจจุบันของผลประโยชน์สุทธิ (NPV) :บาท	11,060,700
อัตราส่วนของผลตอบแทนทางสังคม (SROI)	31.45
อัตราผลตอบแทนภายใน (IRR) :ร้อยละ	232

หมายเหตุ : กำหนดอัตราคิดลดเท่ากับ 5%

จากค่าอัตราส่วนของผลตอบแทนทางสังคม (SROI) ของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในตำบลเนินเพิ่ม อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก จำนวน 2 โครงการ มีค่าเท่ากับ 31.45 หมายความว่า เงินลงทุนจากที่ทางสำนักงานสนับสนุนกองทุนวิจัย สกว.ฝ่ายท้องถิ่น จำนวน 1 บาท สามารถสร้างผลกระทบทางสังคมได้ 31.45 บาท

ข้อมูลวิเคราะห์ผลการประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน ซึ่งเป็นรายละเอียดเชิงลึกของทั้ง 2 โครงการได้อธิบายไว้ในรายงานวิจัยโครงการ “การประเมินผลโครงการวิจัยภายใต้การสนับสนุนของ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น”

ศูนย์พี่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง

ประวัติความเป็นมา

ศูนย์พี่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง (อำเภอแจ้ห่ม อำเภอวังเหนือ และอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง) เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 มีสถานะเป็นพี่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยมี นายชาญ อุทธิยะ เป็นผู้ประสานงานหลัก ซึ่งเริ่มทำงานวิจัยร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 โดยดำเนินงานวิจัยร่วมกับศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคเหนือ ในฐานะเป็นนักวิจัยร่วมในโครงการ “รูปแบบการแก้ไขปัญหาน้ำดินของชุมชนบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง” ต่อมาในปี พ.ศ. 2548 สำนักงานสนับสนุนกองทุนวิจัย (สกว.) ฝายวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้แต่งตั้งให้ นายชาญ อุทธิยะ เป็นพี่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่ อำเภอแจ้ห่ม อำเภอวังเหนือ และอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 จนถึงปี พ.ศ. 2562 ศูนย์พี่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง ดำเนินโครงการวิจัยมาแล้ว จำนวน 12 โครงการ สร้างนักวิจัยท้องถิ่น จำนวน 308 คน

ความสำเร็จของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

จากการติดตามโครงการวิจัยที่ส่งผลกระทบเชิงบวกแยกประเภทตามคุณภาพโครงการที่ประสบความสำเร็จและล้มเหลวในเชิงคุณภาพ โดยระดับความสำเร็จของโครงการวิจัยกำหนดไว้ 4 ระดับ ได้แก่ โครงการที่ส่งผลกระทบเชิงบวกระดับประเทศ (เกรด A) ระดับจังหวัด (เกรด B) ระดับชุมชน (เกรด C) และไม่ส่งผลกระทบเชิงบวกต่อผู้มีส่วนได้เสีย (เกรด F) พบว่า ศูนย์พี่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอำเภอแจ้ห่มลำปาง ดำเนินการโครงการวิจัยสามารถส่งผลกระทบทั้ง 4 ระดับ ได้แก่ โครงการวิจัยที่ส่งผลกระทบเชิงบวกในระดับประเทศ (เกรด A) มีจำนวน 1 โครงการ ระดับจังหวัด (เกรด B) มีจำนวน 4 โครงการ ระดับชุมชน (เกรด C) มีจำนวน 6 โครงการ และโครงการวิจัยที่ไม่ส่งผลกระทบเชิงบวกต่อผู้มีส่วนได้เสีย (เกรด F) มีจำนวน 1 โครงการ

ภายใต้พื้นที่การดูแลและให้การสนับสนุนของศูนย์พี่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง พบว่า มีโครงการที่ประสบผลสำเร็จ สามารถสร้างกระทบเชิงบวกทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นรูปธรรม และส่งผลกระทบระดับประเทศ ผู้วิจัยทำการศึกษาในประเด็นด้านเศรษฐกิจชุมชน และชุมชนกับการจัดการทรัพยากร ได้แก่ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในชุมชนบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง จำนวน 2 โครงการ ซึ่งโครงการที่มีการต่อยอดและขยายผลไปยังพื้นที่อื่นในจังหวัดลำปาง

โครงการวิจัยในพื้นที่ชุมชนบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ในพื้นที่บ้านสามขา ทำการศึกษาริวิจัยในปี พ.ศ. 2544 ก่อนที่ศูนย์พี่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอำเภอแจ้ห่มลำปาง ถือกำเนิดขึ้น โดยได้รับงบประมาณจาก สำนักงานสนับสนุนกองทุนวิจัย (สกว.) ภาคเหนือในสมัยนั้นเป็นจำนวน 300,000 บาท เพื่อดำเนินโครงการรูปแบบการแก้ไขปัญหาหนี้สินของชุมชนบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง โดยโครงการวิจัยดังกล่าวได้รับรางวัลงานวิจัยดีเด่นระดับชาติประจำปี พ.ศ. 2546

จากความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาหนี้สินของบ้านสามขา ส่งผลหน่วยงานภายนอก หน่วยงานภาครัฐให้ความสนใจเข้ามาศึกษาดูงาน และสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมในพื้นที่ รวมถึงบริษัท ปูนซีเมนต์ไทย จำกัด หรือ SCG ต่อมาในปี พ.ศ. 2554 บริษัท ปูนซีเมนต์ไทย จำกัด (SCG) สนับสนุนงบประมาณในการศึกษางานวิจัยและดำเนินโครงการ “ศึกษารูปแบบในการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ ด้านการอนุรักษ์พื้นที่ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ร่วมกันของเครือข่ายลุ่มน้ำจางและ SCG ที่เหมาะสมกับบริบทของหมู่บ้านทั้งหมู่บ้าน ในตำบลหัวเสือ ตำบลตอนไฟ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง” ซึ่งถือเป็นโครงการต่อยอดจากความสำเร็จของการแก้ไขปัญหาหนี้สินของชุมชนบ้านสามขา

ปัจจุบันชุมชนบ้านสามขากลายเป็นพื้นที่ต้นแบบความสำเร็จ แนวทางการปลดหนี้และระบบบริหารการจัดการเงินสวัสดิการชุมชนให้แก่หลายพื้นที่ทั่วประเทศไทย

โดยมีประเด็นศึกษา (Issue based cluster) และสอดคล้อง
กับ SDGs ดังนี้

ประเด็นศึกษา (Issue based cluster)

ส่งผลกระทบ (Impact)

ระดับประเทศ

สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน SDGs

ที่มาและความสำคัญของโครงการวิจัย

บ้านสามขา ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง มีจำนวนประชากรประมาณ 656 คน รวม 154 ครัวเรือน ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธและมีความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ ซึ่งสังเกตได้จากประเพณีที่มีความเกี่ยวข้อง เช่น การไหว้ผีป่า ผีบ้าน มีการเซ่นไหว้ผีในเทศกาลต่างๆ ด้านการประกอบอาชีพ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร ได้แก่ ทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ หาของป่า และรับจ้างทั่วไป หากมองในภาพรวมแล้ววิถีชีวิตของชาวบ้านสามขาไม่ต่างจากชุมชนชนบททั่วไปที่ดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย มีความสัมพันธ์ของชุมชนแบบแนวนราบและมีลักษณะความเป็นเครือญาติยึดหลักช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นสำคัญ

อย่างไรก็ตาม ปัญหาสำคัญที่ชุมชนประสบอยู่ในอดีต ในช่วงปี พ.ศ. 2540 คือ ปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหารายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย ทั้งนี้ เนื่องจากประชากรร้อยละ 90 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งปัจจัยการผลิตส่วนใหญ่ต้องซื้อจากภายนอกชุมชน ซึ่งมีราคาสูง ในขณะที่ราคาผลผลิตทางการเกษตรมักมีราคาที่ไม่แน่นอน ประกอบกับผลผลิตที่จำหน่ายไม่ได้นำมาแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่า ทำให้ขายผลผลิตได้ในราคาต่ำ เกิดภาวะขาดทุน เป็นผลให้เกิดการกักตุนเงินเพื่อใช้ในการผลิตรอบถัดไป จึงส่งผลให้คนในชุมชนเกิดภาวะหนี้สินทบทวีมูลค่าไปตามฤดูกาลเพาะปลูก อีกทั้งเมื่อพ้นไปจากฤดูกาลเพาะปลูก ประชากรในชุมชนกลับไม่มีรายได้จากอาชีพเสริมที่แน่นอน ทำให้ปัญหาหนี้สินมีความยากในการแก้ไข

กล่าวได้ว่า ผลสืบเนื่องจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ขาดดุลยภาพ เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่คอยซ้ำเติมให้สถานการณ์หนี้สินในชุมชนขึ้น และเน้นการพัฒนาเชิงวัตถุนิยมและการแข่งขัน ซึ่งบ้านสามขาเป็นชุมชนชนบทที่ได้รับผลกระทบจากปัจจัยเหล่านี้ ทำให้แนวคิดวัตถุนิยมแพร่เข้ามาในชุมชนอย่างรวดเร็ว ผลที่ตามมา คือ ปัญหาทางสังคม ปัญหาครอบครัว และปัญหาทางเศรษฐกิจ คือ ภาวะหนี้สินล้นพ้นตัว

ดังนั้น ชุมชนบ้านสามขาจึงพยายามแก้ไขปัญหานี้ขึ้นดังกล่าว โดยการจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ตำบลสามขา แต่ด้วยการบริหารจัดการในช่วงเริ่มต้นยังไม่เป็นไปตามจุดประสงค์ ปัญหานี้ขึ้นยังคงอยู่ ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2545 ชุมชนเริ่มให้ความสนใจในกระบวนการทำงาน วิจัยแบบมีส่วนร่วมของ สกว. ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสม ในการจัดการปัญหานี้ขึ้นของบ้านสามขา จนสามารถปลดหนี้ให้แก่ สมาชิกในชุมชนได้ในที่สุด ทำให้ในปัจจุบันสมาชิกชุมชนบ้านสามขา มีเงินเก็บออมในสหกรณ์สัจจะออมทรัพย์ ได้รับสวัสดิการต่างๆ จากสหกรณ์ อีกทั้ง บริษัท ปูนซีเมนต์ไทย จำกัด หรือ SCG ได้เล็งเห็นถึง ความสำคัญของกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของ สกว. ที่ประสบความสำเร็จ ทำให้บริษัท ปูนซีเมนต์ไทย จำกัด หรือ SCG ร่วมกับ สกว. ให้กำเนิดโครงการบริหารจัดการน้ำ สร้างฝายขึ้นในป่าชุมชนบ้านสามขา ทำให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น ชาวบ้านในหลายตำบลสามารถ เข้าไปเก็บของป่าออกมาขาย

ปัจจุบันเงินออมของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ตำบลสามขา มีจำนวนทั้งสิ้น 21 ล้านบาท โดยกำไรที่เกิดขึ้นจากการบริหารเงินออม ของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์จะถูกแบ่งสัดส่วนให้แก่สมาชิกในรูปแบบ ดังต่อไปนี้

- 1) กำไรที่เกิดจากการบริหารเงินออม 3%
จะถูกจัดสรรเป็นเงินกองกลาง
- 2) กำไรที่เกิดจากการบริหารเงินออม 5%
จะถูกจัดสรรเป็นเงินปันผลสำหรับลูกหนี้เงินกู้
- 3) กำไรที่เกิดจากการบริหารเงินออม 46%
จะถูกจัดสรรเป็นเงินสวัสดิการยามเจ็บป่วย
- 4) กำไรที่เกิดจากการบริหารเงินออม 46%
จะถูกจัดสรรเป็นเงินปันผลให้แก่สมาชิกผู้ออมเงิน

ในปี พ.ศ. 2553 เกิดกองทุนออมบุญวันละ 1 บาท ซึ่งปัจจุบันมีเงินสะสมแล้วกว่า 800,000 บาท โดยเงินส่วนนี้มีวัตถุประสงค์สำหรับสนับสนุนการศึกษาแก่เยาวชนกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ตำบลสามขาสามารถช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนที่เป็นหนี้ในระบบ ซึ่งเสียดอกเบี้ยสูงถึงร้อยละ 10 ต่อปี นำกลับเข้ามาสู่ระบบที่บริหารจัดการโดยกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ซึ่งดอกเบี้ยจะลดลงเหลือร้อยละ 6 ต่อปี ซึ่งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 - พ.ศ. 2562 กองทุนสามารถซื้อหนี้สินที่สมาชิกในชุมชนไปกู้เงินจากภายนอกที่กำลังจะถูกพิทักษ์ทรัพย์ นำกลับมาบริหารจัดการเองภายในชุมชนได้ จำนวน 3 ราย

รายที่ 1 ปี พ.ศ. 2546

มูลค่าหนี้ จำนวน 750,000 บาท

รายที่ 2 ปี พ.ศ. 2557

มูลค่าหนี้ จำนวน 800,000 บาท

รายที่ 3 ปี พ.ศ. 2559

มูลค่าหนี้ จำนวน 1,300,000 บาท

ในแต่ละปีผู้กู้ต้องชำระหนี้สินอย่างน้อย 30% ของเงินต้น พร้อมดอกเบี้ย โดยกำไรที่ได้จากการบริหารเงินฝากและดอกเบี้ยจากการปล่อยกู้ของสหกรณ์สัจจะออมทรัพย์บ้านดีปาละสามขา โดยประมาณการรายได้ขั้นต่ำของกองทุน ดังนี้

ในปี พ.ศ. 2545 - พ.ศ. 2550

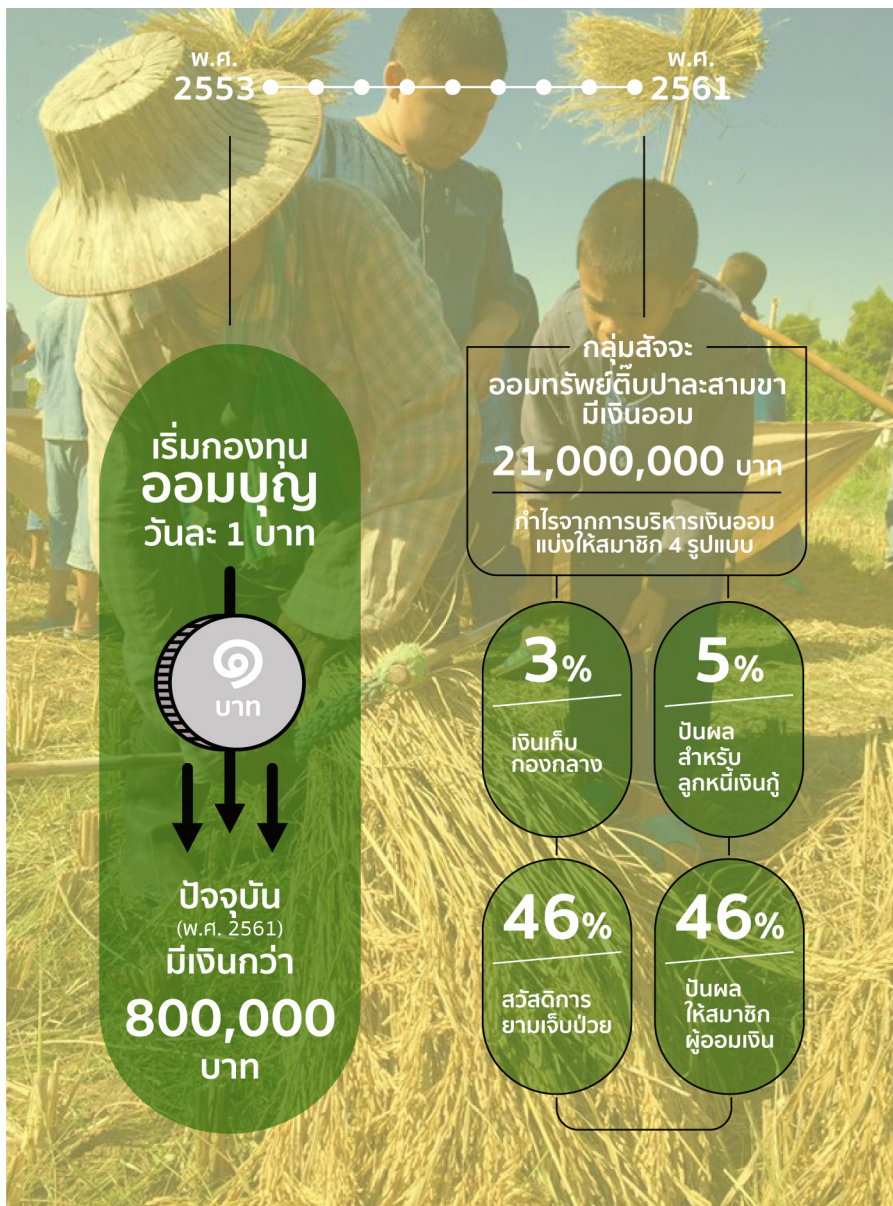
กองทุนมีผลกำไรที่ได้จากการบริหารเงินฝากและดอกเบี้ยจากการปล่อยกู้ ประมาณการขั้นต่ำ 500,000 บาทต่อปี

ในปี พ.ศ. 2551 - พ.ศ. 2560

กองทุนมีผลกำไรที่ได้จากการบริหารเงินฝากและดอกเบี้ยจากการปล่อยกู้ ประมาณการขั้นต่ำ 800,000 บาทต่อปี

ในปี พ.ศ. 2561

กองทุนมีผลกำไรที่ได้จากการบริหารเงินฝากและดอกเบี้ยจากการปล่อยกู้ ประมาณการขั้นต่ำ 1,000,000 บาทต่อปี

กำไรที่เกิดจากการบริหารเงินออมของสหกรณ์ออมทรัพย์
สามารถจำแนกผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่สมาชิกในรูปของตัวเงิน
ขั้นต่ำ ดังนี้

ปี พ.ศ.	เงินทุนกองกลาง (3%) (บาท/ปี)	เงินปันผลสำหรับ ลูกหนี้เงินกู้ (5%) (บาท/ปี)	เงินสวัสดิการ ยามเจ็บป่วย (46%) (บาท/ปี)	เงินปันผลให้แก่สมาชิก ผู้ออมเงิน (46%) (บาท/ปี)
2545	15,000	25,000	230,000	230,000
2546	15,000	25,000	230,000	230,000
2547	15,000	25,000	230,000	230,000
2548	15,000	25,000	230,000	230,000
2549	15,000	25,000	230,000	230,000
2550	15,000	25,000	230,000	230,000
2551	24,000	40,000	368,000	368,000
2552	24,000	40,000	368,000	368,000
2553	24,000	40,000	368,000	368,000
2554	24,000	40,000	368,000	368,000
2555	24,000	40,000	368,000	368,000
2556	24,000	40,000	368,000	368,000
2557	24,000	40,000	368,000	368,000
2558	24,000	40,000	368,000	368,000
2559	24,000	40,000	368,000	368,000
2560	24,000	40,000	368,000	368,000
2561	30,000	50,000	460,000	460,000

ภายหลังจากดำเนินโครงการศึกษารูปแบบการแก้ไขปัญห
หนี้สินของชุมชนบ้านสามขา ส่งผลให้คนชุมชนบ้านสามขา มีแนวทาง
การผ่อนชำระหนี้ ไม่เกิดปัญหาหนี้เสียจนต้องถูกพิทักษ์ทรัพย์อันเกิดจาก
การนำทรัพย์สินไปจำนองกับกับคนภายนอกชุมชน เกิดระบบบริหาร
จัดการด้านการเงินและสวัสดิการของชุมชน ส่งผลให้ชุมชนมีความ
เข้มแข็ง

ต่อมาในปี พ.ศ. 2554 บริษัท ปูนซีเมนต์ไทย จำกัด หรือ SCG ได้เล็งเห็นถึงความเข้มแข็ง และความสำเร็จของการดำเนินงานวิจัย เพื่อท้องถิ่น ทำให้เกิดความร่วมมือในการส่งเสริมงานวิจัย CBR ร่วมกับ สกว. ฝายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ดำเนินโครงการ “รูปแบบในการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ ด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ร่วมกันของเครือข่ายลุ่มน้ำจางและ SCG ที่เหมาะสมกับบริบทของหมู่บ้านทั้งหมู่บ้านในตำบลหัวเสือ ตำบลตอนไฟ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง” มีกิจกรรมในการบริหารจัดการน้ำ สร้างฝายชะลอน้ำในป่าชุมชน ส่งผลให้ป่าเกิดความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น ชาวบ้านในตำบลโดยรอบสามารถเข้าไปเก็บของป่าออกมาขายโดยเฉพาะเห็ด สร้างรายได้และก่อผลกระทบแก่สังคมของชุมชนอย่างมหาศาล

จากการสัมภาษณ์คนในชุมชนบ้านสามขา พบว่า หลังจากทีโครงการบริหารจัดการน้ำได้ดำเนินการมาเป็นระยะเวลา 5 ปี ชุมชนเริ่มเห็นถึงความเปลี่ยนแปลง ป่าชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ ปริมาณของป่าเกิดขึ้นจำนวนมาก ส่งผลให้คนในชุมชนประมาณร้อยละ 50 ของครัวเรือนในบ้านสามขา มีรายได้จากการหาของป่า ดังนี้

- 1) รายได้ขึ้นต่ำจากการเก็บเห็ดทางแดง 30,000 บาทต่อปี
- 2) รายได้ขึ้นต่ำจากการจำหน่ายน้ำผึ้งป่า 100,000 บาทต่อปี

นอกจากสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนแล้ว การที่ป่าไม่มีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น ส่งผลให้เกิดวิสาหกิจชุมชนในหมู่บ้านในการรับซื้อเห็ดสด เพื่อนำมาอบแห้งและจำหน่ายให้แก่ชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวจีน ชุมชนสามารถสร้างรายได้มากถึง 1.4 ล้านบาทต่อปี มีกำไรที่ได้หลังจากหักต้นทุนแล้วสูงถึง 400,000 บาทต่อปี

จากความสำเร็จของการจัดการชุมชนโดยใช้ กระบวนการวิจัยแบบ CBR นั้น ทำให้ชาวบ้านได้ถูกติดต่ออาวุธทางปัญญา คิดอย่างเป็นระบบ และเป็นการเรียนรู้ที่สามารถเอามาต่อยอด ประยุกต์ใช้ในด้านต่างๆ ได้ตลอดชีวิต

เส้นทางของการพัฒนางานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Timeline)

พ.ศ.
2522

- ประเทศไทยมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 บ้านสามขา มีการตัดถนนทางหลวงชนบทเข้ามาในพื้นที่มิติของการอยู่อาศัยของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงและสนใจเริ่มวัดดูนิยม
- ชาวบ้านเริ่มเข้าถึงแหล่งทุนเงินกู้จากรกส. ในรูปแบบของกลุ่มชาวนาเพื่อชาวบ้านสามารถกู้สำหรับการลงทุนทางการเกษตร

พ.ศ.
2533

- ไฟฟ้าเข้าถึงชุมชน ชาวบ้านนิยมใช้เครื่องอำนวยความสะดวกมากขึ้น เช่น ทีวี ตู้เย็น มอเตอร์ไซค์ และเครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆ ส่งผลให้ชาวบ้านกู้เงินรกส. มากขึ้นเพื่อนำเงินมาซื้อสิ่งของดังกล่าวแทนลงทุนทางการเกษตร
- ภายในชุมชนก่อตั้งกลุ่มเงินกู้ (นอกระบบ) มากกว่า 40 กลุ่ม โดยให้คนในชุมชนร่วมกันลงหุ้นเพื่อจัดตั้งกองทุนสำหรับปล่อยกู้ โดยชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นสมาชิกกลุ่มเงินนอกระบบมากกว่า 1 กลุ่ม และส่วนใหญ่กู้มาเพื่อนำไปจ่ายแก่ รกส. หรือจ่ายให้แก่กลุ่มอื่นๆ ที่ได้กู้มาก่อนจึงกลายเป็นการกู้ทบเรื่อยๆ

พ.ศ.
2540

บ้านสามขา
ประสบ
ปัญหาหนี้สิน
จากการกู้เงิน
และเพิ่มจำนวนเงิน
มากขึ้นเรื่อยๆ
จนไม่สามารถผ่อนได้
นำมาซึ่งการถูกยึด
ทรัพย์สิน

พ.ศ.
2544

สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น อนุมัติงบประมาณ 300,000 บาท ให้ชุมชนดำเนินกรวิจัย “โครงการรูปแบบการแก้ไขปัญหานี้สินของชุมชนบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอมะเข่ จังหวัดลำปาง” โดยมี นายชาญ อุทริยะ เป็นผู้ประสานงานวิจัย

พ.ศ.
2545

ก่อตั้ง กลุ่มสัจจะ
ออมทรัพย์
ตำบลสามขา

พ.ศ.
2541

เกิดเหตุการณ์คนผูกคอตาย
จากความเครียดด้านหนี้สิน
ส่งผลให้ชาวบ้านในชุมชน
เริ่มเห็นปัญหาที่ชุมชนกำลัง
ประสบและเริ่ม **ประชุม
หารือเพื่อร่วมกัน
หาทางออก** ในการ
แก้ไขปัญหาหนี้สินในชุมชน

พ.ศ.
2542

อาจารย์นพพร **ผู้ประสานงานวิจัย
เพื่อท้องถิ่นภาคเหนือ** ในยุคนั้นได้
**เริ่มชักชวนชาวบ้านศึกษา
งานวิจัยการแก้ไขปัญหานี้สิน**
ในบ้านสามขา แต่ชาวบ้านไม่ได้ให้ความสนใจ
เพราะชาวบ้านมองว่างานวิจัยเป็นเรื่องของ
นักวิชาการและทำไม่เป็น จนอาจารย์นพพร
ได้ลงพื้นที่ชี้แจงส่งผลให้ชาวบ้านเกิดความสนใจ
และเริ่มศึกษาข้อมูลเมื่อสำรวจหนี้สินชุมชนแล้ว
ปรากฏว่ามีมากถึง 18 ล้านบาท ในขณะที่ตอนแรก
ชุมชนเชื่อว่าไม่เกิน 7 ล้านบาท จึงทำให้ชาวบ้าน
เริ่มศึกษาข้อมูลและเสนอโครงการการวิจัย

พ.ศ. **2550**

สิ้นสุดโครงการวิจัย
รูปแบบการแก้ไขปัญหานี้
สินของชุมชน
บ้านสามขา

พ.ศ. **2554 - 2557**

บริษัท SCG สนับสนุนงบประมาณร่วมกับ สกว.ฝ่ายวิจัย
เพื่อท้องถิ่น ดำเนิน **“โครงการรูปแบบ
ในการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ด้าน
การอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า
ร่วมกันของเครือข่ายลุ่มน้ำจางและ
SCG ที่เหมาะสมกับบริบทของหมู่บ้าน
ทั้ง 6 หมู่บ้าน ในตำบลห้วยเสือ ตำบล
ดอนโพ อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง”**

พ.ศ. **2546 - 2561**

เริ่มต้นกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เพื่อเป็น
แนวทางในการแก้ปัญหานี้สินในชุมชน

เส้นทางสู่ผลกระทบของ โครงการรูปแบบการแก้ไขปัญหาน้ำสิน ของชุมชนบ้านสามขา ตำบลห้วยเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

ปัจจัยป้อนเข้า (Input)

โครงการที่ 1

“โครงการรูปแบบการแก้ไขปัญหาน้ำสิน
ของชุมชนบ้านสามขา ตำบลห้วยเสือ
อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง”

บุคลากร

สกว. ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น + นักวิจัยท้องถิ่น
จำนวน 13 คน

งบประมาณวิจัย

สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น จำนวน 300,000 บาท
(พ.ศ. 2544 - พ.ศ. 2550 ระยะเวลา 6 ปี)

โครงการที่ 2

“โครงการรูปแบบในการพัฒนาทักษะการเรียนรู้
ด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ร่วมกัน
ของเครือข่ายลุ่มน้ำจากและ SCG ที่เหมาะสมกับ
บริบทของหมู่บ้านทั้ง 6 หมู่บ้านในตำบลห้วยเสือ
ตำบลตอนไฟ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง”

บุคลากร

สกว. ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น + บริษัท ปูนซิเมนต์
ไทย จำกัด จังหวัดลำปาง + นักวิจัยท้องถิ่น
จำนวน 12 คน

งบประมาณวิจัย

- สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น งบประมาณ
ปี พ.ศ. 2554 จำนวน 300,000 บาท
- สนับสนุนโดย บริษัท ปูนซิเมนต์ไทย จำกัด
จังหวัดลำปาง งบประมาณปี 2554
จำนวน 1,900,000 บาท
(พ.ศ. 2554 - พ.ศ. 2557 ระยะเวลาวิจัย 3 ปี)

ผลผลิต (Output)

โครงการที่ 1

- เกิดนักวิจัยท้องถิ่น จำนวน 13 คน
- เกิดระบบบริหารจัดการด้านการเงิน
และสวัสดิการของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์
- เกิดแนวทางการปลดหนี้ให้แก่สมาชิก
กลุ่มสัจจะออมทรัพย์

โครงการที่ 2

- เกิดฝายชะลอน้ำ จำนวน 3,000 แห่ง
- เกิดแนวกันไฟ พร้อมชุดเวรยาม
- เกิดการกำหนดพื้นที่ป่าใน 3 รูปแบบ
เพื่อการบริหารจัดการและใช้ประโยชน์
อย่างเหมาะสม
- เกิดระบบเหมืองฝาย และเป็นต้นแบบ
ให้กับชุมชนหลายแห่งในประเทศไทย
- มีการตั้งกฎกติกาการใช้น้ำ
- มีการรวบรวมชุดความรู้เพื่อพัฒนา
เป็นหลักสูตรท้องถิ่น

พ.ศ.
2554

2557

ผู้ใช้ประโยชน์ (User)

ผู้ใช้คนแรก

สมาชิก
ในชุมชนบ้านสามขา

ผู้ใช้ที่ 2

ชุมชนในพื้นที่ใกล้เคียง
สามารถใช้ประโยชน์
จากป่าได้

ผู้ใช้ที่ 3

ชุมชนอื่นๆ ที่นำแนวคิด
ระบบเหมืองฝายเป็นต้นแบบ
ไปใช้ประโยชน์

ผลลัพธ์ (Outcome)

โครงการที่ 1

- สมาชิกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์หลุดพ้น
จากปัญหาหนี้สินล้นพ้นตัว
- ประชาชนในชุมชนมีวินัยในการใช้
และออมเงิน
- ภายหลังชุมชนเกิดเงินหมุนเวียนหลายล้านบาท
ในกลุ่มสัจจะออมทรัพย์
- สมาชิกได้รับดอกเบียจากกลุ่ม
ร้อยละ 5ต่อปี

โครงการที่ 2

- ชุมชนมีน้ำใช้ตลอดปี
- สภาพป่ามีความอุดมสมบูรณ์
- ลดปัญหาการเกิดไฟป่า
- ชาวบ้านมีแหล่งอาหารพื้นบ้านเพื่อบริโภค
และจำหน่าย จากการบริหารจัดการป่า
ใน 3 รูปแบบ
- เกิดการพัฒนาวិทยาการชาวบ้าน
- ชุมชนได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว

ผลกระทบ (Impact)

ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม

- ทรัพยากรธรรมชาติเกิดความอุดมสมบูรณ์
ขึ้นสัตว์ป่ากลับมาอยู่อาศัยจากการสร้าง
ฝายชะลอน้ำทำแนวกันไฟ และการเฝ้า
ระวังไฟป่า
- ปัญหาไฟป่าลดลงจนแทบไม่เกิดจาก
ความชุ่มชื้นของป่า
- ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ
ส่งผลให้มีแหล่งน้ำและอาหารธรรมชาติ
ที่ยั่งยืนรวมถึงเป็นแหล่งรายได้ให้แก่ชุมชน

ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ

- ชุมชนบ้านสามขาเกิดการขยายตัว
ทางเศรษฐกิจ
- ชุมชนมีรายได้สูงขึ้นจากดอกเบีย
กลุ่มสัจจะออมทรัพย์
- ชุมชนมีรายได้สูงขึ้นจากการใช้ประโยชน์
จากป่า

ผลกระทบด้านสังคม

- ชุมชนบ้านสามขามีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น
- เกิดผู้นำในชุมชนบ้านสามขา
และสร้างความร่วมมือในชุมชน
- สร้างความเข้มแข็งภายในชุมชน
จากการร่วมกันปลดหนี้สินและพัฒนาชุมชน
- คนในชุมชนมีความสามารถในการบริหาร
การเงินส่วนบุคคล

กรณี "ไม่มี" งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Without)

ชาวบ้านมีปัญหาหนี้สินค้ำ
จากหนี้ทั้งในและนอกระบบ

มีรายจ่าย
มากกว่ารายรับ

ชาวบ้านอาจมีรายได้เสริม
จากป่าน้อย

เกิดไฟป่าในพื้นที่ป่า

กรณีที่ "มี" งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (With)

เกิดแนวทางการปลดหนี้

เกิดระบบบริหารจัดการ
ด้านการเงินและสวัสดิการ
ของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์
ตำบลละสามขา

สภาพป่ามีความอุดมสมบูรณ์
สัตว์ป่าเริ่มกลับมาอยู่อาศัย
จากฝ่ายชะลอน้ำ แนวกันไฟ
และชุดตรวจเวรยาม
เฝ้าระวังไฟป่า

เกิดแหล่งน้ำที่ชุมชนสามารถ
ใช้ได้ตลอดปี

เกิดแหล่งอาหารพื้นบ้าน
และมีรายได้เสริมให้แก่ชาวบ้าน
จากความอุดมสมบูรณ์ของป่า

ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน
(Social Return on Investment : SROI)
โครงการวิจัยในพื้นที่ชุมชนบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ
อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

ในการวิเคราะห์ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (Social Return on Investment : SROI) ของโครงการรูปแบบการแก้ไขปัญหาน้ำเสียของชุมชนบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง และโครงการขยายผลโครงการบริหารจัดการน้ำ ในช่วงปี พ.ศ. 2552 - พ.ศ. 2561 หรือการประเมินหลังจากโครงการดำเนินเสร็จสิ้นแล้ว (Ex - post evaluation) มีผลการวิเคราะห์เป็นดังนี้

เกณฑ์การประเมิน	ผลการประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนในช่วงปี พ.ศ. 2552 - 2561
มูลค่าปัจจุบันของผลประโยชน์สุทธิ (NPV) :บาท	11,488,867
อัตราส่วนของผลตอบแทนทางสังคม (SROI)	7.96
อัตราผลตอบแทนภายใน (IRR) :ร้อยละ	169

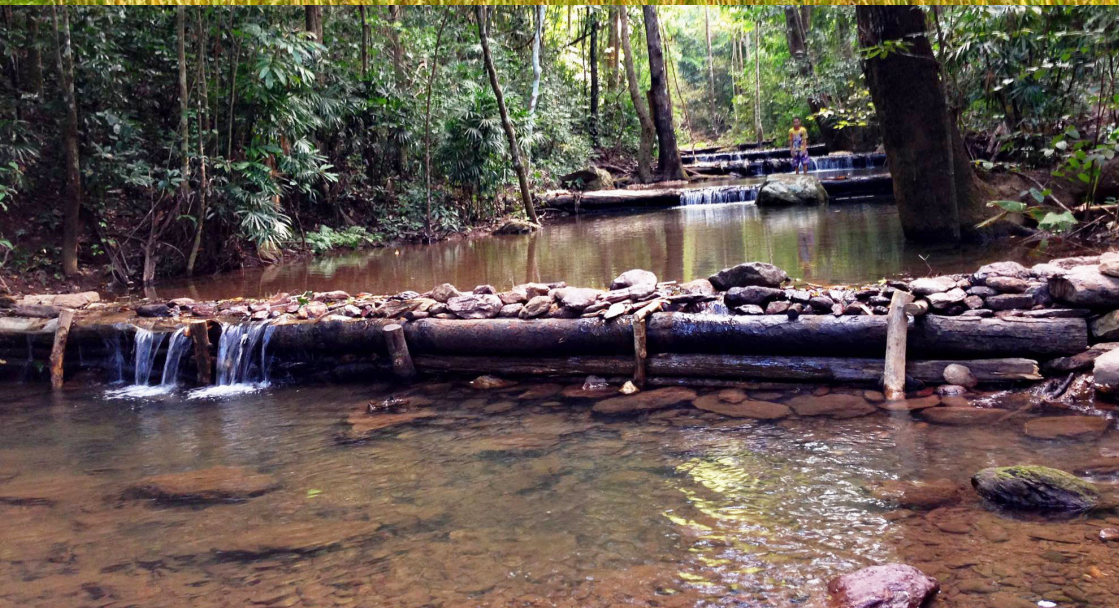
หมายเหตุ : กำหนดอัตราคิดลดเท่ากับ 5%

จากค่าอัตราส่วนของผลตอบแทนทางสังคม (SROI) ในพื้นที่ชุมชนบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ทั้ง 2 โครงการ มีค่าเท่ากับ 7.96 หมายความว่า เงินลงทุนจาก สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นจำนวน 1 บาท สามารถสร้างผลกระทบทางสังคมได้ 7.96 บาท ผู้อ่านสามารถอ่านผลการประเมินในรายละเอียดเชิงลึกได้ในเล่มรายงานวิจัยฉบับโครงการ “การประเมินผลโครงการวิจัยภายใต้การสนับสนุนของ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น”

“...หากไม่มีโครงการวิจัยของ สกว. ใน ปี พ.ศ. 2542 บ้านสามขาไม่มีทางสำเร็จได้เพราะกระบวนการ CBR เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ดีอาวุธทางปัญญา หากไม่มี สกว. และบริษัท SCG คงจะไม่ให้ความสนใจในชุมชนบ้านสามขา SCG จึงสนับสนุนงบประมาณร่วมกับ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น...”

“...งาน CBR มันต่อยอดได้จากเงินแค่ 3 แสน แต่เราพัฒนากลุ่มออมทรัพย์ให้ได้เงินกว่า 20 ล้านบาทนี้แค่เฉพาะบ้านสามขา ซึ่งยังมีการต่อยอดไปพื้นที่อื่นๆ ด้วย ถึงแม้ว่าทุกวันนี้ชุมชนเราจะยังไม่สามารถปลดหนี้ได้ทั้งหมด แต่เรามีวิธีการจัดการและอยู่กับหนี้สินได้โดยไม่เป็นทุกข์และยังมีสวัสดิการให้อีก..”

นายชาญ อุทธิยะ
พี่เลี้ยงวิจัย CBR จังหวัดลำปาง

ภาคกลาง

ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดสมุทรสงคราม

ประวัติความเป็นมา

ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม เริ่มดำเนินการตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2546 มีสถานะเป็นศูนย์ประสานงาน (Node) มี นายชินวุฒน์ มณีศรีขำ เป็นผู้ประสานงานหลัก การศึกษา วิจัยเน้นประเด็นการศึกษาด้านชุมชนกับการจัดการทรัพยากร

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 จนถึงปี พ.ศ. 2561 ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม ดำเนินการประสานโครงการวิจัยมาแล้ว จำนวน 69 โครงการ สร้างนักวิจัยท้องถิ่นจำนวนทั้งสิ้น 1,260 คน

ความสำเร็จของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

จากการติดตามโครงการวิจัยที่ส่งผลกระทบเชิงบวกแยกประเภทตามคุณภาพโครงการที่ประสบความสำเร็จและล้มเหลวในเชิงคุณภาพ โดยระดับความสำเร็จของโครงการวิจัยกำหนดไว้ 4 ระดับ ได้แก่ โครงการวิจัยที่ส่งผลกระทบเชิงบวกในระดับประเทศ (เกรด A) ระดับจังหวัด (เกรด B) ระดับชุมชน (เกรด C) และไม่ส่งผลกระทบเชิงบวกต่อผู้มีส่วนได้เสีย (เกรด F) พบว่า ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม ดำเนินการโครงการวิจัยสามารถส่งผลกระทบ 3 ระดับ ได้แก่ โครงการวิจัยที่ส่งผลกระทบเชิงบวกในระดับประเทศ (เกรด A) มีจำนวน 9 โครงการ ระดับจังหวัด (เกรด B) มีจำนวน 15 โครงการ และระดับชุมชน (เกรด C) มีจำนวน 45 โครงการ

ภายใต้การดูแลและการสนับสนุนของศูนย์ประสานงานวิจัย เพื่อท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม พบว่า มีโครงการที่ประสบผลสำเร็จ สามารถสร้างกระทบเชิงบวกทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นรูปธรรม และส่งผลกระทบระดับประเทศ เป็นโครงการที่มีประเด็นการศึกษา ด้านชุมชนกับการจัดการทรัพยากร และด้านเศรษฐกิจชุมชน ในพื้นที่ ตำบลแพรกหนามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม จำนวน 2 โครงการ คือ

1) โครงการรูปแบบการจัดการน้ำในคลอง ตำบลแพรกหนามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

2) โครงการศึกษากระบวนการจัดสวัสดิการที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตของชุมชน ตำบลแพรกหนามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

โครงการรูปแบบการจัดการน้ำในคลอง ตำบลแพรกหนามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

โครงการรูปแบบการจัดการน้ำในคลองตำบลแพรกหนามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม เริ่มดำเนินโครงการในปี พ.ศ. 2545 งานวิจัยนำมาสู่การค้นพบเทคโนโลยีนวัตกรรมการจัดการน้ำชุมชน “ประตูน้ำบานหับเผย” ส่งผลให้ความขัดแย้งจากการใช้น้ำอันยาวนานระหว่างคนฝั่งน้ำเค็ม (เกษตรกรผู้เลี้ยงกุ้งและปลากระชัง) และฝั่งน้ำจืด (เกษตรกรผู้ทำการเกษตร) สิ้นสุดลง ซึ่งต่อมา “ประตูน้ำบานหับเผย” ถูกนำไปใช้ในชุมชนอื่นๆ ของประเทศไทยที่ประสบปัญหาคัล้ายคลึงกับชุมชนแพรกหนามแดง

โดยมีประเด็นศึกษา (Issue based cluster) และความสอดคล้อง
กับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน SDGs ดังนี้

ประเด็นศึกษา (Issue based cluster)

ส่งผลกระทบ (Impact)

ระดับประเทศ

สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน SDGs

ที่มาและความสำเร็จ

ชุมชนแพรกหนามแดง อำเภอมโนรมย์ จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นชุมชนที่มีพื้นที่อยู่ใกล้ทะเล มีสภาพเป็นที่ลุ่มดินเหนียวมีลำคลองเชื่อมโยงกันถึง 36 คลอง ลาดเอียงไปทางด้านทิศตะวันตกจึงมีการไหลเวียนของน้ำขึ้น - น้ำลงตลอดทั้งปี ลำคลองใสสะอาดทำให้คนในชุมชนแพรกหนามแดงส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเลี้ยงปลา เลี้ยงกุ้งธรรมชาติในฝั่งน้ำเค็ม เลี้ยงปลาสด ปลุกข้าวปลอดสาร ทำสวนผักในฝั่งน้ำจืด และรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม แม้ว่าจะมีระบบนิเวศสามน้ำที่ทำให้ น้ำเค็มหนุนเข้ามาในพื้นที่ แต่ในอดีตมี นายกิมเลียง วังตาล หรือ หลวงสิทธิเทพการ สามารถจัดการน้ำเค็มด้วยการสร้างทำนบ คันดินกั้นน้ำเค็ม โดยให้ทุกคนมาช่วยกันเปิดทำนบในช่วงน้ำหลากและปิดทำนบในช่วงน้ำเค็มรุก ต่อมาชาวบ้านได้ถอนตัวจากการดูแลทำนบกรมชลประทานจึงเข้ามาช่วยดำเนินการต่อโดยการทำคันกั้นน้ำเค็มตามแนวเดิมแต่ไม่สามารถจัดการกับปัญหาน้ำเค็มที่ทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้น ชาวบ้านจึงนำความเดือดร้อนเข้าไปแจ้งกับผู้ว่าราชการจังหวัดสุพรรณบุรีและนายอำเภอมโนรมย์ ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2522 และมีการสำรวจพื้นที่เพื่อทำประตูกั้นน้ำจืดน้ำเค็ม จำนวน 15 ประตู ในเขตตำบลแพรกหนามแดง ซึ่งแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2525 แต่สามารถใช้งานได้เพียง 10 ประตู ส่วนที่เหลือไม่มีน้ำในคลองจึงไม่ได้มีการใช้งาน เมื่อมีการตัด ถนนพระราม 2 ในช่วงปี พ.ศ. 2516 ทำให้โรงงานอุตสาหกรรมมาเปิดกิจการในพื้นที่เพิ่มขึ้น มีการปล่อยน้ำเสียลงคลอง เมื่อมีการเปิด - ปิดประตูระบายน้ำ จึงทำให้คนฝั่งน้ำเค็มได้รับความเสียหาย กุ้ง ปลาตาย และนาข้าวของคนฝั่งน้ำจืดได้รับผลกระทบจากการที่มีน้ำเค็มเข้าไปในพื้นที่ จึงเกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างคนน้ำจืดกับคนน้ำเค็ม โดยผลกระทบดังกล่าวสามารถจำแนกออกได้ 4 ช่วงเวลาดังนี้

1) ในช่วงเดือนธันวาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ น้ำเค็มจะรุกล้ำเข้ามาในเขตน้ำจืดบริเวณคลองน้ำจืด ซึ่งเมื่อน้ำเค็มผ่านประตูระบายน้ำเข้ามาแล้วจะไม่สามารถไหลกลับออกไปได้ จากสาเหตุข้างต้นส่งผลให้ชุมชนที่อาศัยอยู่ในฝั่งน้ำจืดได้รับความเดือดร้อนจากน้ำเค็มเน่าเสีย ทำให้น้ำเน่าเสียไหลเข้ามาสู่พื้นที่น้ำเค็มตอนล่าง ชุมชนในพื้นที่ที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเลี้ยงกุ้ง ปลากระชัง รวมถึงทะเลธรรมชาติได้รับผลกระทบโดยเฉพาะชุมชนแพรกกหนามแดงและชุมชนยี่สาร สาเหตุเพราะการเปิดประตูระบายน้ำแต่ละครั้ง บานประตูจะถูกเปิดจากกันคลอง ซึ่งมีผลให้ตะกอนเลนที่ประกอบไปด้วยก๊าซไข่เน่า และแอมโมเนียถูกปลดปล่อยออกมา ทำให้สัตว์น้ำธรรมชาติ รวมถึงสัตว์น้ำที่เกษตรกรได้เพาะเลี้ยงไว้จำหน่ายตายลง ประกอบกับการระบายน้ำออกจากคลองทั้งระบบส่งผลให้คลองในพื้นที่น้ำจืดหายไปจากระบบ ทำให้น้ำทะเลถูกดันเข้ามาแทนที่ จึงส่งผลให้เกษตรกรในฝั่งน้ำจืดเกิดความขาดแคลนน้ำจืดสำหรับเพาะปลูก ทำให้ชุมชนฝั่งน้ำจืดและน้ำเค็มเกิดความขัดแย้งกันตลอดเวลา เมื่อถึงเวลาจำเป็นในการเปิดประตูระบายน้ำ

2) ช่วงระหว่างเดือนมีนาคมถึงเมษายน กรมชลประทานจะปล่อยน้ำให้เกษตรกรทำนาปรัง เมื่อน้ำจืดเหลือจากการทำนาในพื้นที่สูง ทำให้น้ำไหลล้นออกสู่คลองธรรมชาติ ได้แก่ คลองโพสะเดา คลองห้วยโรง โดยเฉพาะอำเภอบางท่อนที่บริเวณนี้มีฟาร์มเลี้ยงหมูจำนวนมาก และมีการปล่อยน้ำล้างคอกหมูที่ประกอบไปด้วยมูลสัตว์สู่คลองธรรมชาติ ทำให้น้ำในคลองเกิดการเน่าเสีย ส่งผลให้สัตว์น้ำในธรรมชาติ และสัตว์น้ำในกระชัง และบ่อกุ้งได้รับผลกระทบ ชุมชนที่ได้รับผลกระทบจึงร้องเรียนกรมชลประทานให้ปล่อยมวลน้ำจืดลงสู่ระบบคลองเพื่อขับน้ำเสียออกไป

ซึ่งส่งผลให้ชุมชนในเขตน้ำเค็มได้รับผลกระทบอีกเช่นกัน ประกอบกับในช่วงเวลาดังกล่าว เกษตรกรอยู่ในช่วงการไถนาและหว่านดำข้าว เพื่อป้องกันไม่ให้น้ำท่วมนาข้าว เกษตรกรผู้ปลูกข้าวบางรายได้แอบเปิดประตูระบายน้ำ จึงทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนน้ำจืดและน้ำเค็ม อีกทั้งในช่วงหน้าแล้งของทุกปี คลองในตำบลแพรกหนามแดง คลองวัดประดู่ คลองปลายโพรงทางจะเน่าเสียทุก 3 - 5 เดือน เนื่องจากไม่มีมวลน้ำจืดไหลเวียน

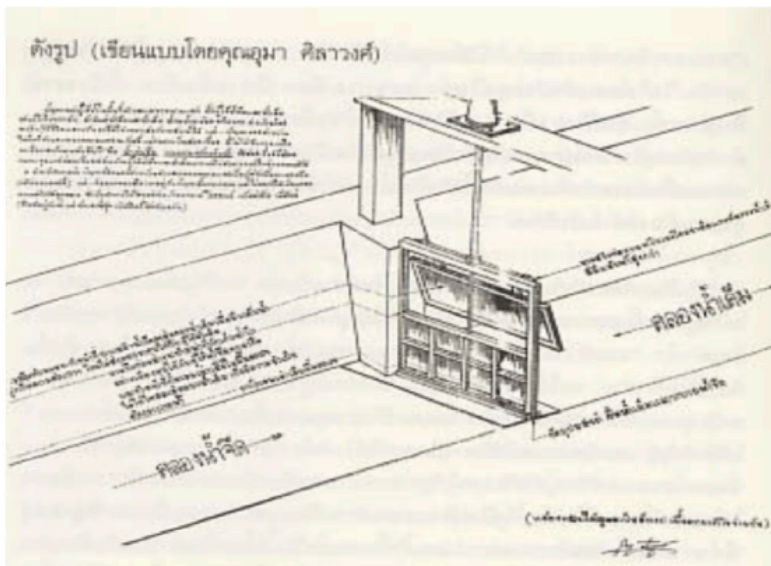
ภาพจาก :โครงการชลประทาน จังหวัดสมุทรสงคราม

3) ช่วงระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงสิงหาคม ซึ่งเป็นช่วงฤดูฝน หากฝนตกในช่วงเวลาน้ำเกิดจะทำให้เกิดภาวะน้ำล้นคลองในบริเวณฝั่งน้ำจืด ทำให้ชุมชนฝั่งน้ำจืดที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมนาปีและนาปรังได้รับความเดือดร้อน แม้ว่าจะเปิดประตูน้ำเพื่อระบายน้ำไปยังฝั่งน้ำเค็มก็จะประสบปัญหาเดิม คือ เมื่อเปิดประตูน้ำจะทำให้ของเสียที่อยู่บริเวณกันคลองไหลไปตามคลองฝั่งน้ำเค็มทำให้สัตว์น้ำตามธรรมชาติปลาในกระชังเกิดการช็อกน้ำและตายลง อีกทั้งเกษตรกรผู้เลี้ยงกุ้งไม่สามารถสูบน้ำจากคลองขึ้นมาใช้ได้ เนื่องจากเป็นน้ำความเค็มต่ำ และมีของเสียในปริมาณสูง

4) ช่วงเดือนกันยายนถึงพฤศจิกายน เป็นช่วงมรสุมที่มีฝนตกหนัก เนื่องจากพื้นที่แพรกหนามแดงเป็นพื้นที่ลุ่มต่ำ จึงเป็นแหล่งรับมวลน้ำจากเทือกเขาต่างๆ และประตูน้ำในระบบคลองจะขนาดแคบกว่าความกว้างที่แท้จริงของคลอง จึงเกิดภาวะระบายมวลน้ำออกสู่ทะเลไม่ทันจึงทำให้เกิดภาวะน้ำท่วมชุมชนฝั่งน้ำจืดเกิดความเสียหายทางเศรษฐกิจอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นบ่อปลา นาข้าว และสวนผัก โดยปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้นซ้ำมาเป็นระยะเวลา 20 ปี

จากปัญหาดังกล่าว ในปี พ.ศ. 2545 ทีมผู้นำชุมชนนำโดยนายปัญญา โตทอง จึงรวมกลุ่มชาวบ้านทั้งจากฝั่งชุมชนน้ำเค็ม และฝั่งชุมชนน้ำจืด ร่วมเป็นทีมวิจัยศึกษาภายใต้โครงการ **“รูปแบบการจัดการน้ำในคลองตำบลแพรกหนามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม”** โดยของบประมาณจาก สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ผ่านศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดสมุทรสงคราม

ผลจากการดำเนินโครงการของทีมนักวิจัยชาวบ้านนำมาสู่การคิดค้นเทคโนโลยีนวัตกรรมประตุน้ำของชุมชน ซึ่งมีกลไกในการปรับสมดุลของน้ำจืดและน้ำเค็ม ภายใต้ชื่อ **“ประตุน้ำบานหับเผย”** ถูกนำไปเสนอแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ กรมชลประทาน องค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสงคราม กรมโยธาธิการและผังเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม เพื่อนำมาใช้ในพื้นที่ในการแก้ไขปัญหาด้านทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืนและถาวร

แผนภาพการออกแบบบานประตุน้ำที่นักวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ของชุมชนแพรกหนามแดงออกแบบ (ภาพจาก :ในเล่มงานวิจัย สกว.)

จากการที่ประตุน้ำบานหับเผยถูกติดตั้งเข้าสู่ระบบคลองสาขาในตำบลแพรกหนามแดงนั้น ทำให้ความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่ผลผลิตทางการเกษตรและประมงได้รับการแก้ไข โดยประมาณได้ว่ามูลค่าความเสียหายเมื่อได้รับการแก้ไขจะกลายเป็นมูลค่าการป้องกันความเสียหายของผลผลิตที่เกิดขึ้นจากภาวะการรุกรานของน้ำเสียและน้ำเค็ม ประมาณ 10 % ต่อต้นต่อปี ประกอบด้วย

1) ผลผลิตกุ้งทะเล ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 - พ.ศ. 2561 มีปริมาณกุ้งทะเลที่เลี้ยงในคลองสาขาตำบลแพรกหนามแดง จำนวน 500 - 900 ต้นต่อปี เมื่อคิดค่าการป้องกันความเสียหายของผลผลิต 10 % ต่อต้นพบว่า สามารถป้องกันผลผลิตปลา โดยเฉลี่ยประมาณ 80 ต้นต่อปี คิดเป็นเงิน จำนวน 12,700,000 บาท ราคากุ้งทะเล 159,000 บาทต่อต้น

2) ผลผลิตปลานิล/ปลาตะเพียนที่มีการเพาะเลี้ยงปลาในกระชัง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551 - พ.ศ. 2561 มีปริมาณปลานิล/ปลาตะเพียนที่เลี้ยงในคลองสาขาตำบลแพรกหนามแดง จำนวน 300 - 400 ต้นต่อปี เมื่อคิดค่าการป้องกันความเสียหายของผลผลิต 10 % ต่อต้นพบว่า สามารถป้องกันผลผลิตปลานิล/ปลาตะเพียน โดยเฉลี่ยประมาณ 35 ต้นต่อปี คิดเป็นเงิน จำนวน 1,564,150 บาท ราคากุ้งทะเล 159,000 บาทต่อต้น

3) ผลผลิตข้าวเปลือก ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552 - พ.ศ. 2561 บ้านแพรกหนามแดงมีพื้นที่นา ประมาณ 1,800 ไร่ มีผลผลิต แต่ละปีโดยเฉลี่ยประมาณ 1,000 - 1,300 ตัน เมื่อคิดค่าการป้องกันความเสียหายของผลผลิต 10 % ต่อต้นพบว่า สามารถป้องกันผลผลิตข้าวเปลือก โดยเฉลี่ยประมาณ 127 ต้นต่อปี คิดเป็นเงิน จำนวน 1,651,000 บาท ราคากุ้งทะเล 159,000 บาทต่อต้น

ติดตั้งประตุน้ำบานหับเพย

เข้าสู่ระบบคลองสาขาในตำบลแพรกหนามแดง

เมื่อได้รับการแก้ไข
มูลค่าความเสียหายจะกลายเป็น
มูลค่าการป้องกันความเสียหาย
ผลผลิตที่เกิดจากการรुक้า
ของน้ำเสียและน้ำเค็ม

10% /ตัน/ปี

ประมง

เกษตร

พ.ศ. 2550 - 2561

กุ้งทะเล

500 - 900
ตัน/ปี

พ.ศ. 2551 - 2561

กระชังปลาไน/ปลาเทโพ

300 - 400
ตัน/ปี

พ.ศ. 2552 - 2561

นาข้าว

1,000 - 1,300
ตัน/ปี

ป้องกันผลผลิต
80 ตัน

×

ราคากุ้งทะเล

159,000 บาท/ตัน

=

คิดเป็นเงิน

12,700,000
บาท

ป้องกันผลผลิต
35 ตัน

×

ราคาปลา

44,690 บาท/ตัน

=

คิดเป็นเงิน

1,564,150
บาท

ป้องกันผลผลิต
127 ตัน

×

ราคาข้าวเปลือก

13,000 บาท/ตัน

=

คิดเป็นเงิน

1,651,000
บาท

การติดตั้งบานหับเผยในคลองสาขาของตำบลแพรกหนามแดง จำนวน 10 คลองสาขา สามารถช่วยลดผลกระทบจากภาวะน้ำเสีย ส่งผลให้มีความสมดุลของน้ำเค็มและน้ำจืด สามารถลดความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่ผลผลิตทางการเกษตรและการประมง ส่งผลกระทบในเชิงบวกในพื้นที่ตำบลแพรกหนามแดงกลับสู่ภาวะสมดุล นำมาซึ่งรายได้คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนในชุมชน และขจัดปัญหาความขัดแย้งจากการใช้น้ำ อันยาวนานระหว่างคนฝั่งน้ำเค็ม (เกษตรกรผู้เลี้ยงกุ้งและปลากระชัง) และฝั่งน้ำจืด (เกษตรกรผู้ทำการเกษตร) สิ้นสุดลง

ดังนั้น ประตุน้ำบานหับเผยของชุมชนแพรกหนามแดง จึงกลายเป็นเป็นสัญลักษณ์ของความร่วมมือของชาวบ้านฝั่งน้ำจืด และน้ำเค็ม เป็นต้นแบบการแก้ปัญหาความขัดแย้งอันรุนแรงกว่า 20 ปี จนถึงปี พ.ศ. 2562 นวัตกรรมนี้ได้ถูกนำไปใช้ประโยชน์ในระบบชลประทานในหลายพื้นที่ของประเทศไทย

เส้นทางของการพัฒนางานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Timeline)

พ.ศ.
2516

มีการตัดถนนพระราม 2
ส่งผลให้โรงงานอุตสาหกรรม
มาเปิดในพื้นที่เพิ่มขึ้น
มีการปล่อยน้ำเสียลงคลอง
เมื่อมีการเปิด - ปิดประตู
ระบายน้ำจึงทำให้คนฝั่งน้ำเค็ม
ได้รับความเสียหาย
กุง ปลาตาย และนาข้าว
ของคนฝั่งน้ำจืดได้รับ
ผลกระทบจากการที่
มีน้ำเค็มเข้าไปในพื้นที่
จึงเกิด**ความขัดแย้งขึ้น**
ระหว่างคนน้ำจืด
กับคนน้ำเค็ม

พ.ศ.
2522

กรมชลประทาน จึงเข้ามาช่วย ดำเนินการต่อ

โดยการทำคันกันน้ำเค็ม
ตามแนวเดิม แต่ไม่สามารถ
จัดการกับปัญหาน้ำเค็ม
ที่ทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้น
ชาวบ้านจึงนำความเดือดร้อน
เข้าไปแจ้งกับผู้ว่าราชการ
จังหวัดสมุทรสงคราม
และนายอำเภออัมพวา

กรมชลประทาน

อนุมัติงบประมาณ 130,000 บาท

สำหรับจัดทำแบบมาตรฐานสำหรับงานชลประทาน
บ้านปรีะระดับน้ำ

พ.ศ.
2525

มีการสำรวจพื้นที่เพื่อ
สร้างประตูกั้นน้ำจืดน้ำเค็ม
จำนวน 15 ประตู
ในเขตตำบลแพรกหนามแดง
ซึ่งแล้วเสร็จในปี 2525
แต่สามารถเปิดปิดประตู
ได้เพียง 10 ประตู

● สิ้นสุดโครงการ

- กรมชลประทานอนุมัติงบประมาณ 9,800,000 บาท
สำหรับสร้างอาคาร
และบานปรับระดับน้ำ

พ.ศ.
2545

- ริเริ่ม “โครงการรูปแบบ
การจัดการน้ำในคลอง
ตำบลแพรกหนามแดง
อำเภออัมพวา
จังหวัดสมุทรสงคราม
โดย สกว. ฝายวิจัยเพื่อท้องถิ่น
อนุมัติงบประมาณ 300,000 บาท
สำหรับดำเนินโครงการวิจัย
และ 30,000 บาท สำหรับจัดทำ
แบบจำลองบานหับเผย
- การทดสอบแบบจำลอง
บานหับเผย
องค์การบริหารส่วนจังหวัด
สมุทรสงคราม อนุมัติงบประมาณ
150,000 บาท และองค์กรมโยธาธิการ
และผังเมืองจังหวัดสมุทรสงคราม
อนุมัติงบประมาณ 25,000 บาท

เส้นทางสู่ผลกระทบของ

โครงการรูปแบบการจัดการน้ำในคลอง

ตำบลแพรกหนามแดง อำเภออัมพวา
จังหวัดสมุทรสงคราม

ปัจจัยป้อนเข้า (Input)

โครงการที่ 1

“โครงการรูปแบบการจัดการน้ำในคลอง
ตำบลแพรกหนามแดง อำเภออัมพวา
จังหวัดสมุทรสงคราม”

บุคลากร

สกว. ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น + นักวิจัยท้องถิ่น
จำนวน 28 คน + อบจ. สมุทรสงคราม
+ กรมโยธาธิการและผังเมือง
จ. สมุทรสงคราม + กรมชลประทาน

งบประมาณวิจัย

ปี พ.ศ. 2545 สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ระยะที่ 1 :จำนวน 300,000 บาท

เพื่อดำเนินโครงการวิจัย

ระยะที่ 2 :จำนวน 300,000 บาท

เพื่อจัดทำแบบจำลองบานหับเผย

อบจ. สมุทรสงคราม จำนวน 150,000 บาท

และกรมโยธาธิการและผังเมือง

จ.สมุทรสงคราม จำนวน 25,000บาท

สำหรับการทดสอบแบบจำลองบานหับเผย

ปี พ.ศ. 2546 กรมชลประทาน

จำนวน 130,000 บาท สำหรับจัดทำ

แบบมาตรฐานชลประทานบานปรับระดับน้ำ

ปี พ.ศ. 2550 กรมชลประทาน จำนวน

9,800,000 บาท สำหรับสร้างอาคาร และ

บานปรับระดับน้ำ 4 แห่ง ในแพรกหนามแดง

(พ.ศ. 2545 - พ.ศ. 2550 ระยะเวลา 5 ปี)

ผลผลิต (Output)

โครงการที่ 1

เกิดนักวิจัยท้องถิ่น จำนวน 28 คน

เกิดเทคโนโลยีนวัตกรรม บานปรับ
ระดับน้ำของชุมชน “ประตูน้ำบาน
หับเผย” จำนวน 4 แห่ง

ได้รูปแบบการจัดการน้ำที่เหมาะสม
กับชุมชนแพรกหนามแดง

ได้แผนที่ภูมิศาสตร์ของชุมชน

ได้ข้อมูลภูมิหลังและวิถีชีวิต
ของชุมชนแพรกหนามแดง

พ.ศ.
2545

2550

ผู้ใช้ประโยชน์ (User)

ผู้ใช้คนแรก

สมาชิกชุมชน
ในตำบลแพรกกหนามแดง
ในฝั่งน้ำเค็มและฝั่งน้ำจืด

ผู้ใช้ที่ 2

กรมชลประทาน

ผู้ใช้ที่ 3

ชุมชนอื่นๆ ที่นำนวัตกรรม
บ้านหับเผยไปใช้ในระบบ
ชลประทาน

ผลลัพธ์ (Outcome)

ภายหลังมีงานวิจัย

- ชุมชนในฝั่งน้ำเค็มและฝั่งน้ำจืด
เกิดความร่วมมือเพื่อบริหารจัดการน้ำ
- ลดปัญหาความขัดแย้ง
ระหว่างชุมชนสองฝั่ง
- เกิดความร่วมมือระหว่างชุมชน
ในตำบลแพรกกหนาม และหน่วยงาน
ภาครัฐต่าง ๆ
- กรมชลประทานเกิด “กองส่งเสริม
การมีส่วนร่วม” เพื่อสนับสนุน
โครงการวิจัย และนำนวัตกรรม
ประตุน้ำบ้านหับเผยไปใช้ในระบบ
ชลประทานในพื้นที่อื่น ๆ

ผลกระทบ (Impact)

ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม

เกิดระบบนิเวศน้ำที่สมดุล ระหว่างน้ำจืด
และน้ำเค็ม ส่งผลให้สัตว์น้ำในธรรมชาติ
มีความอุดมสมบูรณ์และลดการตาย
ของสัตว์น้ำส่งผลให้มีปริมาณเพิ่มขึ้น

ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ

- ชุมชนมีรายได้สูงขึ้น จากการติดตั้ง
บ้านหับเผย เนื่องจากความเสียหาย
ที่เกิดขึ้นแก่ผลผลิตทางการเกษตร
และประมงได้รับการแก้ไข
- สร้างอาชีพประมงให้แก่ชุมชนในตำบล
แพรกกหนามแดง จากความอุดมสมบูรณ์
ของระบบนิเวศน้ำ

ผลกระทบด้านสังคม

- ความขัดแย้งระหว่างเกษตรกรชุมชน
แพรกกหนามแดงในน้ำจืดและน้ำเค็ม
หมดไป
- เกิดความเข้มแข็งภายในชุมชน
จากการร่วมมือเพื่อบริหารจัดการน้ำ
- คุณภาพชีวิตคนในชุมชนดีขึ้น

กรณี "ไม่มี" งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Without)

มีความขัดแย้งระหว่าง
คนฝั่งน้ำเค็มและคนฝั่งน้ำจืด
เนื่องจาก:

1) ชาวบ้านในพื้นที่น้ำเค็ม
ที่ประกอบอาชีพเลี้ยงกุ้ง ปลา
กระชัง รวมถึงสัตว์ทะเล
และทะเลธรรมชาติ ได้รับ
ผลกระทบจากนาคลองที่เน่าเสีย

2) เกษตรกรในฝั่งน้ำจืด
เกิดความขาดแคลนน้ำจืด
สำหรับเพาะปลูก สาเหตุจาก
การปล่อยน้ำเค็ม

มีสัตว์น้ำและปลาในประมง
ฝั่งน้ำเค็มเกิดการช็อกน้ำ
และตายลงเนื่องจากความเค็มต่ำ

มีความเสียหายทางเศรษฐกิจ
อย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นบ่อปลา
บ่อกุ้ง นาข้าว และสวนผัก

กรณีที่ "มี" งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (With)

เกิดเทคโนโลยีนวัตกรรมบานหับเผย
นำมาซึ่งความสมดุล
ของน้ำจืดและน้ำเค็ม

เกิดความร่วมมือระหว่างชุมชน
ฝั่งน้ำเค็มและฝั่งน้ำจืด

เกิดความร่วมมือระหว่าง
ชุมชนแพรงหนาม และภาครัฐต่างๆ
อาทิ กรมชลประทาน กรมโยธาธิการ
และผังเมือง องค์การบริหารส่วน
จังหวัดสมุทรสงคราม

ลดความเสียหายของผลผลิต
ทางการเกษตร ได้แก่ บ่อกุ้ง
กระชังปลา และนาข้าว

เกิดรายได้ที่เพิ่มขึ้นแก่ชาวประมง
และเกษตรกรพื้นบ้าน

เกิดการขยายผลและนำไปใช้
นวัตกรรมบานหับเผยในระบบ
ชลประทานในจังหวัดตราด 1 แห่ง
จังหวัดระยอง 1 แห่ง
และจังหวัดภูเก็ต 1 แห่ง

ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน
(Social Return on Investment : SROI)
โครงการรูปแบบการจัดการน้ำในคลอง
ตำบลแพรกหนามแดง อำเภอมโนรมย์
จังหวัดสุพรรณบุรี

ในการวิเคราะห์ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (Social Return on Investment :SROI) ของโครงการรูปแบบการจัดการน้ำในคลองตำบลแพรกหนามแดง อำเภอมโนรมย์ จังหวัดสุพรรณบุรี ในช่วงปี พ.ศ. 2545 - พ.ศ. 2561 มีผลการวิเคราะห์ ดังนี้

เกณฑ์การประเมิน	ผลการประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนในช่วงปี พ.ศ. 2545 - 2561
มูลค่าปัจจุบันของผลประโยชน์สุทธิ (NPV) :บาท	90,754,608
อัตราส่วนของผลตอบแทนทางสังคม (SROI)	12.09
อัตราผลตอบแทนภายใน (IRR) :ร้อยละ	89

หมายเหตุ : กำหนดอัตราคิดลดเท่ากับ 5%

จากค่าอัตราส่วนของผลตอบแทนทางสังคม (SROI) ของโครงการรูปแบบการจัดการน้ำในคลองตำบลแพรกหนามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม มีค่าเท่ากับ 12.09 หมายความว่า เงินลงทุนจาก สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นจำนวน 1 บาท สามารถสร้างผลกระทบทางสังคมได้ 12.09 บาท ผู้อ่านสามารถอ่านผลการประเมินในรายละเอียดเชิงลึกได้ในเล่มรายงานวิจัยฉบับโครงการ “การประเมินผลโครงการวิจัยภายใต้การสนับสนุนของ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น”

**“...งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของชุมชนแพรก
หนามแดง คือการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น
มาแก้ไขปัญหามุมชนการที่มีงานวิจัย
ทำให้ภาครัฐเชื่อมั่นในชุมชนเห็นความ
สำคัญของภูมิปัญญาชุมชนและเชื่อมั่น
ในภูมิปัญญาชุมชน”**

นายปัญญา โตทอง
หัวหน้าโครงการวิจัย

โครงการศึกษากระบวนการจัดสวัสดิการที่สอดคล้อง กับการดำรงชีวิตของชุมชน ตำบลแพรกหนามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

โครงการศึกษากระบวนการจัดสวัสดิการที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตของชุมชน ตำบลแพรกหนามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ดำเนินโครงการในปี พ.ศ. 2550 โดยได้รับงบประมาณจาก สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น จำนวน 110,000 บาท โครงการวิจัยนี้ส่งผลให้ชุมชนแพรกหนามมีระบบการจัดการสวัสดิการภายในชุมชน มีความเข้มแข็งปัจจุบันชุมชนกลายเป็นพื้นที่ต้นแบบความสำเร็จในการบริหารจัดการสวัสดิการชุมชนให้แก่หลายพื้นที่ทั่วประเทศ

โครงการศึกษากระบวนการจัดสวัสดิการที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตของชุมชน ตำบลแพรกหนามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

โดยมีประเด็นศึกษา (Issue based cluster) และความสอดคล้อง
กับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน SDGs ดังนี้

ประเด็นศึกษา (Issue based cluster)

ส่งผลกระทบ (Impact)

ระดับประเทศ

สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน SDGs

ที่มาและความสำเร็จ

ตำบลแพรกหนามแดงตั้งอยู่ในอำเภออัมพวา ประกอบด้วย 6 หมู่บ้าน จากการที่ชุมชนดำเนินการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการจัดการน้ำของชุมชนผ่านการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นควบคู่กับการจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิตตามแนวทางพระอาจารย์สุบิน ปณีโต วัดไผ่ล้อม จังหวัดตราด ก่อให้เกิดเป็นกองทุนสวัสดิการกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ซึ่งมีสมาชิก จำนวน 365 คน จากตำบลแพรกหนามแดง กองทุนสวัสดิการของกลุ่มได้ดำเนินการจัดสวัสดิการแก่สมาชิกในด้านการรักษาพยาบาลคนไข้และเงินค่าทำศพในกรณีเสียชีวิต รวมถึงการดูแลเด็กแรกเกิดโดยกำหนดสัดส่วนสวัสดิการเป็นข้อตกลงเป็นปีๆ ไป ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบการดูแลตนเองในชุมชนตั้งแต่เกิดจนตาย และในปี พ.ศ. 2549 สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน หรือ พอช. ได้ให้การสนับสนุนงบประมาณสมทบร่วมกับกองทุนสวัสดิการของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ในจำนวนเงิน 100,000 บาท เพื่อส่งเสริมการจัดสวัสดิการร่วมกันในระดับตำบล

ภายหลังจากผลสำเร็จของการดำเนินการของกลุ่มและการมีส่วนร่วมของชุมชน จึงเกิดการจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ตามแนวทางของกลุ่มในหมู่บ้านอื่นๆ ขึ้น จากการดำเนินการของกองทุนสวัสดิการที่มีเพิ่มมากขึ้นในหลายหมู่บ้านสามารถทำให้เกิดการพึ่งตนเองของชาวบ้าน จากบทเรียนดังกล่าว จึงทำให้เกิดความต้องการที่จะผลักดันให้เกิดกระบวนการจัดสวัสดิการที่ชุมชนจัดการร่วมกันในระดับตำบล ประกอบกับนโยบายของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ในการจัดสวัสดิการชุมชน ที่มุ่งเน้นให้ท้องถิ่น ภาครัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น บูรณาการจัดสวัสดิการที่สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตของแต่ละท้องถิ่น จึงทำให้นักนำชุมชน ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนกลุ่มสัจจะ กลุ่มอาชีพ ผู้นำท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น ร่วมกันหาแนวทางการจัดสวัสดิการจึงนำมาสู่การดำเนินโครงการ “ศึกษากระบวนการจัดสวัสดิการที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตของชุมชนตำบลแพรกหนามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม”

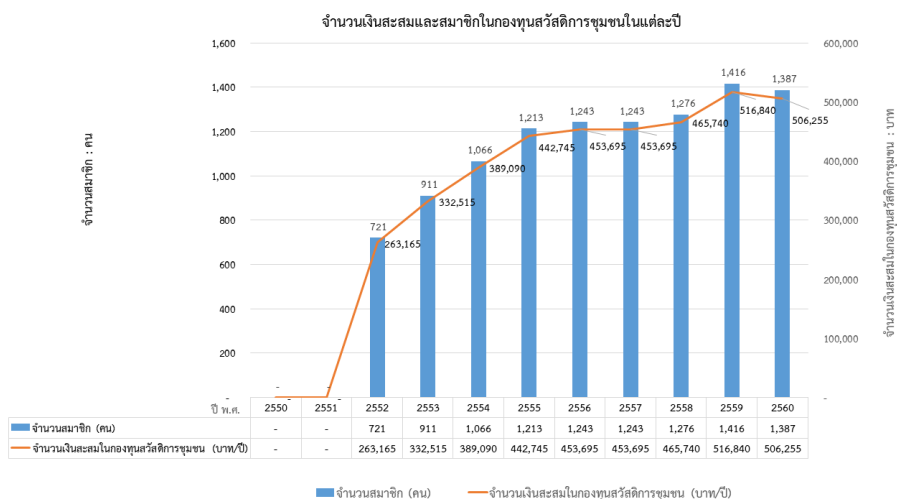
โดยสวัสดิการของชุมชน ประกอบด้วยสวัสดิการดังนี้

“สวัสดิการจากธรรมชาติ” สวัสดิการจากธรรมชาติ เป็นสวัสดิการที่ชาวบ้านสามารถหาได้จากแหล่งทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ อาทิ การทำประมงพื้นบ้านและการเก็บพืชผักกินจากธรรมชาติ เพื่อมุ่งสู่แหล่งอาหารที่ยั่งยืนจากทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนเข้าถึงได้ ส่งผลให้มีการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มขึ้นเพื่อความยั่งยืนของชุมชน

“กองทุนเมตตาธรรมสังจะวันละบาท” เป็นกองทุนที่สนับสนุนและส่งเสริมกองทุนสวัสดิการชุมชน โดยมีกำหนดกติกาการจ่ายสวัสดิการที่สมาชิกต้องจ่ายสวัสดิการวันละ 1 บาท ให้แก่กองทุน หรือกล่าวได้ว่า สมาชิกทุกคนต้องจ่ายเงินสมทบเข้ากองทุนปีละ 365 บาท โดยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 - พ.ศ. 2561 กองทุนเมตตาธรรมสังจะวันละบาท ได้จัดสรรสวัสดิการให้กับสมาชิก ประกอบด้วยสวัสดิการ 6 ประเภทหลักด้วยกัน ได้แก่

- 1) สวัสดิการเด็กแรกเกิด
- 2) สวัสดิการกรณีชดเชยเมื่อเจ็บป่วย
- 3) สวัสดิการกรณีเสียชีวิต
- 4) สวัสดิการผู้พิการ
- 5) สวัสดิการสาธารณสุขประโยชน์
- 6) สวัสดิการเบี้ยเลี้ยงผู้สูงอายุ

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 ถึงปี พ.ศ. 2560 กองทุนสวัสดิการชุมชน
แพรกกหนามแดงมีจำนวนเงินสะสมและจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้น
อย่างต่อเนื่อง ดังนี้

เมื่อพิจารณาจากภาพข้างต้น พบว่ามีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องทุกปี โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2552 จนถึงช่วงปี พ.ศ. 2555 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่สมาชิกเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งสอดคล้องกับกิจกรรมโครงการวิจัย ที่มีการส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนเข้าสมัครเป็นสมาชิกสวัสดิการชุมชนแพรกกหนามแดง เช่นเดียวกันกับจำนวนเงินสะสมในกองทุนสวัสดิการชุมชนที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องทุกปี นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552 จนถึงช่วงปี พ.ศ. 2559

จากความสำเร็จและความเข้มแข็งของชุมชนนำมาซึ่งการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ อาทิ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมกองทุนสวัสดิการชุมชนเพิ่มขึ้น

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) สนับสนุนงบประมาณเพื่อพัฒนาสวัสดิการชุมชน ดังนี้

- 1) พ.ศ. 2553 สนับสนุนกองทุน 183,761 บาท
- 2) พ.ศ. 2554 สนับสนุนกองทุน 300,000 บาท
- 3) พ.ศ. 2555 สนับสนุนกองทุน 291,635 บาท
- 4) พ.ศ. 2557 สนับสนุนกองทุน 265,355 บาท

ในปี พ.ศ. 2555 องค์การบริหารส่วนตำบลแพรกหนามแดง (อบต. แพรกหนามแดง) สนับสนุนงบประมาณเพื่อพัฒนาสวัสดิการชุมชน จำนวน 30,000 บาท

และในปี พ.ศ. 2560 สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ สนับสนุนงบประมาณเพื่อพัฒนาสวัสดิการชุมชน ในจำนวน 50,000 บาท

“โครงการสวัสดิการบ้านมั่นคง” โครงการบ้านมั่นคงเกิดจากการต่อยอดจากแผนแนวทางที่เกิดจากการวิจัย จนสามารถสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชน วัดเพชรรัตน์ และหน่วยงานภาครัฐ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ซึ่งวัดเพชรรัตน์นำโดยเจ้าอาวาสหลวงพ่อบุญมีได้มอบที่ดินวัด 13 ไร่ 2 งาน และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) สนับสนุนงบประมาณกว่า 27,529,100 บาท แบ่งเป็นสินเชื่อเพื่อสร้างบ้าน 18,731,100 บาท งบประมาณอื่นๆ จำนวน 8,798,000 บาท จนสามารถจัดตั้งเป็น สหกรณ์เคหสถานเจริญมั่งมีมั่นคง จำกัด ในปี พ.ศ. 2552 เพื่อให้สมาชิกในชุมชนสามารถซื้อที่อยู่อาศัยเป็นของตนเองในราคาที่ไม่แพง โดยสมาชิกสามารถจะมีกรรมสิทธิ์เฉพาะสิ่งปลูกสร้าง ส่วนที่ดินยังเป็นที่ดินของสงฆ์ ซึ่งสมาชิกจ่ายค่าธรรมเนียมให้แก่วัดเพียงเดือนละ 30 บาทเท่านั้น เพื่อสมาชิกในชุมชนสามารถมีความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย และสามารถลดค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องด้านปัจจัยที่อยู่อาศัยได้

โดยในปัจจุบัน (ปี พ.ศ. 2562) สหกรณ์เคหสถานเจริญมั่งมี
มั่นคง จำกัด ได้ดำเนินงานสร้างบ้านมั่นคงมา 4 เฟสแล้ว โดยเฟส 1 - 2
เริ่มส่งสินเชื่อบริษัท พ.ศ. 2555 ส่วนเฟส 3 - 4 เริ่มส่งสินเชื่อบริษัท พ.ศ. 2556
โดยในเฟสที่ 1 ได้มีสมาชิกขอรับสินเชื่อเพื่อซื้อสิ่งปลูกสร้าง จำนวน 30
ราย ในเฟสที่ 2 มีจำนวน 31 ราย ส่วนเฟสที่ 3 มีจำนวน 24 ราย และ
ในเฟสที่ 4 จำนวน 29 ราย โดยทางโครงการได้จัดสรรที่ดินสำหรับ
ปลูกสร้างไว้ที่ 30 ตารางวาต่อหลัง ซึ่งมีผู้ได้รับอนุมัติสินเชื่อทั้งสิ้น 109
ราย อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์นักวิจัยท้องถิ่น พบว่า ทุกบ้าน
มีผู้อยู่อาศัยครบทุกหลังแล้ว

ซึ่งหลักเกณฑ์ในการผ่อนชำระดังนี้

**1) ประเภทบ้าน 2 ชั้น มีจำนวน 24 หลัง
ยอดเงินกู้ จำนวน 210,000 บาทต่อหลัง**

หลักเกณฑ์ : ผ่อนเดือนละ 1,990 บาท ได้แก่ ค่าบ้าน 1,820
บาท ค่าเช่าที่วัดทำเป็นกิน 65 บาท ค่าประกันบ้าน สามารถเบิก
ค่าวัสดุก่อสร้างได้ 20 บาท ค่าขยะ 30 บาท ค่าสวัสดิการ 30 บาท
และค่าส่วนกลาง 25 บาท ระยะเวลาผ่อนชำระ 15 ปี

**2) ประเภทบ้านชั้นเดียว มีจำนวน 90 หลัง
ยอดเงินกู้ จำนวน 150,000 บาทต่อหลัง**

หลักเกณฑ์ : ผ่อนเดือนละ 1,450 บาท ได้แก่ ค่าบ้าน 1,280
บาท ค่าเช่าที่วัดทำเป็นกิน 65 บาท ค่าประกันบ้าน สามารถเบิกค่าวัสดุ
ก่อสร้างได้ 20 บาท ค่าขยะ 30 บาท ค่าสวัสดิการ 30 บาท และ
ค่าส่วนกลาง 25 บาท ระยะเวลาผ่อนชำระ 15 ปี

จากการสืบค้นข้อมูลค่าเช่าที่อยู่อาศัยรายเดือนในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงครามนั้น (www.renthub.in.th, 2563) พบว่า ราคาค่าเช่าที่อยู่อาศัยบริเวณโดยรอบมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2,500 บาทต่อเดือน ดังนั้นผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นคือ ค่าใช้จ่ายค่าเช่าบ้านที่ลดลงจากเดิมของสมาชิกสหกรณ์ที่ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง จากข้อมูลการเช่าอยู่อาศัยทั้งโครงการจากการสัมภาษณ์พบว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 ถึงปี พ.ศ. 2560 สมาชิกสหกรณ์ได้ผลตอบแทนทางสังคมจากมูลค่าที่เกิดจากการประหยัดค่าใช้จ่ายจากการลดค่าเช่าบ้าน ดังตารางต่อไปนี้

ปี พ.ศ.	ค่าใช้จ่ายกรณีผ่อนชำระบ้าน กับโครงการบ้านมั่นคง (บาท/ปี)	ค่าใช้จ่ายกรณีเช่าบ้าน (บาท/ปี)	มูลค่าที่เกิดจาก การประหยัดค่าใช้จ่าย (บาท/ปี)
2555	1,061,400	1,830,000	768,600
2556	2,139,120	3,420,000	1,280,880
2557	2,139,120	3,420,000	1,280,880
2558	2,139,120	3,420,000	1,280,880
2559	2,139,120	3,420,000	1,280,880
2560	2,139,120	3,420,000	1,280,880

ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2550 - พ.ศ. 2561 ที่มีการจัดตั้งกลุ่มสวัสดิการชุมชน ได้มีผลประโยชน์ด้านสวัสดิการให้แก่สมาชิก ตั้งแต่เกิด แก่ เจ็บ ตาย คือ กองทุนสวัสดิการที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตของชุมชน ซึ่งสวัสดิการชุมชน มีลักษณะคล้ายกับประกันอุบัติเหตุและประกันชีวิต ผลประโยชน์สมาชิกชุมชนได้รับนั้น คือ ค่าใช้จ่ายที่ประหยัดหรือลดลงจากการเป็นสมาชิกสวัสดิการชุมชน โดยกำหนดให้เบี้ยประกันชีวิตและประกันอุบัติเหตุที่วันละ 1 บาท หรือ 365 บาท ต่อคนต่อปี โดยนำประกันชีวิตและประกันอุบัติเหตุที่ปรากฏในท้องตลาดเป็นตัวแปรทางการเงินเปรียบเทียบ โดยเบี้ยประกันที่ถูกที่สุด คือ 910 บาท ต่อคนต่อปี เมื่อเปรียบเทียบกรณีซื้อประกันจากท้องตลาด พบว่าสมาชิกสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายปีละ 545 บาทต่อคนต่อปี ในขณะที่การได้รับประโยชน์จากสวัสดิการเท่ากัน

เช่นเดียวกับโครงการสวัสดิการบ้านมั่นคง กรณีไม่มีโครงการพบว่า คนในชุมชนที่ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง จำเป็นต้องจ่ายค่าเช่าบ้านถึง 2,500 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน หรือ 30,000 บาทต่อปี แต่กลับไม่มีความมั่นคงทางทรัพย์สิน เพราะไม่สามารถถือครองได้ในขณะเดียวกัน กรณีที่เกิดโครงการสวัสดิการบ้านมั่นคง พบว่า ในปี พ.ศ. 2555 สมาชิกทั้ง 61 คน สามารถประหยัดค่าเช่าบ้านได้ 768,600 บาทต่อปี และตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 - พ.ศ. 2561 สมาชิก ทั้ง 114 คน สามารถประหยัดค่าเช่าบ้านได้ 1,280,880 บาทต่อปี

พ.ศ. 2550 ● ● ● ● ● ● ● ● ● ● พ.ศ. 2561

กลุ่มสวัสดิการชุมชน

ให้ผลประโยชน์แก่สมาชิก
คล้ายกับประกันอุบัติเหตุและประกันชีวิต

เปรียบเทียบจำนวนเบี้ยประกัน

พ.ศ. 2556 – 2561

โครงการสวัสดิการบ้านมั่นคง
ทำให้สมาชิกมีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง

สมาชิก
114
คน

สามารถประหยัดค่าเช่าบ้านได้
1,280,880
บาท/ปี

จากความสำเร็จของการดำเนินโครงการ
ศึกษากระบวนการจัดสวัสดิการที่สอดคล้อง
กับการดำรงชีวิตของชุมชน ตำบลแพรกหนามแดง
อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ส่งผลให้
ชุมชนแพรกหนามแดง มีระบบการจัดการสวัสดิการ
ภายในชุมชนที่เข้มแข็ง ปัจจุบันชุมชนกลายเป็น
พื้นที่ต้นแบบความสำเร็จในการบริหารจัดการ
สวัสดิการชุมชน ให้แก่หลายพื้นที่ทั่วประเทศ

เส้นทางของการพัฒนางานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Timeline)

พ.ศ.
2550

ริเริ่ม “โครงการศึกษากระบวนการจัดสวัสดิการที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตของชุมชน ตำบลแพรกหนามแดง อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดมหาสารคาม” โดยที่ สกว.ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น

อนุมัติงบประมาณจำนวน 110,000 บาท
ในเดือนกันยายน

พ.ศ.
2552

- **สิ้นสุดโครงการ**ในเดือนมีนาคม รวมแล้วเป็นระยะเวลาทั้งสิ้น 15 เดือน
- **เริ่มต้นมีชาวบ้านเข้าร่วมเป็นสมาชิก**กลุ่มสวัสดิการชุมชนแพรกหนามแดง จำนวน 721 คน และมีจำนวนเงินสะสมกว่า 263,165 บาท
- **จัดตั้งเป็น สหกรณ์เคหสถานเจริญ** มิ่งมีมั่นคง จำกัด ด้วยการสนับสนุนจากวัดเพชรรัตน นำโดยเจ้าอาวาส หลวงพ่อบุญมี มอบที่ดินวัด 13 ไร่ 2 งาน และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) สนับสนุนงบประมาณกว่า 27,529,100 บาท

พ.ศ. **2557**

มีงบประมาณสนับสนุนเพื่อพัฒนาสวัสดิการชุมชน
จาก พอช. จำนวน 265,355 บาท

พ.ศ.
2553

มีงบประมาณสนับสนุน
เพื่อพัฒนาสวัสดิการชุมชน
จาก พอช.
จำนวน 183,761 บาท

พ.ศ.
2554

มีงบประมาณสนับสนุน
เพื่อพัฒนาสวัสดิการชุมชน
จาก พอช.
จำนวน 300,000 บาท

พ.ศ. **2555**

มีงบประมาณสนับสนุนเพื่อพัฒนาสวัสดิการชุมชน จาก พอช.
จำนวน 291,635 บาท และ อบต. จำนวน 30,000 บาท

พ.ศ. **2560**

- มีงบประมาณสนับสนุนเพื่อพัฒนาสวัสดิการชุมชน
จากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
จำนวน 50,000 บาท
- มีชาวบ้านเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มสวัสดิการชุมชน
แพร่หลายแดง จำนวน 1,387 คน
และมีจำนวนเงินสะสมกว่า 506,255 บาท

เส้นทางสู่ผลกระทบของ

โครงการศึกษากระบวนการจัดสวัสดิการ

ที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตของชุมชน

ตำบลแพรกหนามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

ปัจจัยป้อนเข้า (Input)

โครงการที่ 1

“โครงการศึกษากระบวนการจัดสวัสดิการ
ที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตของชุมชน
ตำบลแพรกหนามแดง อำเภออัมพวา
จังหวัดสมุทรสงคราม”

บุคลากร

สกว. ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น + นักวิจัยท้องถิ่น
จำนวน 23 คน

งบประมาณวิจัย

สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น
จำนวน 110,000 บาท

(พ.ศ. 2550 - พ.ศ. 2552

ระยะเวลา 1 ปี 3 เดือน)

ผลลัพธ์ (Output)

- เกิดนักวิจัยท้องถิ่น 23 คน
ได้ข้อมูลภูมิหลังและวิถีชีวิต
ของชุมชนแพรกหนามแดง
- เกิดแนวทางในการจัดสวัสดิการ
ที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิต
ของชุมชนในชุมชนแพรกหนามแดง
- เกิดกองทุนสวัสดิการชุมชน
ที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิต
ในชุมชนแพรกหนามแดง
- เกิดแนวทางในการฟื้นฟูทรัพยากร
ธรรมชาติอย่างยั่งยืนเพื่อเพิ่ม
สวัสดิการจากธรรมชาติ
- เกิดกองทุนเมตตาธรรมสัจจะ
วันละบาทเกิดแนวทางโครงการ
สวัสดิการบ้านมั่นคง

ผู้ใช้ประโยชน์ (User)

ผู้ใช้คนแรก

ประชาชนในชุมชน
ตำบลแพรงหนามแดง

ผู้ใช้ที่ 2

ชุมชนในตำบลใกล้เคียงที่นำ
แนวทางการจัดการระบบ
สวัสดิการชุมชนไปใช้

ผู้ใช้ที่ 3

หน่วยงานภาครัฐและเอกชน
ให้ความสนใจในการพัฒนา
ชุมชนและเข้ามาศึกษาดูงาน

ผลลัพธ์ (Outcome)

ภายหลังมีงานวิจัย

- ชุมชนเกิดการบริหารจัดการ
สวัสดิการชุมชน
- เกิดการกระจายผลประโยชน์
ให้แก่สมาชิกอย่างเท่าเทียม
- สมาชิกโครงการบ้านมั่นคง สามารถ
กู้เงินซื้อบ้าน โดยผ่อนชำระได้
ในอัตราต่ำกว่าพาณิชย์ทั่วไป
- เกิดความอุดมสมบูรณ์ของแหล่ง
ธรรมชาติที่เป็นสวัสดิการจาก
ธรรมชาติที่ชุมชนเข้าถึง
- เกิดการต่อยอดสวัสดิการ
จากการสนับสนุนของหน่วยงาน
ภาครัฐและวัด
- เกิดการต่อยอดการดำเนินการ
จัดสวัสดิการในอนาคตอย่างต่อเนื่อง

ผลกระทบ (Impact)

ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม

- ชุมชนมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์
ทรัพยากรธรรมชาติ
- ทรัพยากรธรรมชาติมีอุดมสมบูรณ์
และยั่งยืน

ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ

- ชุมชนลดค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิต
จากสวัสดิการชุมชน สวัสดิการธรรมชาติ
- สมาชิกโครงการบ้านมั่นคง มีบ้านเป็นของ
ตนเอง และสามารถผ่อนชำระได้ ส่งผลต่อ
ความมั่นคงในเรื่องที่อยู่อาศัย

ผลกระทบด้านสังคม

- ชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นจากสวัสดิการ
ชุมชน สวัสดิการธรรมชาติ
โครงการบ้านมั่นคง
- ชุมชนมีองค์ความรู้ในการบริหารจัดการ
สวัสดิการจากกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น
- ชุมชนมีความมั่นคงในการดำรงชีวิตและ
มีความมั่นคงด้านทรัพย์สินที่อยู่อาศัย
จากสวัสดิการชุมชนและโครงการบ้านมั่นคง
- ชุมชนมีผลประโยชน์ต่างๆ จากสวัสดิการ
ชุมชน ชุมชนมีความเข้มแข็งและยั่งยืน

กรณี "ไม่มี" งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Without)

สมาชิกในชุมชนแพรกกานามแดง
มีค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นในกรณีที่มีเหตุ
เช่น เจ็บป่วย กรณีเสียชีวิต พิการ
มีเด็กแรกเกิด หรือ เมื่อสูงอายุ
รวมถึงค่าสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ
ในชุมชน

สมาชิกในชุมชนแพรกกานามแดง
มีค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น
จากการค่าอาหาร

สมาชิกในชุมชนแพรกกานามแดง
มีค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น
จากค่าที่อยู่อาศัย

กรณี "มี" งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (With)

ชุมชนเกิดองค์ความรู้ในการบริหารจัดการ
สวัสดิการจากกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

เกิดกองทุนสวัสดิการที่สอดคล้อง
กับการดำรงชีวิตของชุมชนและกระจาย
ผลประโยชน์ให้แก่สมาชิกได้อย่างเท่าเทียม

จากความสำเร็จและความเข้มแข็ง
ของชุมชน ส่งผลให้เกิดการสนับสนุน
จากหน่วยงานภาครัฐ อาทิ พอช. อบต.
และสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
เกิดกองทุนเมตตาธรรมสังเคราะห์

เกิดความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งธรรมชาติ
ที่เป็นสวัสดิการจากธรรมชาติ
ให้ใช้ประโยชน์แก่ชุมชน

ชุมชนเกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
 อาทิ ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรป่าไม้
 ทรัพยากรประมงเพราะเห็นว่าเป็น
ความยั่งยืนของชุมชนสำคัญ

เกิดโครงการบ้านมั่นคง สร้างความมั่นคง
ทางทรัพย์สิน และลดค่าใช้จ่าย
ในการผ่อนชำระบ้าน

เกิดความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ
(พอช.) ชุมชน และวัดเพชรรัตน

เกิดพื้นที่ต้นแบบความสำเร็จในการบริหาร
จัดการสวัสดิการชุมชนให้แก่หลายพื้นที่
ทั่วประเทศไทย

ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน
(Social Return on Investment : SROI)
โครงการศึกษากระบวนการจัดสวัสดิการ
ที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตของชุมชน
ตำบลแพรกหนามแดง อำเภออัมพวา
จังหวัดสมุทรสงคราม

ในการวิเคราะห์ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (Social Return on Investment : SROI) โครงการศึกษากระบวนการจัดสวัสดิการที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตของชุมชนตำบลแพรกหนามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ในช่วงปี พ.ศ. 2550 - พ.ศ. 2560 มีผลการวิเคราะห์ ดังนี้

เกณฑ์การประเมิน	ผลการประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนในช่วงปี พ.ศ. 2550 - 2560
มูลค่าปัจจุบันของผลประโยชน์สุทธิ (NPV) :บาท	8,647,923
อัตราส่วนของผลตอบแทนทางสังคม (SROI)	9.88
อัตราผลตอบแทนภายใน (IRR) :ร้อยละ	155

หมายเหตุ : กำหนดอัตราคิดลดเท่ากับ 5%

จากค่าอัตราส่วนของผลตอบแทนทางสังคม (SROI) โครงการศึกษากระบวนการจัดสวัสดิการที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตของชุมชนตำบลแพรฆนามแดง อำเภอมัญพวา จังหวัดสมุทรสงคราม เท่ากับมีค่า 9.88 หมายความว่า เงินลงทุนจาก สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นจำนวน 1 บาท สามารถสร้างผลกระทบทางสังคมได้ 9.88 บาท ผู้อ่านสามารถอ่านผลการประเมินในรายละเอียดเชิงลึกได้ในเล่มรายงานวิจัยฉบับโครงการ “การประเมินผลโครงการวิจัยภายใต้การสนับสนุนของ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น”

“...การมีโครงการวิจัยส่งผลให้ชุมชน
แพรกหนามแดงมีการจัดสวัสดิการ
ชุมชนที่มั่นคง ตั้งแต่ เกิด แก่ เจ็บ ตาย
หากไม่มีโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น
การจัดสวัสดิการชุมชนแพรกหนามแดง
คงไม่ประสบความสำเร็จ และเข้มแข็ง
มาจนถึงทุกวันนี้...”

นางนิภา บัวจันทร์

สมาชิกชุมชนแพรกหนามแดง
นักวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ศูนย์ชุดเกษตรกรรมยั่งยืน จังหวัดมหาสารคาม

ประวัติความเป็นมา

ศูนย์ชุดเกษตรกรรมยั่งยืน จังหวัดมหาสารคาม มีสถานะเป็น พี่เลี้ยงโครงการ เริ่มดำเนินการตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2551 มี นายสุเมธ ปานจำลอง เป็นผู้ประสานงานหลัก ช่วงแรกของการทำงานได้ดำเนินการร่วมกับศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคอีสาน มี ผศ.ดร. ชูพักตร์ สุทธิสา เป็นที่ปรึกษา ต่อมาในปี พ.ศ. 2552 เริ่มศึกษา ยุทธศาสตร์ เรื่องความมั่นคงทางอาหาร ในแต่ละช่วงจะวิเคราะห์ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมตลอดจนการเปลี่ยนแปลงของเกษตร จนนำไปสู่การขับเคลื่อนเรื่องอปีโตยทางอาหาร

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551 - พ.ศ. 2561 ศูนย์ชุดเกษตรกรรมยั่งยืน จังหวัดมหาสารคาม ได้สร้างงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) จำนวน 115 โครงการ สามารถสร้างนักวิจัยท้องถิ่น จำนวนทั้งสิ้น 932 คน

ความสำเร็จของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

จากการติดตามโครงการวิจัยที่ส่งผลกระทบเชิงบวกแยก ประเภทตามคุณภาพโครงการที่ประสบความสำเร็จและล้มเหลวในเชิง คุณภาพ โดยระดับความสำเร็จของโครงการวิจัยกำหนดไว้ 4 ระดับ ได้แก่ โครงการที่ส่งผลกระทบเชิงบวกในระดับประเทศ (เกรด A) ระดับจังหวัด (เกรด B) ระดับชุมชน (เกรด C) และไม่ส่งผลกระทบ เชิงบวกต่อผู้มีส่วนได้เสีย (เกรด F) พบว่า ศูนย์ชุดเกษตรกรรมยั่งยืน จังหวัดมหาสารคาม ดำเนินการโครงการวิจัยสามารถส่งผลกระทบ 3 ระดับ ได้แก่ โครงการวิจัยที่ส่งผลกระทบเชิงบวกในระดับประเทศ (เกรด A) มีจำนวน 11 โครงการ ระดับจังหวัด (เกรด B) มีจำนวน 3 โครงการ และระดับชุมชน (เกรด C) จำนวน 101 โครงการ

ภายใต้การดูแลและการสนับสนุนของศูนย์ชุดเกษตรกรรม
ยั่งยืน จังหวัดมหาสารคาม พบว่า มีโครงการที่ประสบผลสำเร็จ
สามารถสร้างกระทบเชิงบวกทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นรูปธรรม
และส่งผลกระทบระดับประเทศ เป็นโครงการที่มีประเด็นการศึกษา
ด้านเกษตรและความมั่นคงทางอาหารในพื้นที่ตำบลโคกก่อ อำเภอมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 2 โครงการ ซึ่งโครงการ
ต่อเนื่องและต่อยอด ดังนี้

งานวิจัยในชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ในชุมชนบ้านหนองโจด ตำบล
โคกก่อ อำเภอมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม ได้ดำเนินการ
จำนวน 2 โครงการ ซึ่งเป็นโครงการที่มีความต่อเนื่องและต่อยอด คือ
โครงการพัฒนาช่องทางการตลาดพริกปลอดภัย ภูมิศึกษาบ้านหนอง
โจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมหาสารคาม ดำเนินโครงการ
ในปี พ.ศ. 2557 และมีโครงการต่อยอด คือ โครงการการพัฒนากลไก
การจัดการตลาดพริกปลอดภัยโดยกลุ่มเกษตรกร บ้านหนองโจด ตำบล
โคกก่อ อำเภอมหาสารคาม ดำเนินโครงการในปี พ.ศ. 2559
งานวิจัยทั้งสองโครงการในชุมชนบ้านหนองโจด สามารถพัฒนา
ระบบการบริหารจัดการ การสร้างความเข้มแข็ง และความยั่งยืน
ในการทำตลาดพริกปลอดภัย สามารถเพิ่มรายได้อย่างก้าวกระโดด
ให้แก่ชุมชนถือเป็นการเสริมสร้างให้เศรษฐกิจชุมชน (เศรษฐกิจฐานราก)
เกิดความเข้มแข็งจนถึงปัจจุบัน

โดยมีประเด็นศึกษา (Issue based cluster) และความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน SDGs ดังนี้

ประเด็นศึกษา (Issue based cluster)

เกษตรและ
ความมั่นคง
ทางอาหาร

ส่งผลกระทบ (Impact)

ระดับจังหวัด

สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน SDGs

2

ขจัด
ความหิวโหย

8

งานที่มีคุณค่า
และการเติบโต
ทางเศรษฐกิจ

12

การมีแบบแผน
การผลิตและการ
บริโภคอย่างมี
ความรับผิดชอบ

ที่มาและความสำเร็จ

ชุมชนบ้านหนองโจด หมู่ที่ 9 ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม เป็นชุมชนเกษตรกรรมที่มีผลผลิตพริกในชุมชนสูง โดยชุมชนเริ่มปลูกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 มีเกษตรกรผู้ปลูกพริก จำนวน 7 ราย ต่อมาใน ปี พ.ศ. 2520 จำนวนคนปลูกพริกเพิ่มขึ้นเป็น 20 ราย การขายพริกในตอนนั้น จะมีแม่ค้าที่เป็นซึ่งคนในชุมชนรับซื้อพริกไปขาย ต่อที่ตลาดสดในจังหวัดมหาสารคาม และใน ปี พ.ศ. 2530 เริ่มมีแม่ค้า จากภายนอกชุมชนเข้ามารับซื้อพริกภายในชุมชน ชาวบ้านเริ่มหันมา สนใจปลูกพริกเพิ่มขึ้น จึงมีคนปลูกพริกเพิ่มขึ้นจาก 20 ราย เป็น 40 ราย และเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆ ในปี พ.ศ. 2561 มีเกษตรกรปลูกพริก ประมาณ 70 ครัวเรือน โดยสายพันธุ์พริกที่ปลูก คือ พันธุ์พริกชี้หู ผลใหญ่ที่เรียกว่าพันธุ์จินดา ซึ่งเป็นพันธุ์ที่เป็นที่ต้องการของตลาด ไม่ว่าจะในรูปพริกสดหรือพริกแห้ง และยังสามารถนำไปแปรรูป ในรูปแบบ ต่างๆ ได้ ใช้ระยะเวลาปลูกและเก็บผลผลิต 6 เดือน ในช่วงระหว่าง เดือน พ.ย. - เม.ย. ทั้งนี้ปัญหาสำคัญของการปลูกพริกของเกษตรกร คือ เรื่องช่องทางการตลาด เนื่องจากผลผลิตส่วนใหญ่จะถูกขายผ่าน แม่ค้าคนกลางและเรื่องราคาพริกที่เกษตรกรไม่สามารถกำหนดราคา ได้เอง โดยเฉพาะฤดูกาลที่พริกออกสู่ตลาดจำนวนมากจึงทำให้ราคา ตกต่ำและการมารับซื้อผลผลิตที่ไม่ตรงเวลาของแม่ค้า

โดยในปี พ.ศ. 2557 พี่เลี้ยงของสำนักงานสนับสนุนกองทุนวิจัย สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดมหาสารคาม (ชุดเกษตรกรรมยั่งยืน จังหวัดมหาสารคาม) ได้เข้ามาในพื้นที่เพื่อสร้างจิตวิทยวิจัย และพัฒนา ศักยภาพนักวิจัยท้องถิ่น โดยชักชวนให้ชาวบ้านใช้กระบวนการงานวิจัย เพื่อท้องถิ่น (CBR) ในการแก้ไขปัญหาชุมชน จึงพบว่าปัญหาของชุมชน บ้านหนองโจด คือ ช่องทางการตลาด จึงได้ขอทุนสนับสนุนงานวิจัยจาก สกว. ดำเนินโครงการวิจัยเรื่อง **“พัฒนาช่องทางการตลาดพริกปลอดภัย กระดับศึกษาบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัด มหาสารคาม”** มี นางสาวพัชรี ดันเสดี เกษตรกรในชุมชนเป็นหัวหน้า โครงการ และมีนักวิจัยร่วมอีก 7 คน ซึ่งคณะวิจัยทั้งหมดเป็นสมาชิก ผู้ปลูกพริกในชุมชน การดำเนินโครงการวิจัยใช้ระยะเวลา 1 ปี 3 เดือน

ผลจากการศึกษาทำให้ชุมชนทราบถึงบริบทและประวัติศาสตร์ของชุมชน และกระบวนการปลูกพริก รูปแบบการปลูกพริกของชุมชนตั้งแต่อดีต ชาวบ้านจึงได้ทำการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อนของชุมชนเพื่อมาแก้ปัญหากระบวนการปลูกพริก และนำผลการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ชุมชนมาประยุกต์ใช้ในการวางแผนผลิตพริก โดยพบว่าในปี พ.ศ. 2557 - พ.ศ. 2558 บ้านหนองโจดมีจำนวนคนปลูกพริกถึง 73 ราย ใช้พื้นที่ปลูกพริกทั้งหมด 57.1 ไร่ ได้ผลผลิตพริกทั้งหมด 116,558 กิโลกรัม โดยมีการแบ่งสัดส่วนการใช้ประโยชน์จากผลผลิตทั้งหมด เป็น 5 ส่วน ดังนี้

การใช้ประโยชน์	จำนวน (กิโลกรัม)
1.พริกสดเพื่อการบริโภคเอง	2,749
2.พริกสดเพื่อการจำหน่าย	64,535
3.พริกแห้งเพื่อการบริโภคเอง	1,520
4.พริกแห้งเพื่อการจำหน่าย	47,977
รวม	116,781

ส่วนระบบการขายนั้น จะแบ่งเป็น 2 ระบบ ได้แก่ 1) ขายผ่านพ่อค้าคนกลาง รวม 84,267 กิโลกรัม แบ่งเป็นขายพริกสด 52,608 กิโลกรัม ขายเป็นพริกแห้ง 31,659 กิโลกรัม 2) ชาวบ้านขายเอง โดยพริกสด จำนวน 11,927 กิโลกรัม และขายเป็นพริกแห้ง จำนวน 16,318 กิโลกรัม ซึ่งพริกสดไปขายเองในตลาดสดแว่งนาง จำนวน 1,813 กิโลกรัม ขายเองในตลาดนัดสี่แยกมหาสารคามและขายพริกสดเองจำนวน 4,576.5 กิโลกรัม และขายเองในตลาดสด จำนวน 5,547 กิโลกรัม ส่วนพริกแห้งขายเอง จำนวน 210 กิโลกรัม และขายในตลาดจำนวน 1,206 กิโลกรัม ซึ่งผลผลิตพริกทั้งหมดเมื่อนำไปขายจะคิดเป็นเงินรวมทั้งสิ้น 3,600,384 บาท คิดเป็นเงินที่ขายพริกสดได้ 2,065,120 บาท คิดเป็นเงินที่ขายพริกแห้งได้ 1,535,264 บาท

ระบบการขายพริก

	ขายผ่านพ่อค้าคนกลาง รวม 84,267 ก.ก.	ชาวบ้านขายเอง รวม 28,245 ก.ก.
พริกสด (ก.ก.)	52,608	11,927
พริกแห้ง (ก.ก.)	31,659	16,318

พริกสด - ขายเอง

พริกแห้ง - ขายเอง

ในตลาดสด
แฉ่งนาง 1,813 ก.ก.

ในตลาดสด 5,547 ก.ก.

ในตลาดนัดสี่ชัย
มหาสารคาม 4,576.5 ก.ก.

ขายเอง 210 ก.ก.

ขายใน
ตลาดสด 1,206 ก.ก.

รายได้รวม 3,600,384 บาท
จากการขายพริก

รายได้ขายพริกสด
2,065,120 บาท

รายได้ขายพริกแห้ง
1,535,264 บาท

อย่างไรก็ตามแม่ชาวบ้านได้ทำการตลาดหลายรูปแบบ แต่ช่องทางตลาดหลัก คือ การขายผ่านพ่อค้าคนกลาง ซึ่งไม่สามารถกำหนดราคาเองได้ ต้องขึ้นอยู่กับราคาดตลาด และหลายครั้งผลผลิตมีราคาตกต่ำ ทั้งนี้ ผลผลิตพริกและส่วนแบ่งการตลาดส่วนใหญ่จะตกอยู่กับพ่อค้าคนกลาง จากการประเมินผลกำไรที่พ่อค้าคนกลางจะได้รับคือราคา 20 - 40 บาทต่อกิโลกรัม หรือประมาณ 1 ล้านบาทต่อปี

ภายหลังการศึกษาโครงการวิจัย ส่งผลให้ชาวบ้านบ้านหนองโจดได้เห็นถึงความสำคัญต่อการพัฒนาช่องทางการตลาดพริกของชุมชนขึ้นโดยมีคำถามว่า “...จะหาอย่างไรที่กลุ่มเกษตรกรจะมีความสามารถในการจัดการผลผลิตและทำการตลาดได้เอง โดยลดการจำหน่ายผ่านคนกลางให้มากที่สุด เพื่อให้ผลกำไรคืนกลับมาสู่เกษตรกรให้มากที่สุด” การศึกษาวิจัยที่ผ่านมาเกษตรกรยังไม่สามารถทำการตลาดได้เอง เพราะยังขาดการจัดรูปแบบองค์กรและกลไกการจัดการตลาดโดยชุมชน ขาดการพัฒนากระบวนการบริหารจัดการและการสร้างความเข้มแข็งและความมั่นใจในการทำตลาด

ด้วยเหตุดังกล่าว กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกพริกบ้านหนองโจดจึงขออนุมัติทุนวิจัยจาก สกว. เพื่อต่อยอดโครงการที่ 1 ได้รับการสนับสนุนงบประมาณ จำนวน 240,000 บาท ดำเนินโครงการวิจัยต่อภายใต้ชื่อโครงการ “การพัฒนากลไกการจัดการตลาดพริกปลอดภัยโดยกลุ่มเกษตรกรบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม” โดยมี นายโกสินทร์ โคช่วย เกษตรกรในชุมชนเป็นหัวหน้าโครงการ และมีนักวิจัยร่วมอีก 7 คน ซึ่งเป็นสมาชิกผู้ปลูกพริกในชุมชนเป็นพื้นที่วิจัยชุดเดียวกับโครงการที่ 1

จากงานวิจัยต่อยอดดังกล่าว ส่งผลให้ชุมชนมีองค์ความรู้ความเข้าใจระบบตลาดค้าส่งผลผลิตพริก กลไกการกำหนดราคาพริก การวางแผนกำหนดปริมาณผลผลิตพริก และการกำหนดราคา สามารถวางแผนการผลิตและการตลาดได้ โดยชุมชนเริ่มปรับตัวจากเกษตรกรเป็นผู้ประกอบการ ชาวบ้านเริ่มทดลองนำผลผลิตออกไปจำหน่ายเองภายในตัวจังหวัด

จากการสัมภาษณ์นักวิจัยชาวบ้าน พบว่า โครงการวิจัยส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเป็นอย่างมาก จากเดิมที่ชาวบ้านค้าขายไม่เป็นจนสามารถเป็นพ่อค้าได้ ส่งผลให้ ในปี พ.ศ. 2559 ชาวบ้านเลิกขายผลผลิตผ่านพ่อค้าคนกลาง หันมาจำหน่ายผลผลิตด้วยตัวเอง มีการวางแผนการตลาดโดยใช้การบริหารจัดการแบบกลุ่ม ปัจจุบันชาวบ้านบ้านหนองโจดได้รับการจัดสรรแผงในตลาดนัดสีเขียวจำนวน 7 แผง เปิดจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรของชุมชนทุกวันอาทิตย์และทุกวันพฤหัสบดีจะไปจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรที่ตลาดนัดหน้าธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ในเขตเทศบาลเมือง จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวิเคราะห์และเปรียบเทียบผลประโยชน์ระหว่างมีโครงการวิจัยกับไม่มีโครงการวิจัย โดยกำหนดให้เกษตรกรยังต้องจำหน่ายผ่านพ่อค้าคนกลางอยู่ ซึ่งผลประโยชน์ที่เกษตรกรจะได้รับหากจำหน่ายผ่านพ่อค้าคนกลางเท่ากับ 32 บาท ต่อ กิโลกรัม พบว่าผลประโยชน์ที่เกษตรกรจะได้รับจากการจำหน่ายผ่านช่องทางการตลาดแบบใหม่ที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยกับช่องทางการตลาดแบบเดิมที่ผ่านพ่อค้าคนกลางที่เกิดขึ้นในแต่ละปีมีความแตกต่าง ดังนี้

มูลค่าผลประโยชน์ที่เปลี่ยนแปลงไป ปี พ.ศ. 2559 - พ.ศ. 2561

ปี พ.ศ.	มูลค่า การจำหน่ายพริก กรณีมีโครงการ วิจัย (บาท)	มูลค่า การจำหน่ายพริก กรณีไม่มีโครงการ วิจัย (บาท)	มูลค่า ผลประโยชน์ ที่เปลี่ยนแปลงไป (บาท)
2559	6,600,000	3,520,000	3,080,000
2560	6,600,000	3,520,000	3,080,000
2561	6,600,000	3,520,000	3,080,000

นอกเหนือจากการจำหน่ายพริกแล้วนั้น เกษตรกรยังนำแนวทางการปลูกพริกปลอดสารพิษมาประยุกต์ใช้ในการปลูกผักปลอดสารพิษแล้วนำมาขายในตลาดสี่เหลี่ยมและตลาด ชกส. ดังนั้น ในการวิเคราะห์กำไรจากการขายพริก จะคำนวณจากสัดส่วนจำนวนผลผลิตที่มีการนำมาขายในตลาดทั้ง 2 แห่ง ดังนั้น จึงสามารถคำนวณได้ว่า กำไรจากการขายพริกในตลาดสี่เหลี่ยมเท่ากับร้อยละ 4.63 ของรายได้ทั้งหมด และกำไรจากการจำหน่ายพริกเท่ากับร้อยละ 6.10 ของการจำหน่ายพริกในตลาดนัด ชกส.

ผลประโยชน์จากการจำหน่ายผักปลอดสารพิษ

ปี พ.ศ.	กำไร การจำหน่ายพริก ในตลาดสี่เหลี่ยม (บาท/ปี)	กำไร จากการจำหน่าย พริกในตลาด ชกส. (บาท/ปี)	กำไร จากการจำหน่าย ผักปลอดสารพิษ (บาท/ปี)
2559	305,580	402,600	42,490
2560	305,580	402,600	42,490
2561	305,580	402,600	42,490

ผลจากกระบวนการวิจัย CBR ที่นักวิจัยท้องถิ่นที่ได้เข้าร่วมศึกษางานวิจัยได้ให้ความเห็นว่า งานวิจัย CBR ถือเป็นจุดเปลี่ยนในชีวิตเพราะกระบวนการวิจัยแบบ CBR ได้สร้างชุดความรู้ภายในตนเองเสมือนถูกติดอาวุธทางปัญญาโดยชาวบ้านต่างยืนยันว่า หากไม่มีกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ชาวบ้านก็ยังคงใช้ชีวิตแบบปกติ ดำเนินการทำเกษตรกรรมแบบปกติโดยขายพริกผ่านพ่อค้าคนกลาง การเข้ามาของกระบวนการวิจัยแบบ CBR เสมือนเป็น “ปริญญาชีวิต” เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง กล้าพูด กล้าแสดงออก กล้าถาม

“สมัยก่อนชาวบ้านแค่เจอไมโครโฟนจ๋อปากก็กลัวขาสั่น ปัจจุบันนี้เห็นไมโครโฟนแทบวิ่งเข้าใส่” กระบวนการวิจัยแบบ CBR ทุกวันนี้ยังเอามาใช้ชีวิตประจำวัน ชุมชนยังคงใช้รูปแบบการวางแผน โดยใช้กระบวนการ CBR ถึงแม้จะไม่ได้รับทุนจาก สกว. แล้ว สำหรับ ข้อมูลในเล่มรายงานวิจัย ทีมวิจัยต่างยืนยันว่า “ข้อมูลในเล่มวิจัย มักไม่ตรงกับผลลัพธ์ที่ชุมชนได้รับ เพราะชาวบ้านเขียนหนังสือ ไม่เก่ง ดังนั้นผลลัพธ์ถ้าอ่านในเล่มอาจจะไม่เจอเพราะ CBR เป็นกระบวนการสร้างคน สร้างการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ตั้งแต่ลงมือทำ”

เส้นทางของการพัฒนางานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Timeline)

พ.ศ.
2510

ชาวบ้าน
จำนวน 7 คน
เริ่มปลูก
พริกขี้หนูพริกใหญ่
(พันธุ์จินดา)

พ.ศ.
2520

จำนวนคนปลูกพริก
เพิ่มขึ้นเป็น 20 คน
เนื่องจากมีแม่ค้า
ที่เป็นคนภายในชุมชน
รับซื้อพริกไปขายต่อ
ที่ตลาดสดในจังหวัด
มหาสารคาม
แต่ยังไม่สามารถ
กำหนดราคาเองได้

พ.ศ. **2558**

สิ้นสุด
โครงการ
พัฒนาช่องทาง
การตลาด
พริกปลอดภัย

พ.ศ.
2559

ริเริ่ม โครงการการพัฒนากลไกการจัดการตลาดพริก
ปลอดภัยโดยกลุ่มเกษตรกรบ้านหนองโจด อำเภอเมือง
จังหวัดมหาสารคาม โดยมี นายโกสินทร์ โคช่วย
เกษตรกรในชุมชนเป็นหัวหน้าโครงการ เพื่อพัฒนา
ระบบการบริหารจัดการและการสร้างความเข้มแข็ง
และความมั่นใจในการทำตลาด โดย สกว. ฝ่ายวิจัย
ท้องถิ่น **อนุมัติงบประมาณ 250,000 บาท**
ในการดำเนินโครงการต่อยอด

พ.ศ.
2530

เริ่มมีแม่ค้า
จากภายนอกชุมชน
เข้ามารับซื้อพริก

ภายในชุมชน
ส่งผลให้จำนวน
คนปลูกเพิ่มขึ้น
จาก 20 ราย
เป็น 40 ราย

พ.ศ.
2557

ริเริ่ม

“โครงการพัฒนาช่องทางการตลาด
พริกปลอดภัย กรณีศึกษาร้านหนองโจด
ตำบลโคกก่ออำเภอมือง
จังหวัดมหาสารคาม”

สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

อนุมัติงบประมาณ

237,585 บาท

โดยมี นางสาวพัชรี ต้นเสด
เกษตรกรในชุมชน
เป็นหัวหน้าโครงการ

พ.ศ. **2560**

**สิ้นสุดโครงการการพัฒนาภาค
การจัดการตลาดพริกปลอดภัย**

เส้นทางสู่ผลกระทบของ

โครงการพัฒนาช่องทางการตลาดพริก

ปลอดภัย กรณีศึกษาบ้านหนองโจด

ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ปัจจัยป้อนเข้า (Input)

โครงการที่ 1

“โครงการพัฒนาช่องทางการตลาดพริก
ปลอดภัย กรณีศึกษาบ้านหนองโจด
ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง
จังหวัดมหาสารคาม”

บุคลากร

สกว. ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น + นักวิจัยท้องถิ่น
จำนวน 8 คน

งบประมาณวิจัย

สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น
จำนวน 237,585 บาท
(พ.ศ. 2557 - พ.ศ. 2558 ระยะเวลา 1 ปี)

โครงการที่ 2

“พัฒนากลไกการจัดการตลาดพริก
ปลอดภัยโดยกลุ่มเกษตรกร บ้านหนองโจด
อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม”

บุคลากร

สกว. ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น + นักวิจัยท้องถิ่น
จำนวน 8 คน

งบประมาณวิจัย

สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น
จำนวน 240,000 บาท
(พ.ศ. 2559 - พ.ศ. 2560 ระยะเวลา 1 ปี)

ผลผลิต (Output)

โครงการที่ 1

- เกิดนักวิจัยท้องถิ่น จำนวน 8 คน
- ได้ข้อมูลการปลูกพริกในชุมชน และ
ช่องทางการตลาดที่ผ่านมา
คือผ่านพ่อค้าคนกลาง
- ได้เรียนรู้กระบวนการปลูกพริก
ให้มีคุณภาพและปลอดภัย
- เกิดผลิตภัณฑ์พริกแปรรูป
- เกิดมาตรฐานพริกปลอดภัย (อินทรีย์)
ของชุมชน

โครงการที่ 2

- เกิดแนวทางการค้าและกลไกการกำหนด
ราคาพริก
- ชุมชนเกิดความรู้ความเข้าใจในระบบ
การตลาดพริก
- ชุมชนเกิดแนวทางการปลูกพืชผัก
ผสมผสานเพื่อทดแทนรายได้ในช่วงฤดู
ก่อนการเก็บเกี่ยวพริก
- ชุมชนสามารถปรับตัวจากเกษตรกร
เป็นผู้ประกอบการ
- เกิดช่องทางการขายพริก ได้แก่
ตลาดนัดสีเขียว

ผู้ใช้ประโยชน์ (User)

ผู้ใช้คนแรก

เกษตรกรปลูกพริก 73 ราย
ในชุมชนบ้านหนองโจด

ผู้ใช้ที่ 2

ผู้บริโภคเกษตรกรปลอดสารพิษ

ผลลัพธ์ (Outcome)

โครงการที่ 1

- สามารถสร้างนวัตกรรมเพื่อยกระดับสินค้าเกษตรปลอดภัยได้ และ
การพัฒนาคุณภาพของพริก
สู่มาตรฐานระดับอินทรีย์
- ชุมชนมีผลผลิตที่สูงขึ้นจากการเรียนรู้
และประยุกต์ใช้เทคนิค เข้าใจกระบวนการ
ปลูกพริก อาทิ วิธีการเพาะต้นกล้า
วิธีการผลิตพริก และวิธีการป้องกันโรค
เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพสูงและ
สามารถนำไปต่อยอดในการค้าอื่นๆ

โครงการที่ 2

- ชุมชนมีความรู้ความเข้าใจระบบตลาด
ค้าพริกกลไกกำหนดราคาพริก และ
ความสามารถในการวางแผนการตลาด
เพื่อจำหน่ายพริก
- ชุมชนสามารถวางแผนการตลาด
เพื่อจำหน่ายพริก
- ชุมชนเกิดการต่อยอดการผลิต
ไปสู่พืชผักผสมผสาน

ผลกระทบ (Impact)

ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ

- กลุ่มเกษตรกรพริกมีรายได้เพิ่มขึ้น
จากการจำหน่ายพริกให้แก่ลูกค้า
โดยตรง ซึ่งสามารถสร้างผลกำไรได้
มากกว่าถึงร้อยละ 50
- กลุ่มเกษตรกรมีรายได้หมุนเวียน
ตลอดปีจากการปลูกพืชผัก
ผสมผสานปลอดสารพิษ
- เกษตรกรสามารถเป็นผู้ประกอบการ
เองได้

ผลกระทบด้านสังคม

- คุณภาพชีวิตดีขึ้นจากการมีรายได้
สูงขึ้น
- ชุมชนเกิดการพัฒนาจากงานวิจัย

กรณี "ไม่มี" งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Without)

มีพ่อค้าคนกลางรับซื้อพริก
จากชุมชนในราคาที่ต่ำกว่า

ชุมชนไม่สามารถกำหนด
ราคาพริก

ชุมชนมีรายได้เท่าเดิม

กรณี "มี" งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (With)

เกิดการติดต่อหาทางการตลาด
ให้แก่เกษตรกรผู้ปลูกพริกในชุมชน

เกิดรายได้จากกำไรที่ก้าวกระโดด
โดยการจำหน่ายให้แก่ลูกค้าโดยตรง
หลีกเลี่ยงการจำหน่ายผ่านพ่อค้า
คนกลาง สร้างผลกำไรที่เพิ่มขึ้น
ถึงร้อยละ 50

เกิดการพัฒนาคุณภาพของพริก
ให้มีมาตรฐานทั้งในระดับอินทรีย์
และปลอดภัย

เกิดผลิตภัณฑ์พริกแปรรูป
เช่น พริกแห้ง

เกิดการค้นพบเทคนิค
ในการปลูกพริกนอกฤดู
และวิธีปลูกพริก
ที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น

เกิดการกำหนดราคาพริกและสามารถ
วางแผนการผลิตได้ เพราะชาวบ้าน
ความเข้าใจในกลไกการตลาด

เกิดการต่อยอดการผลิตไปสู่พืชอื่นๆ
เกิดการปลูกพืชผักผสมผสานนำมาซึ่ง
การมีรายได้หมุนเวียนตลอดทั้งปี

**ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน
(Social Return on Investment : SROI)
โครงการวิจัยในชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ
อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม**

ในการวิเคราะห์ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (Social Return on Investment :SROI) ของโครงการวิจัยในชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม ในช่วงปี พ.ศ. 2557 - พ.ศ. 2560 โดยประเมินผลตอบแทนจาก 2 โครงการวิจัยที่มีความเกี่ยวเนื่องกัน คือ โครงการ “โครงการพัฒนาช่องทางการตลาดพริกปลอดภัย กรณีศึกษานบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม” ในปี พ.ศ. 2557 และโครงการต่อยอด “โครงการการพัฒนากลไกการจัดการตลาดพริกปลอดภัย โดยกลุ่มเกษตรกรบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม” ในปี พ.ศ. 2559 มีผลการวิเคราะห์เป็นดังนี้

เกณฑ์การประเมิน	ผลการประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนในช่วงปี พ.ศ. 2557 - 2560
มูลค่าปัจจุบันของผลประโยชน์สุทธิ (NPV) :บาท	5,795,163
อัตราส่วนของผลตอบแทนทางสังคม (SROI)	13.73
อัตราผลตอบแทนภายใน (IRR) :ร้อยละ	257

หมายเหตุ : กำหนดอัตราคิดลดเท่ากับ 5%

จากค่าอัตราส่วนของผลตอบแทนทางสังคม (SROI) ในชุมชนบ้านหนองโจด ตำบลโคกก่อ อำเภอมะนังมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 2 โครงการ มีค่าเท่ากับ 13.73 หมายความว่าเงินลงทุนจาก สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นจำนวน 1 บาท สามารถสร้างผลกระทบทางสังคมได้ 13.73 บาท ผู้อ่านสามารถอ่านผลการประเมินในรายละเอียดเชิงลึกได้ในเล่มรายงานวิจัยฉบับโครงการ “การประเมินผลโครงการวิจัยภายใต้การสนับสนุนของ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

“...การเข้ามาของกระบวนการวิจัยแบบ CBR เสมือนเป็น “ปัญญาชีวิต” เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง กล้าพูด กล้าแสดงออก กล้าถาม...”

นายโกสินทร์ โคช่วย

นักวิจัย CBR

เกษตรกรในชุมชนบ้านหนองโจด

ตำบลโคกก่อ อำเภอมะนังมหาสารคาม

ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดอุบลราชธานี

ประวัติความเป็นมา

ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดอุบลราชธานี ดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 ในช่วงแรก ประมาณ ปี พ.ศ. 2543 ยังไม่มีการจัดตั้งเป็นศูนย์ประสานงาน แต่มีการดำเนินกิจกรรม ที่ขับเคลื่อนไปพร้อมการดำเนินงานของมูลนิธิพิทักษ์ธรรมชาติเพื่อชีวิต ซึ่งนางสาวมัสยา คำแหง ดำรงตำแหน่งเลขานุการมูลนิธิ มีความสนใจในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) จึงทำการศึกษาและดำเนินกิจกรรมในลักษณะของศึกษาโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) โดยมีศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อถิ่นภาคอีสาน เป็นพี่เลี้ยง

ต่อมา ปี พ.ศ. 2546 จึงได้จัดตั้งเป็นศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีนางสาวมัสยา คำแหง เป็นผู้ประสานงานหลัก ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 จนถึง ปี พ.ศ. 2561 ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดอุบลราชธานี ดำเนินการประสานโครงการวิจัยจำนวน 74 โครงการ สามารถสร้างนักวิจัยท้องถิ่นเป็นจำนวนทั้งสิ้น 1,657 คน

ความสำเร็จของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

จากการติดตามโครงการวิจัยที่ส่งผลกระทบเชิงบวกแยกประเภทตามคุณภาพโครงการที่ประสบความสำเร็จและล้มเหลวในเชิงคุณภาพ ผลกระทบ (Impact) โดยระดับความสำเร็จของโครงการวิจัยกำหนดไว้ที่ 4 ระดับ ได้แก่ โครงการวิจัยที่ส่งผลกระทบเชิงบวกในระดับประเทศ (เกรด A) ระดับจังหวัด (เกรด B) ระดับชุมชน (เกรด C) และไม่ส่งผลกระทบเชิงบวกต่อผู้มีส่วนได้เสีย (เกรด F) พบว่า ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดอุบลราชธานี มีโครงการวิจัยที่ส่งผลกระทบทั้งใน 4 ระดับ ได้แก่ โครงการวิจัยที่ส่งผลกระทบเชิงบวกในระดับประเทศ (เกรด A) มีจำนวน 35 โครงการ ระดับจังหวัด (เกรด B) มีจำนวน 26 โครงการ ระดับชุมชน (เกรด C) มีจำนวน 11 โครงการ และไม่ส่งผลกระทบเชิงบวกต่อผู้มีส่วนได้เสีย (เกรด F) มีจำนวน 2 โครงการ ภายใต้การดูแลและการสนับสนุนของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า มีโครงการที่ประสบผลสำเร็จสามารถสร้างกระทบเชิงบวกทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นรูปธรรมและส่งผลกระทบระดับประเทศ เป็นโครงการที่มีประเด็นการศึกษาประเด็นด้านชุมชนกับการจัดการทรัพยากร คือ การจัดการน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่ โครงการวิจัยในชุมชนบ้านผาชัน ตำบลสำโรง อำเภอนิคมพัฒนา จังหวัดอุบลราชธานี

โครงการวิจัยในชุมชนบ้านผาชัน ตำบลลำโรง อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ในพื้นที่ชุมชนบ้านผาชัน ดำเนินโครงการศึกษารูปแบบการจัดการน้ำที่มีอยู่อย่างจำกัดให้มีประสิทธิภาพสูงสุด กรณีผาชัน ตำบลลำโรง อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี เริ่มดำเนินโครงการในปี พ.ศ. 2548 ถึงปี พ.ศ. 2550 ผลผลิตจากการดำเนินโครงการวิจัยนำมาสู่การสร้างนวัตกรรมจัดการน้ำของชุมชนภายใต้ชื่อ “แอร์แวง” ซึ่งเป็นเทคโนโลยีเพิ่มแรงดันน้ำที่ชุมชนเป็นผู้ค้นพบและร่วมกันสร้างขึ้น ภายหลังจากการดำเนินโครงการวิจัย ส่งผลให้ชุมชนบ้านผาชัน ได้รับรางวัลการประกวดนวัตกรรมชุมชนระดับชาติกลายเป็นต้นแบบแนวทางในการบริหารจัดการน้ำระดับประเทศ ซึ่งมีจำนวนหลายชุมชนทั่วประเทศได้นำแนวคิดนวัตกรรม “แอร์แวง” ไปปรับใช้ในพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาเพื่อการอุปโภคบริโภค และการเกษตร ที่สำคัญพื้นที่บ้านผาชันเดิมเป็นพื้นที่ขาดแคลนน้ำอย่างรุนแรง จากจุดเริ่มต้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ส่งผลให้ชุมชนกลายเป็นแหล่งผลิตน้ำที่สำคัญในพื้นที่โดยรอบและมีน้ำเพียงพอตลอดทั้งปี

โดยมีประเด็นศึกษา (Issue based cluster) และความสอดคล้อง
กับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน SDGs ดังนี้

ประเด็นศึกษา (Issue based cluster)

ส่งผลกระทบ (Impact)

ระดับประเทศ

สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน SDGs

ที่มาและความสำเร็จ

บ้านผาชัน ตั้งอยู่หมู่ที่ 7 ตำบลสำโรง อำเภอฟิโรไตร จังหวัดอุบลราชธานี พื้นที่ของหมู่บ้านตั้งอยู่บนที่สูงกว่าระดับแม่น้ำโขงประมาณ 30 เมตร มีลักษณะเป็นหน้าผาหิน ซึ่งสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นหินตั้งอยู่ติดแม่น้ำโขง โดยมีริมฝั่งเป็นหน้าผาชัน ประกอบกับการลาดเอียงของพื้นที่ลงสู่แม่น้ำโขง ทำให้เกิดข้อจำกัดในการดูดซับและกักเก็บน้ำตามธรรมชาติ จึงส่งผลให้บ้านผาชันประสบภาวะขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภคในครัวเรือน ไม่สามารถกักเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูฝน โดยในช่วงฤดูแล้ง (มีนาคม - พฤษภาคม) ของทุกปีชาวบ้านต้องอาศัยน้ำจากเทศบาลที่จะขนส่งรถมาให้บริการ วันละ 2 เที่ยว ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลสำโรง ต้องเสียเงินเป็นค่าขนส่งเที่ยวละ 300 - 500 บาท ชาวบ้านบางส่วนต้องไปตักน้ำขึ้นมาจากบึงพระละครอน (อ่างน้ำธรรมชาติขนาดเล็กริมแม่น้ำโขง) และต้องใช้เวลาไม่น้อยกว่าวันละ 2 ชั่วโมงเพื่อนำน้ำขึ้นมาอุปโภคและบริโภค ดังนั้นสามารถประมาณค่าใช้จ่ายได้เฉลี่ยปีละ 92,000 บาทต่อปี

ต่อมา ในปี พ.ศ. 2540 กรมการเร่งรัดพัฒนาชนบท ได้เข้ามาพัฒนาระบบน้ำประปาโดยใช้เครื่องสูบน้ำจากน้ำในบึง ซึ่งห่างจากหมู่บ้านประมาณ 300 เมตร แต่ด้วยกำลังของเครื่องสูบน้ำมีไม่พอเนื่องจากความลาดชันของพื้นที่และระยะไกล ส่งผลให้เครื่องสูบน้ำพังเสียหายเป็นประจำ ซึ่งกลายเป็นค่าใช้จ่ายที่ชุมชนต้องแบกรับ เพราะจำเป็นต้องซื้อเครื่องสูบน้ำใหม่ปีละ 2 เครื่อง ราคาเครื่องละประมาณ 7,000 บาท ดังนั้นชุมชนจึงมีต้นทุนการจัดหาเครื่องปั้มน้ำเป็นจำนวนเงิน 14,000 บาทต่อปี และเสียค่าไฟประมาณ 5,000 บาทต่อปี นอกจากนี้ระบบประปายังไม่ครอบคลุมทุกครัวเรือน ครอบคลุมเพียง 113 หลังคาเรือน จากทั้งหมด 134 หลังคาเรือน ส่งผลให้ 21 หลังคาเรือน ไม่ได้รับน้ำจากระบบประปา

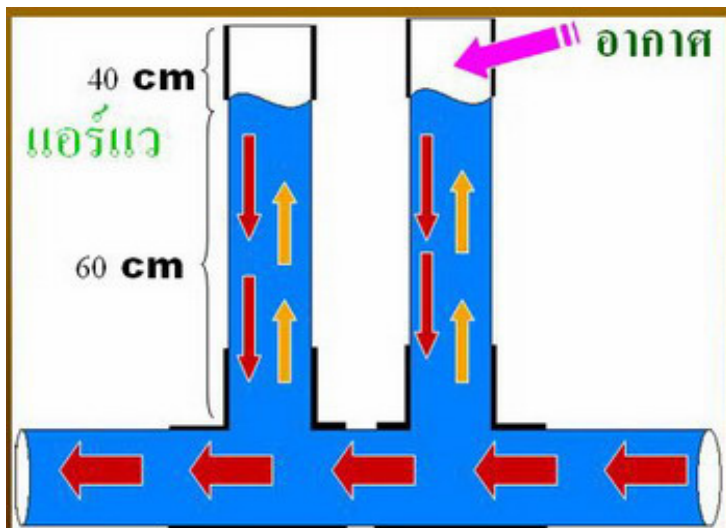
เมื่อจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น ความไม่เพียงพอของทรัพยากรน้ำในการอุปโภคบริโภคจึงเป็นปัญหา ซึ่งที่ผ่านมาชุมชนได้แก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยใช้น้ำจากบ่อน้ำตื้น ลำห้วยในหมู่บ้าน การซื้อน้ำจากชุมชนใกล้เคียง การช่วยเหลือโดยองค์การบริหารส่วนตำบลและอำเภอ ผ่านการกักเก็บในถังน้ำของโรงเรียน การขุดเจาะบ่อบาดาล และการติดตั้งระบบน้ำประปาจากบึงพระละคอน แต่กระนั้นก็ตาม วิธีการดังกล่าวไม่ประสบผลสำเร็จเนื่องจากการสูบน้ำจากบึงต้องใช้เครื่องสูบน้ำ ซึ่งสูบน้ำจากระยะไกลใช้พลังงานไฟฟ้ามาก ทำให้เครื่องสูบน้ำพังในที่สุด ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายที่ชุมชนต้องแบกรับ จากที่กล่าวมา ชาวบ้านมีความพยายามในการแก้ปัญหาดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีหน่วยงานภายนอกพยายามเข้ามาให้ความช่วยเหลือ แต่กลับไม่ประสบผลสำเร็จ ทำให้ชาวบ้านต้องเผชิญความลำบากในฤดูแล้ง แบกรับภาระค่าใช้จ่ายจากการซื้อน้ำที่สูง อีกทั้งข้อจำกัดในการพัฒนาศักยภาพการเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว แม้ว่าสภาพพื้นที่ ภูมิประเทศ วัฒนธรรม วิถีชีวิตของบ้านผาชัน จะมีความเหมาะสมที่ในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวก็ตาม

ด้วยข้อจำกัดและปัญหาด้านทรัพยากรน้ำที่ชุมชนต้องเผชิญมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2547 สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้เข้ามาร่วมกันศึกษากับชุมชน โดยมีนักวิจัยชาวบ้านจำนวน 18 คน และอาสาสมัครกว่า 20 ราย ซึ่งขับเคลื่อนไปพร้อมกันโดยใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นหรือ CBR ในการทำวิจัยทำให้ชาวบ้านกลับมาคำนึงถึงบทบาทร่วมกัน เพื่อหาแนวทางการแก้ไขปัญหาทรัพยากรน้ำของบ้านผาชัน ผลการวิจัยเบื้องต้นทำให้ทราบว่าภายในชุมชนมีแหล่งน้ำอยู่ประมาณ 14 จุด โดยมีแหล่งน้ำสำคัญ 2 จุดคือ บึงพระละคอนและฝายอีแร้ง ซึ่งอยู่ในพื้นที่เขตอุทยานแห่งชาติสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 9 (อุบลราชธานี)

ทีมวิจัยพร้อมผู้นำชุมชนจึงนำผลการศึกษาไปปรึกษาหารือกับหัวหน้ากรมอุทยาน เพื่อขอดำเนินการก่อสร้าง “ฝายอีแร้ง” และหัวหน้ากรมอุทยานเห็นว่าข้อมูลที่ชาวบ้านศึกษามานั้น เป็นประโยชน์ต่อหมู่บ้าน และเป็นประโยชน์ต่อสิ่งแวดล้อม จึงเสนอเรื่องเพื่อขออนุมัติการสร้างฝาย ชาวบ้านจึงสามารถขึ้นไปสร้างฝายได้ โดยมีทีมจากกรมป่าไม้ร่วมดูแล ส่วนงบประมาณในการใช้สร้างบางส่วน เป็นงบที่ได้จากการสนับสนุนงานวิจัยของ สกว. และการจัดทำผ้าป่าชุมชนเพื่อระดมทุนในการก่อสร้างประมาณ 300,000 บาท ซึ่งวัสดุอุปกรณ์ส่วนใหญ่ใช้ไม้ไผ่ที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ภายหลังจากการเกิดฝาย ทางอุทยานฯ ขอต่อท่อไปใช้ในโครงการป่าเปียก ทำให้พื้นที่ป่ามีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น ส่งผลให้เกิดปัญหาไฟป่าลดลงและชาวบ้านบางส่วนเข้าไปใช้ประโยชน์จากการหาของป่า

ในระหว่างการก่อสร้างฝายอีแรง ชาวบ้านพยายามคิดแก้ไข ปัญหาวิธีการลำเลียงน้ำ เนื่องจากที่ผ่านมา ชุมชนบ้านผาชันประสบ ปัญหาที่ไม่สามารถสูบน้ำเข้ามาในหมู่บ้านได้จากการตกผลึก ชาวบ้าน ได้คิดค้นนวัตกรรมเทคโนโลยีแห่งแรกของประเทศไทย เครื่องช่วยเพิ่ม แรงดันน้ำขณะสูบที่เรียกว่า “แอร์แว” จากข้อสังเกตของชาวบ้าน ที่นักวิจัยท่านหนึ่งที่ได้ข้อคิดจากการฉีदनํ้ารดต้นไม้เมื่อสายยางขาด จะทำให้สายยางสะบัดไปมา และส่งผลให้นํ้าฉีดแรงขึ้น ทีมวิจัยจึงได้นำ แนวคิดดังกล่าวไปทดลองปฏิบัติ ทำการทดลองหลายครั้งจึงประสบความสำเร็จได้นวัตกรรมเทคโนโลยีที่เรียกว่า “แอร์แว” ซึ่งเป็นชื่อผสม ระหว่าง “แอร์” (air) ในภาษาอังกฤษที่แปลว่าอากาศ กับ “แว” ในภาษาไทยอีสานที่แปลว่า “แฉะ” โดย “แอร์แว” ช่วยเพิ่มแรงดันน้ำ ขณะสูบ การเพิ่มแรงดันน้ำเมื่อต่อท่อจากเหมืองฝาย โดยใช้ระบบ “แอร์แว” ประกอบกับมอเตอร์สูบน้ำช่วยยืดอายุการทำงานขอมอเตอร์ จากการทดสอบของชาวบ้านระยะเวลา 1 ปี ไม่เกิดความเสียหาย กับมอเตอร์ ส่งผลให้ชุมชนประหยัคงบประมาณไปได้ 14,000 บาท ต่อปี และประหยัดค่าไฟฟ้าลงจากระบบมอเตอร์อีกด้วย

หลังจากค้นพบนวัตกรรม “แอร์แว” ในปี พ.ศ. 2552 ชุมชนบ้านผาชันได้นำโครงการเข้าประกวดนวัตกรรมชุมชนระดับชาติ และได้รับรางวัล 200,000 บาท เพื่อนำมาต่อยอดสร้างระบบน้ำกิน น้ำใช้ และน้ำเพื่อการเกษตร นำมาซึ่งการสร้างระบบประปาหมู่บ้าน มี 2 ระบบ คือ ฤดูฝน ใช้ระบบกักน้ำจากฝายอีแรงปล่อยน้ำให้ใช้ในหมู่บ้านและใช้ระบบแอร์แวร์ ในประปาหมู่บ้านจากบึงพะละคอน ทำให้ อบต. ลดค่าใช้จ่ายในการขนส่งน้ำมาให้แก่คนในชุมชนปีละ 92,000 บาท ที่สำคัญงานวิจัยยังต่อยอดไปสู่การพัฒนากิจกรรมในโรงเรียน โดยการส่งเสริมการปลูกผัก เลี้ยงปลา เพื่ออาหารกลางวันในแก่นักเรียนในชุมชน และเกิดการจัดตั้งกองทุนปลาหรือสหกรณ์ค้าปลาแม่น้ำขึ้น โดยที่ชาวบ้านในพื้นที่และนอกพื้นที่บริเวณใกล้เคียงนำปลามาจำหน่ายให้แก่สหกรณ์ตามราคาตลาด ทางสหกรณ์จะเป็นผู้นำไปขายต่อ โดยจะได้กำไรร้อยละ 30 จากราคารับซื้อ

ซึ่งในระหว่าง พ.ศ. 2552 - พ.ศ. 2561 สหกรณ์ค้าปลาแม่น้ำสามารถสร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้านในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง ดังนี้

ปี พ.ศ.	รายได้จากการจำหน่ายปลา (บาท/ปี)
2553	103,808
2554	104,710
2555	195,468
2556	103,192
2557	102,889
2558	100,290
2559	101,282
2560	101,780
2561	102,277

และในช่วงปี พ.ศ. 2554 สถาบันสารสนเทศเพื่อการจัดการน้ำได้อนุมัติงบประมาณเพื่อสร้าง “ฝายอีแร้ง 2” ในชุมชนบ้านผาชัน ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการทำเกษตร จากข้อมูลครัวเรือนที่ทำนาจำนวน 96 ครัวเรือนนั้น ในอดีตช่วงฤดูการทำนา เกษตรกรจะใช้เครื่องสูบน้ำเข้านา ใช้น้ำมันเบนซิน ประมาณ 30 ลิตรต่อครัวเรือน ในปี พ.ศ. 2555 หลังจากมีฝายอีแร้ง 2 เกษตรกร ใช้ชลประทานระบบท่อส่งผลให้ประหยัดค่าน้ำมันเชื้อเพลิงปีละ 2,880 ลิตรต่อปี ดังนั้นผลประโยชน์จากการลดค่าใช้จ่ายน้ำมันเบนซินเป็นดังนี้

ปี พ.ศ.	ปริมาณ น้ำมัน (ลิตร/ปี)	ราคา น้ำมันเบนซิน (บาท/ลิตร)	ผลประโยชน์ จากการประหยัดน้ำมัน (บาท/ปี)
2555	2,880	33	94,291
2556	2,880	35	101,894
2557	2,880	38	110,822
2558	2,880	28	80,006
2559	2,880	23	67,334
2560	2,880	28	79,718
2561	2,880	28	79,718

นอกจากนี้ การสร้างฝายกักเก็บน้ำอี่แรง 2 ยังสามารถป้องกันความเสียหายของพืชผลทางการเกษตรได้อีกด้วย ซึ่งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 - พ.ศ. 2561 สามารถช่วยเพิ่มปริมาณน้ำสำรอง 38,684 ลูกบาศก์เมตร และสามารถลดการเสียหายของพื้นที่ทางการเกษตรหรือพื้นที่ผลิตนาข้าวได้ ร้อยละ 20.00 ของผลผลิตข้าวนาปีต่อไร่ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่กว่า 577.31 ไร่ คิดเป็นมูลค่าขั้นต่ำ จำนวน 150,000 บาทต่อปี

จากผลสำเร็จของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ส่งผลให้ชาวบ้านมีทักษะ การคิดวิเคราะห์การพัฒนาชุมชนและการใช้งบประมาณสนับสนุน จากภาครัฐบนฐานข้อมูลชุมชน จนนำไปสู่การปรับเปลี่ยนงบประมาณ สนับสนุนโครงการพัฒนาหมู่บ้าน มาเป็นโครงการเกี่ยวกับการจัดการน้ำ ได้แก่ โรงน้ำดื่มของชุมชน ส่งผลให้ชุมชนผาชันมีโรงเรือนในการผลิต น้ำดื่มและเครื่องกรองน้ำระบบ RO จากงบประมาณไทยเข้มแข็ง ในปี พ.ศ. 2555 และงบประมาณประจำปี พ.ศ. 2558 ชุมชน บ้านผาชันสามารถขายน้ำดื่มได้วันละ 200 ถัง เกิดรายได้จากการขายน้ำ ประมาณเดือนละ 30,000 บาท ราคาขวดละ 5 บาท ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2559 - พ.ศ. 2561 ชุมชนมีรายได้จากการจำหน่ายน้ำดื่มเฉลี่ยปีละ 365,000 บาท โดยมีต้นทุนอยู่ประมาณ 2.20 บาทต่อขวด หรือ 160,600 ต่อปี เมื่อหักต้นทุนแล้วจะได้กำไรจากการขายน้ำ 204,400 บาทต่อปี ซึ่งรายได้ดังกล่าวรวมถึงกำไรจากการขายปลาของกองทุนปลา นั้นได้นำมาจัดเป็นสวัสดิการให้แก่ชุมชน

จะเห็นได้ว่าภายหลังจากมีโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ชุมชน ผาชันจากพื้นที่ที่ขาดแคลนน้ำกลายมาเป็นพื้นที่แหล่งผลิตน้ำดื่มสำคัญ สำหรับชุมชนและชุมชนรอบข้าง จากจุดเริ่มต้นของงานวิจัย CBR สู่การคิดค้นนวัตกรรมจัดการน้ำของชุมชนภายใต้ชื่อ “แอร์แวน” นำมาซึ่ง ผลกระทบในเชิงเศรษฐกิจ และสังคม จำนวนมาก ปัจจุบันงานวิจัย โครงการศึกษารูปแบบการจัดการน้ำที่มีอยู่อย่างจำกัดให้มีประสิทธิภาพ สูงสุด กรณีผาชัน ตำบลสำโรง อำเภอนิคมพัฒนา จังหวัดอุบลราชธานี กลายเป็นโครงการต้นแบบให้กับชุมชนอื่นๆ ในการแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำ ทั่วประเทศ

งบประมาณ
ไทยเข้มแข็ง
(พ.ศ. 2555)

งบประมาณ
ภาครัฐ
(พ.ศ. 2558)

โรงน้ำดื่มของชุมชนพาสัน

ผลิตน้ำดื่มและเครื่องกรองน้ำระบบ RO

ขายน้ำดื่ม
วันละ
200 ถัง

ราคา
ขวดละ
5 บาท
(พ.ศ. 2559 - 2561)

สร้างรายได้
เดือนละ
30,000
บาท

รายได้เฉลี่ย
365,000 บาท/ปี

ต้นทุน
160,600
บาท/ปี
(2.20 บาท/ขวด)

กำไร
204,400
บาท/ปี

* รายได้ดังกล่าวรวมถึงกำไรจากการขายปลาของกองทุนปลา
แล้วนำมาจัดเป็นสวัสดิการให้แก่ชุมชน

เส้นทางของการพัฒนางานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Timeline)

พ.ศ. **2540**

กรมการเร่งรัดพัฒนาชนบท
เข้ามาวางระบบประปาชุมชน

ทำถังเก็บน้ำขนาดใหญ่กลางหมู่บ้าน
และใช้เครื่องสูบน้ำจากบึงพะไลคอน

พ.ศ. **2547**

สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ได้เข้ามาร่วมกันศึกษากับชุมชน
โดยมี นางมัทยา คำแหง ผู้ประสานงาน
ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

จังหวัดอุบลราชธานี
ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง

พ.ศ. **2552**

ชุมชนผาชันนำนวัตกรรม “แอร์แวน” เข้าประกวดนวัตกรรมชุมชน
ระดับชาติได้เงินรางวัลจำนวน 200,000 บาท และ
นำเงินบางส่วนมาต่อยอดเพื่อวางระบบน้ำกิน น้ำใช้
น้ำเพื่อการเกษตร รวมถึงการจัดตั้งกองทุนปลาขึ้นเพื่อเสริมสร้างรายได้ชุมชน

พ.ศ.
2555

มีงบประมาณไทยเข้มแข็ง
เพื่อทำโครงสร้างโรงเรือนในการผลิตน้ำดื่ม
จำนวน 200,000 บาท

พ.ศ. **2548**

พ.ศ. **2550**

ริเริ่ม โครงการศึกษารูปแบบการจัดการน้ำ
ที่มีอยู่อย่างจำกัดให้มีประสิทธิภาพสูงสุด
กรณีผาชัน ตำบลสำโรง อำเภอบัณฑิโร
จังหวัดอุบลราชธานี

**สิ้นสุด
โครงการ**

พ.ศ. พ.ศ.
2553 - 2554

**สถาบันสารสนเทศเพื่อการจัดการน้ำ
ให้งบประมาณสร้างฝายอีแรง 2**

จำนวน 400,000 บาท หลังจากเกิดฝายอีแรง 1 ทำให้น้ำ
ในชุมชนเหลือใช้และเกิดแนวคิด “ชุมชนควรผลิตน้ำดื่มเพื่อการบริโภค
ในชุมชนและการจำหน่ายไปยังภายนอก” เพราะน้ำเหลือใช้

พ.ศ.
2558

ชุมชนได้รับงบประมาณ

จำนวน 500,000 บาท เพื่อซื้อเครื่องกรองน้ำระบบ RO
จากการที่ชุมชนมีน้ำเหลือใช้และมีระบบผลิตน้ำดื่ม
ส่งผลให้ชุมชนสามารถขายน้ำดื่มได้วันละ 200 ถัง
และมีรายได้จากการขายน้ำประมาณเดือนละ 30,000 บาท

เส้นทางสู่ผลกระทบของ

โครงการศึกษารูปแบบการจัดการน้ำที่มีอยู่อย่างจำกัด ให้มีประสิทธิภาพสูงสุด กรณีบ้านผาชัน ตำบลสำโรง อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี

ปัจจัยป้อนเข้า (Input)

โครงการที่ 1

“โครงการศึกษารูปแบบการจัดการน้ำที่มีอยู่อย่างจำกัดให้มีประสิทธิภาพสูงสุด กรณีบ้านผาชัน ตำบลสำโรง อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี”

บุคลากร

สกว. ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น + นักวิจัยท้องถิ่น
จำนวน 12 คน

งบประมาณวิจัย

สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น
จำนวน 300,000 บาท

(พ.ศ. 2548 - พ.ศ. 2550 ระยะเวลา 2 ปี)

ผลผลิต (Output)

เกิดนักวิจัยท้องถิ่น จำนวน 12 คน

เกิดนวัตกรรมจัดการน้ำชุมชน "แอร์แวง" ที่ชาวบ้านเป็นผู้คิดค้น ซึ่งเป็นระบบเพิ่มแรงดันเครื่องสูบน้ำให้มีแรงส่งสูงขึ้น

เกิดฝ่ายห้วยอีแร้ง 1

ได้ข้อมูลแหล่งน้ำที่มีอยู่ในชุมชน และปริมาณน้ำจากแหล่งน้ำที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้

ได้ข้อมูลรูปแบบและปริมาณการใช้น้ำของชุมชนบ้านผาชัน

ผู้ใช้ประโยชน์ (User)

ผู้ใช้คนแรก

ประชาชนในชุมชนบ้านผาชัน

ผู้ใช้ที่ 2

พื้นที่อื่นๆ ที่นำแนวทางการจัดการทรัพยากรน้ำและเทคโนโลยีแอร์เวย์ไปใช้ประโยชน์

ผลลัพธ์ (Outcome)

- เกิดการลดต้นทุนด้านพลังงานและการขนส่งน้ำเข้าสู่ชุมชน จากระบบแอร์เวย์
- เกิดฝายห้วยอีแร้ง 2
- เกิดกิจกรรมที่ใช้น้ำเพื่อสร้างประโยชน์ เช่น ใช้น้ำเพื่อการเกษตร ส่งเสริมการปลูกผัก การเลี้ยงปลาในโรงเรียน เพื่อใช้เป็นอาหารกลางวัน
- เกิดการการบริหารจัดการน้ำที่มีประสิทธิภาพจากการวิจัยและภูมิปัญญาดั้งเดิม
- ชุมชนได้รับเงินรางวัลจากการประกวดนวัตกรรมชุมชนระดับชาติและภายหลังนำเงินรางวัลมาต่อยอดสำหรับการทำงานของระบบบริหารจัดการน้ำ
- ชุมชนมีแนวคิดในการบริหารงบประมาณที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ โดยการจัดทำเป็นโครงการน้ำดื่มของชุมชน
- การนำทักษะมาประยุกต์ใช้เพื่อนำทรัพยากรที่เหลือในพื้นที่มาใช้ประโยชน์และสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ เช่น กองทุนปลา และสหกรณ์ค้าปลาแม่น้ำ
- เกิดศูนย์เรียนรู้ชุมชน

ผลกระทบ (Impact)

ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ

- การใช้ประโยชน์ของทรัพยากรน้ำและกิจกรรมต่างๆ และสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน เช่น กองทุนปลา และการจำหน่ายน้ำดื่ม
- ภาครัฐ (อบต.) ลดค่าใช้จ่ายในการขนส่งน้ำ
- ชุมชนลดค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซม, ซื้อเครื่องสูบน้ำใหม่และค่าน้ำมันเชื้อเพลิงเพื่อสูบน้ำ
- เกิดผลประโยชน์จากการป้องกันความเสียหายของพืชผลทางการเกษตรจากการสร้างฝายกักเก็บน้ำอีแร้ง 2

ผลกระทบด้านสังคม

- ปัญหาขาดแคลนน้ำของชุมชนหมดไป
- ชุมชนเกิดความเข้าใจในกระบวนการคิดแบบงานวิจัย และสามารถถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้อื่นได้
- ชุมชนมีทรัพยากรน้ำเหลือมากเพียงพอในการนำมาต่อยอดในกิจกรรมอื่นๆ และมีทักษะในการนำทรัพยากรในพื้นที่มาใช้ประโยชน์จนสร้างมูลค่าและรายได้แก่ชุมชน

กรณี "ไม่มี" งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Without)

ชุมชนผาชันมีปัญหามภาวะ
ขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภค
และบริโภคในครัวเรือน

ชุมชนมีต้นทุนการจัดหา
เครื่องปั้มน้ำ 14,000 บาทต่อปี
และค่าไฟประมาณปีละ 5,000 บาท

ชุมชนมีระบบประปา
ที่ไม่ครอบคลุมทุกหลังคาเรือน

อบต. ต้องเสียค่าใช้จ่าย
ในการขนส่งน้ำให้แก่ชาวบ้าน
เที่ยวละ 300 - 500 บาท
วันละสองเที่ยว หรือเฉลี่ยปีละ
92,000 บาท

ชาวบ้านบางส่วนต้องไปตักน้ำ
จากบึงพระละครอนและใช้ระยะ
เวลาไม่ต่ำกว่าวันละ 2 ชั่วโมง
เพื่อนำน้ำขึ้นมาอุปโภคและบริโภค

กรณี "มี" งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (With)

เกิดนวัตกรรมเทคโนโลยี “แอร์แว” ซึ่งได้
ถูกนำไปใช้ในหลายชุมชนทั่วประเทศ

ชุมชนเกิดการลดค่าใช้จ่าย เนื่องจาก “แอร์แว”
ช่วยเพิ่มแรงดันน้ำ จึงไม่จำเป็นต้องใช้ระบบ
มอเตอร์และประหยัดค่าไฟฟ้าลงประมาณปีละ
5,000 บาท ประกอบกับลดต้นทุนการจัดหา
เครื่องปั้มน้ำ 14,000 บาทต่อปี

ภาครัฐเกิดการลดต้นทุน เนื่องจากค่าใช้จ่าย
ที่ อบต. ต้องเสียเงินเป็นค่าขนส่งน้ำในช่วงฤดูแล้ง
(มีนาคม - พฤษภาคม) จึงทำให้ภาครัฐสามารถ
ลดต้นทุนได้ 92,000 บาทต่อปีนับตั้งแต่มี
“แอร์แว” ในปี พ.ศ. 2548

เกิดแหล่งกักเก็บน้ำฝายห้วยอีแร้ง 1 และ 2

เกิดการผลิตน้ำดื่มเพื่อการบริโภคในชุมชนและ
การจำหน่ายไปยังภายนอกนำมาซึ่งรายได้ชุมชน
ที่เพิ่มขึ้นเฉลี่ยเดือนละประมาณ 30,000 บาท

เกิดศูนย์เรียนรู้โดยมีผู้มาศึกษาดูงาน
จากทั่วประเทศ

ชุมชนเกิดการลดค่าใช้จ่ายจากการใช้
ชลประทานระบบท่อจากฝายอีแร้ง

โดยก่อนใช้เครื่องสูบน้ำเข้านา
และมีค่าน้ำมันเบนซิล
ดังนั้นชุมชนจึงประหยัดค่าน้ำมันเชื้อเพลิง

ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน
(Social Return on Investment : SROI)
โครงการวิจัยในชุมชนบ้านผาชัน ตำบลลำโรง
อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี

ในการวิเคราะห์ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (Social Return on Investment :SROI) โครงการศึกษารูปแบบการจัดการน้ำ ที่มีอยู่อย่างจำกัดให้มีประสิทธิภาพสูงสุด กรณีผาชัน ตำบลลำโรง อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี ในช่วงปี พ.ศ. 2548 - พ.ศ. 2550 มีผลการวิเคราะห์เป็นดังนี้

เกณฑ์การประเมิน	ผลการประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนในช่วงปี พ.ศ. 2548 - 2550
มูลค่าปัจจุบันของผลประโยชน์สุทธิ (NPV) :บาท	2,656,874
อัตราส่วนของผลตอบแทนทางสังคม (SROI)	5.44
อัตราผลตอบแทนภายใน (IRR) :ร้อยละ	43

หมายเหตุ : กำหนดอัตราคิดลดเท่ากับ 5%

จากค่าอัตราส่วนของผลตอบแทนทางสังคม (SROI) โครงการศึกษารูปแบบการจัดการน้ำที่มีอยู่อย่างจำกัดให้มีประสิทธิภาพสูงสุดกรณีผาชัน ตำบลสำโรง อำเภोधูไทร จังหวัดอุบลราชธานี เท่ากับมีค่า 5.44 หมายความว่า เงินลงทุนจาก สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นจำนวน 1 บาท สามารถสร้างผลกระทบทางสังคมได้ 5.44 บาท ผู้อ่านสามารถอ่านผลการประเมินในรายละเอียดเชิงลึกได้ในเล่มรายงานวิจัยฉบับโครงการ “การประเมินผลโครงการวิจัยภายใต้การสนับสนุนของ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น”

**“...ความสำเร็จของโครงการดังกล่าว
ทำให้ปัจจุบันชุมชนกลายเป็นหมู่บ้าน
ศูนย์เรียนรู้โดยมีผู้มาศึกษาดูงาน
จากทั่วประเทศ และสิ่งประดิษฐ์
“แอร์แว”ได้ถูกนำไปใช้ในหลายชุมชน
ทั่วประเทศ...”**

นายคำพันธ์ เชิดชัย

ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 7 บ้านผาชัน
และนักวิจัยท้องถิ่นในโครงการ

ภาคใต้

ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดสตูล

ประวัติความเป็นมา

ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดสตูล เริ่มดำเนินการตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2545 มีสถานะเป็นศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มี นายสมพงษ์ หลีเคราะห์ เป็นผู้ประสานงานหลักประเด็นการศึกษา ส่วนใหญ่ศึกษาด้านชุมชนกับการจัดการทรัพยากร โดยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 จนถึงปัจจุบัน ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดสตูล ดำเนินการประสานโครงการวิจัย จำนวน 57 โครงการ สามารถสร้างนักวิจัยท้องถิ่น จำนวนทั้งสิ้น 530 คน

ความสำเร็จของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

จากการติดตามโครงการวิจัยที่ส่งผลกระทบเชิงบวก แยกประเภทตามคุณภาพโครงการที่ประสบความสำเร็จและล้มเหลวในเชิงคุณภาพ ผลกระทบ (Impact) โดยระดับความสำเร็จของโครงการวิจัยกำหนดไว้ที่ 4 ระดับ ได้แก่ โครงการที่ส่งผลกระทบเชิงบวกในระดับประเทศ (เกรด A) ระดับจังหวัด (เกรด B) ระดับชุมชน (เกรด C) และไม่ส่งผลกระทบเชิงบวกต่อผู้มีส่วนได้เสีย (เกรด F) พบว่า ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดสตูล มีโครงการวิจัยที่ส่งผลกระทบใน 3 ระดับ ได้แก่ โครงการวิจัยที่ส่งผลกระทบเชิงบวกในระดับประเทศ (เกรด A) มีจำนวน 2 โครงการ ระดับจังหวัด (เกรด B) มีจำนวน 15 โครงการ และระดับชุมชน (เกรด C) มีจำนวน 40 โครงการ

ภายใต้การดูแลและการสนับสนุนของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดสตูล พบว่า มีโครงการที่ประสบผลสำเร็จ สามารถสร้างผลกระทบเชิงบวกทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นรูปธรรม และส่งผลกระทบระดับประเทศ เป็นโครงการที่มีประเด็นด้านการท่องเที่ยว และด้านเศรษฐกิจชุมชนคือ โครงการวิจัยในชุมชนบ่อเจ็ดลูก ตำบลปากน้ำ อำเภอลงู จังหวัดสตูล จำนวน 2 โครงการ ซึ่งโครงการต่อเนื่องและต่อยอด

โครงการวิจัยในชุมชนบ่อเจ็ดลูก ตำบลปากน้ำ อำเภอละงู จังหวัดสตูล

โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ในพื้นที่ชุมชนบ่อเจ็ดลูก ตำบลปากน้ำ อำเภอละงู จังหวัดสตูล ได้ดำเนินโครงการวิจัย จำนวน 2 โครงการ ซึ่งเป็นโครงการต่อเนื่อง คือ

1) โครงการศึกษาศักยภาพของชุมชนเพื่อการจัดการ
การท่องเที่ยวชุมชนบ่อเจ็ดลูก ตำบลปากน้ำอำเภอละงู จังหวัดสตูล
ดำเนินโครงการ ในปี พ.ศ. 2548

2) โครงการศึกษารูปแบบและพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว
ของเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน จังหวัดสตูล ดำเนินโครงการ ในปี
พ.ศ. 2553 ซึ่งเป็นโครงการขยายผลจากโครงการแรก

จากความสำเร็จของการดำเนินโครงการวิจัยในชุมชนบ่อเจ็ดลูก
ตำบลปากน้ำ อำเภอละงู จังหวัดสตูล ส่งผลให้เกิดผลกระทบทาง
เศรษฐกิจชุมชน เกิดอาชีพด้านการท่องเที่ยว นำมาซึ่งรายได้ของชุมชน
และเกิดเครือข่ายการท่องเที่ยวใน 5 จังหวัด อันดามัน - อ่าวไทย

โดยมีประเด็นศึกษา (Issue based cluster) และความสอดคล้อง
กับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน SDGs ดังนี้

ประเด็นศึกษา (Issue based cluster)

เศรษฐกิจ
ชุมชน

การ
ท่องเที่ยว

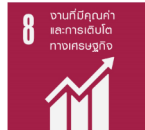
ส่งผลกระทบ (Impact)

ระดับภาคใต้ 5 จังหวัด อันดามัน

สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน SDGs

1 ยขจัด
ความยากจน

8 งานที่มีคุณค่า
และการเติบโต
ทางเศรษฐกิจ

ที่มาและความสำคัญ

ด้วยทัศนียภาพของพื้นที่บ่อเจ็ดลูก ล้อมรอบไปด้วยน้ำทะเล สีเขียว มีชายหาด ถ้ำต่าง ๆ หน้าผา แหล่งปะการัง แหล่งหอยทะเล เป็นที่ขึ้นชื่อ ซึ่งสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านและมีโบราณสถานบ่อเจ็ดลูก ที่มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน ถือเป็นต้นกำเนิดของชุมชน เมื่อเริ่มมีคนรู้จักมากขึ้นก็มียาทุนจากข้างนอกเข้ามาเช่าที่ดินของชาวบ้าน ที่ทำรีสอร์ท ชุมชนบ่อเจ็ดลูกเริ่มถูกบอกเล่าจากปากต่อปาก ขยายสู่สังคมกว้างรับนักท่องเที่ยวมากขึ้นจากหลายพื้นที่ ทั้งที่เป็นคนไทยและชาวต่างชาติ อีกทั้งมีบริการเช่าเรือของชาวบ้านในพื้นที่ไปเที่ยวเกาะ ตกปลา จนเป็นอาชีพเสริมของคนในชุมชน และยังสร้างรายได้แก่คนในชุมชน อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวยังส่งผลกระทบเชิงลบต่อชุมชน ทั้งด้านสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชุมชนที่เป็นคนมุสลิม เช่น การดื่มสุรา การแต่งกายไม่สุภาพ “โครงการศึกษาศักยภาพของชุมชนเพื่อการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนบ่อเจ็ดลูก ตำบลปากน้ำ อำเภอละงู จังหวัดสตูล” เกิดขึ้นโดยที่แกนนำในชุมชนเห็นสภาพปัญหาที่ชุมชนได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยว และปัญหาอีกประการหนึ่ง คือ คนในชุมชนเองยังไม่สามารถบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ ของบ่อเจ็ดลูกได้เหมือนกัน ซึ่งคนในชุมชนเองก็เล่าไม่ตรงกัน

จากสภาพปัญหาดังกล่าวส่งผลให้ ชุมชนบ่อเจ็ดลูกมีแรงจูงใจที่จะช่วยกันเพื่อหาหนทางในการแก้ปัญหา และหาแนวทางจัดการท่องเที่ยวจะเกิดขึ้นในอนาคตที่จะไม่สร้างความเดือดร้อนแก่ชุมชน และสอดคล้องกับวิถีชุมชน รวมถึงแนวทางในการสร้างเกราะป้องกันไม่ให้วัฒนธรรมภายนอกมาครอบคลุม ครอบครอง วิถีชุมชนอิสลาม

หลังจากดำเนินโครงการวิจัยเพื่อศึกษาศักยภาพของชุมชนเพื่อจัดการการท่องเที่ยวชุมชนบ่อเจ็ดลูกแล้วเสร็จ ส่งผลให้ชุมชนบ่อเจ็ดลูกมีแนวทางการจัดการท่องเที่ยวอย่างเป็นรูปธรรม ชุมชนสามารถบริหารจัดการการท่องเที่ยวได้ด้วยตนเอง ภายใต้กลุ่มจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชน

จากความสำเร็จดังกล่าว นำไปสู่การดำเนินโครงการศึกษาเพื่อขยายผลความสำเร็จในระดับภาคใต้ภายใต้ชื่อโครงการ “การศึกษารูปแบบและพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวของเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน จังหวัดสตูล” ดำเนินโครงการ ในปี พ.ศ. 2553 เมื่อเสร็จสิ้นโครงการวิจัย เกิดผลลัพธ์ในการขยายผลการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอีก ใน 5 จังหวัดอันดามัน ซึ่งรวมตัวในลักษณะเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน

จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์นักวิจัยในโครงการ “ศึกษาศักยภาพของชุมชนเพื่อจัดการการท่องเที่ยวชุมชนบ่อเจ็ดลูก ตำบลปากน้ำ อำเภอลงขัน จังหวัดสตูล” โดยมี นายยูหนา หลงสมัน เป็นหัวหน้าโครงการ เริ่มดำเนินโครงการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 เสนอโครงการต่อ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้รับการอนุมัติให้ดำเนินโครงการในปี พ.ศ. 2547 แต่เนื่องจากในปีดังกล่าวชุมชนประสบปัญหาภัยสึนามิ จึงได้เริ่มโครงการจริงในปี พ.ศ. 2558 ซึ่งช่วงเริ่มแรก ในการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น นายยูหนา หลงสมัน หัวหน้าโครงการ กล่าวว่า...

“....ช่วงเริ่มแรกในการทำงานวิจัยรู้สึกว่าการทำวิจัยเป็นเรื่องยากและซับซ้อน เนื่องจากตัวเองจบการศึกษาเพียงชั้นประถมศึกษาที่ 6 จึงไม่มีความรู้ในเชิงวิชาการ อีกทั้งในปีดังกล่าว นายสมพงษ์ หลีไคราะห์ เพิ่งเริ่มปฏิบัติหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง จึงเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน การดำเนินการศึกษาโดยใช้กระบวนการ CBR ในช่วงนั้นจึงต้องใช้ความอดทนในการเรียนรู้กระบวนการทำงานวิจัย....”

“...ในช่วงปีแรกในการดำเนินโครงการ กระแสของการท่องเที่ยวโดยชุมชนยังไม่มีเกิดขึ้น เพราะยังเป็นพื้นที่ห่างไกลรถยนต์ยังไม่สามารถเข้าถึงได้ เป็นเพียงชุมชนชาวประมงการชักชวนให้คนในชุมชนร่วมดำเนินโครงการวิจัยจึงเป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะชุมชนยังมองไม่เห็นภาพที่จะพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ หัวหน้าโครงการจึงร่วมมือกับพี่เลี้ยงคัดเลือกชาวบ้านกลุ่มหนึ่งที่มีผลต่อชุมชนไปศึกษาดูงานที่มีการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่ภาคเหนือ (CBTI) ได้แก่ บ้านแม่กำปองและบ้านแม่กลางหลวง ซึ่งเป็นพื้นที่การวิจัยของ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น หลังจากไปศึกษาดูงาน ชุมชนได้เปิดโลกทัศน์ มองเห็นแนวทางที่จะพัฒนาชุมชนบ่อเจ็ดลูก ตำบลปากน้ำ อำเภอลงทุ่งจังหวัดสตูล เป็นสถานที่ท่องเที่ยวและเห็นความสำคัญต่อกระบวนการวิจัยโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

กระบวนการศึกษา ทีมวิจัยชาวบ้านได้เก็บรวบรวมข้อมูลสำรวจแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ในพื้นที่ที่เป็นทุนของชุมชน เพื่อประเมินศักยภาพ โดยได้ข้อสรุปว่าจะทำโฮมสเตย์ การดำเนินกิจกรรมได้ให้พี่น้องในชุมชนรวมกันลงหุ้น หุ้นละ 100 บาท สมาชิกหนึ่งครอบครัวถือหุ้นได้ไม่เกิน 200 หุ้น โดยสามารถผ่อนจ่ายเป็นงวดๆ สมาชิกที่ถือหุ้น 200 หุ้น ผ่อนได้ 20 เดือน เดือนละ 1,000 บาท ส่วนสมาชิกที่ถือหุ้น 100 หุ้น ผ่อนได้เดือนละ 500 บาท ครั้งแรกที่มารวมหุ้นกันมีสมาชิกประมาณ 40 คน แต่ช่วยกันคนในชุมชนไม่มีเงินทุนในการลงหุ้นทางทีมวิจัย จึงได้นำงบประมาณที่เป็นส่วนของค่าตอบแทนทีมวิจัยมาลงทุนก่อน ประมาณ 45,000 บาท เป็นทุนตั้งต้นในการสร้างโฮมสเตย์และโปรแกรมนำเที่ยว

จนเกิดรูปแบบการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วมของชุมชน เกิดกลุ่มการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยองค์กรชุมชนบ้านบ่อเจ็ดลูก มีชื่อกลุ่มเป็นภาษามลายูว่า “Telagatujuh Seashore” นำมาซึ่งผลกระทบทางเศรษฐกิจแก่คนในชุมชน ทั้งรายได้จากโฮมสเตย์ เรือนำเที่ยว ของที่ระลึก รวมถึงอาหารต่างๆ เป็นต้น...”

ชุมชนบ้านบ่อเจ็ดลูก สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ตลอดทั้งปี ซึ่งทางชุมชนได้เตรียมความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยวโดยการเปิดให้บริการบ้านพัก Homestay เริ่มให้บริการตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2549 จำนวน 12 ห้อง ประกอบด้วย 1) ห้องพักแบบรวม มีจำนวน 3 ห้อง รองรับนักท่องเที่ยวเข้าพักได้ จำนวน 10 - 15 คนต่อห้อง หากเข้าพัก 40 คนขึ้นไป ค่าใช้จ่ายท่านละ 120 บาทต่อคืน ถ้าน้อยกว่า 40 คน ค่าใช้จ่ายคนละ 200 บาทต่อคืน 2) ห้องพักขนาดเล็กมีให้บริการ จำนวน 9 ห้อง สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ จำนวน 4 คนต่อห้อง คิดค่าบริการห้องละ 600 บาท ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 การให้บริการบ้านพักสามารถสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน 1 ล้านบาทบาทต่อปี และรายได้เฉลี่ยสูงขึ้นในทุกๆ ปี ในปี พ.ศ. 2561 สามารถสร้างรายได้ สูงถึง 2,200,000 บาท โดยเมื่อหักต้นทุนแล้ว กำไรที่ได้คิดเป็น 50 % ของรายได้ทั้งหมด โดยกำไรทางชุมชนได้นำไปบริหารจัดการ เป็นสวัสดิการให้แก่สมาชิกในกลุ่ม

นอกจากนั้นในชุมชนบ้านบ่อเจ็ดลูกยังมีบริการเรือนำเที่ยว โดยริเริ่มให้บริการตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2548 ซึ่งพัฒนาการให้บริการ 2 ระยะ

1) ระยะที่ 1 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 - พ.ศ. 2559 ใช้เรือประมงพื้นบ้านให้บริการ มีทั้งหมด 10 ลำ ให้บริการในรูปแบบเช่าเหมาลำ 2,500 บาทต่อลำ สามารถนั่งได้ 15 คน สามารถให้บริการได้เฉลี่ย 10 เที่ยวต่อลำต่อปี รายได้คิดเป็น 25,000 บาทต่อลำต่อปี หรือสร้างรายได้ ทั้งหมด 250,000 บาทต่อปี โดยมีต้นทุนเพียงค่าน้ำมันครั้งละ 300 บาท หรือ 30,000 บาทต่อปี เมื่อหักต้นทุนแล้วสามารถสร้างกำไรเฉลี่ยปีละ 220,000 บาท

2) ระยะที่ 2 ให้บริการตั้งปี พ.ศ. 2560 - พ.ศ. 2562 เรือนำเที่ยว มีการพัฒนาได้ดีขึ้น มีการดัดแปลงเรือให้มีความเหมาะสมต่อการบริการ นักท่องเที่ยว โดยมีการเสริมที่นั่ง ต่อเติมหลังคา และเปลี่ยนราคา การให้บริการ คือ 800 บาทต่อคน นั่งได้ 13 คนต่อลำ ซึ่งมีเรือให้บริการ ทั้งหมด จำนวน 10 ลำ สามารถให้บริการได้เฉลี่ย 20 เที่ยวต่อลำต่อปี รายได้คิดเป็น 208,000 บาทต่อลำต่อปี หรือสร้างรายได้ทั้งหมด 2,080,000 บาทต่อปี โดยมีต้นทุนอยู่ที่ 1,170,000 บาทต่อปี เมื่อหักต้นทุนแล้ว สามารถสร้างกำไรจากการให้บริการเรือท่องเที่ยวเฉลี่ยปีละ 910,000 บาท

พ.ศ. 2553 พ.ศ. 2561

ชุมชนบ้านบ่อเจ็ดลูก

บ้านพัก โฮมสเตย์

พ.ศ. 2549 เปิดให้บริการ
จำนวน 12 ห้อง

ห้องพักแบบรวม
จำนวน 3 ห้อง
(10 - 15 คน/ห้อง)

ห้องพักขนาดเล็ก
จำนวน 9 ห้อง
(4 คน/ห้อง)

40 คนขึ้นไป
120
บาท/คน/คืน

น้อยกว่า 40 คน
200
บาท/คน/คืน

ค่าบริการ
600
บาท/ห้อง/คืน

พ.ศ. 2561 สร้างรายได้สู่ชุมชน
2,200,000 บาท/ปี

หักต้นทุน
50%

กำไร
1,100,000
บาท

เรือนำเที่ยว

พ.ศ. 2548 เปิดให้บริการ

ระยะที่ 1 (พ.ศ. 2548 - 2559)

ใช้เรือประมงพื้นบ้าน
ให้บริการ จำนวน 10 ลำ

แบบเช่าเหมาลำ
2,500 บาท/ลำ
นั่งได้ 15 คน

ให้บริการเฉลี่ย
10 เที่ยว/ลำ/ปี

รายได้ทั้งหมด 250,000 บาท/ปี

หักต้นทุน
30,000
บาท/ปี

กำไร
220,000
บาท/ปี

ระยะที่ 2 (พ.ศ. 2560 - 2562)

ปรับปรุงเรือให้เหมาะสมต่อการบริการ
จำนวนเรือเพิ่มเป็น 10 ลำ

เปลี่ยนราคาเป็น
800 บาท/ลำ
นั่งได้ 13 คน/ลำ

ให้บริการเฉลี่ย
20 เที่ยว/ลำ/ปี

รายได้ทั้งหมด 2,080,000 บาท/ปี
(208,000 บาท/ลำ/ปี)

หักต้นทุน
ต่อปี
1,170,000

กำไร
910,000
บาท

นำไปบริหารจัดการเป็นสวัสดิการให้แก่สมาชิกในกลุ่ม

รายละเอียด รายได้จากการให้บริการ
บ้านพัก Homestay

ปี พ.ศ.	รายได้ (บาท/ปี)	สัดส่วนของต้นทุน (ร้อยละ)	ต้นทุนการดำเนินธุรกิจ (บาท/ปี)
2549	1,400,000	50.00	700,000
2550	1,400,000	50.00	700,000
2551	1,500,000	50.00	750,000
2552	1,600,000	50.00	800,000
2553	1,700,000	50.00	850,000
2554	1,700,000	50.00	850,000
2555	1,800,000	50.00	900,000
2556	1,900,000	50.00	950,000
2557	2,000,000	50.00	1,000,000
2558	2,100,000	50.00	1,050,000
2559	2,100,000	50.00	1,050,000
2560	2,200,000	50.00	1,100,000
2561	2,200,000	50.00	1,100,000

หมายเหตุ : เป็นการประมาณการรายได้ขั้นต่ำจากที่มิวิจัย CBR

เมื่อหักจากสัดส่วนต้นทุน กำไรที่ได้จะถูกนำมาปันส่วน เพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนบ่อเจ็ดลูก แบ่งเป็น 2 ส่วน ได้ดังนี้

ส่วนที่ 1 กำไรร้อยละ 50.00 เป็นค่าตอบแทน ให้แก่สมาชิกในกลุ่ม

ส่วนที่ 2 กำไรร้อยละ 50.00 เป็นค่าตอบแทนแก่ชุมชน
กำไรในส่วนที่ 2 สามารถแยกสัดส่วนออกเป็น ดังนี้

- 1) กำไรร้อยละ 2.50 เป็นการบริจาคชะกาด (๑๕๕) ตามหลัก ศาสนาอิสลาม
- 2) กำไรร้อยละ 22.5 เป็นการปันผลให้แก่สมาชิกผู้ถือหุ้น
- 3) กำไรร้อยละ 13.5 เป็นค่าบำรุงรักษา ซ่อมแซมโฮมสเตย์
- 4) กำไรร้อยละ 4.5 เป็นสวัสดิการชุมชน เช่น ทุนการศึกษา ของขวัญรับขวัญ กระเช้าเพื่อเยี่ยมไข้
- 5) กำไรร้อยละ 4.5 เป็นค่าใช้จ่ายเพื่อกิจกรรมดูแลสิ่งแวดล้อม

รายละเอียด รายได้จากการให้บริการเรื่อนำเที่ยว มีดังนี้

การพัฒนาระยะที่ 1 ต้นทุนการดำเนินงานที่ผู้ประกอบการ ต้องแบกรับของธุรกิจนี้ คือ ค่าน้ำมันของเรือ ซึ่งในการให้บริการต่อ เที่ยวจะใช้น้ำมัน 10 ลิตร คิดเป็นเงิน 300 บาทต่อเที่ยว

ชะกาด (๑๕๕) หรือทานประจำปี หมายถึงทรัพย์สินส่วนเกินจำนวนหนึ่ง ซึ่งมุสลิมต้องจ่ายให้แก่ผู้ที่มีสิทธิได้รับเมื่อครบรอบปี ถ้ามุสลิมคนใดมีทรัพย์สิน เงินทอง สินค้าที่เหลือในรอบปีแล้วไม่ทำการบริจาค ผู้นั้นก็ผู้นึงที่ทำผิดบัญญัติ ของอิสลามและยังถือเป็นการผิดกฎหมายในบางประเทศที่ใช้กฎหมายอิสลาม

ดังนั้น ประมาณการกำไรสุทธิขั้นต่ำที่เกิดขึ้นจากการดำเนินธุรกิจบริการเรือนำเที่ยวของชุมชนบ่อเจ็ดลูก ในระยะที่ 1 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 - ปี พ.ศ. 2559 ดังนี้

ปี พ.ศ.	รายได้ (บาท/ปี)	ต้นทุน (บาท/ปี)	กำไร (บาท/ปี)
2548 - 2559	250,000	30,000	220,000

หมายเหตุ: เป็นการคำนวณจากประมาณการรายได้ขั้นต่ำของชุมชน

การพัฒนาระยะที่ 2 สำหรับกำไรสุทธิของชุมชนที่เกิดขึ้นจากการดำเนินธุรกิจบริการเรือนำเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวของชุมชนบ่อเจ็ดลูก ปี พ.ศ. 2560 - พ.ศ. 2561 โดยเรือแต่ละลำรองรับนักท่องเที่ยวได้ 13 คน โดยในแต่ละปีสามารถให้บริการนักท่องเที่ยวได้ 20 รอบต่อลำต่อปี คิดค่าบริการ 800 บาทต่อคน โดยมีรายละเอียดค่าใช้จ่าย คือ ค่าเรือ 150 บาท ค่าไกด์/สตาฟ 200 บาท ค่าเช่าเรือแคนนู 100 บาท ค่าอาหารกลางวัน 100 บาท ค่าอาหารว่าง 50 บาท ค่าประกันอุบัติเหตุ 50 บาท (เงิน 37 บาท สำหรับทำประกัน 13 บาท สำหรับจ้างเยาวชนจัดทำเอกสาร) และค่าเอเจนซีที่นำนักท่องเที่ยวเข้ามาใช้บริการ 150 บาท ซึ่งเมื่อแยกค่าใช้จ่ายทั้งหมดแล้วคิดเป็นต้นทุน 350 บาทต่อคน ได้แก่ ค่าเช่าเรือแคนนู ค่าอาหารกลางวัน ค่าอาหารว่าง ค่าประกันอุบัติเหตุ และค่าเอเจนซีโดยต้นทุนทั้งหมดนี้ ถือเป็นการสร้างอาชีพและสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนเช่นเดียวกัน

โดยกำไรขั้นต่ำสุทธิ จากการดำเนินธุรกิจเรือนำเที่ยว ปี พ.ศ. 2560 - พ.ศ. 2561 ดังนี้

ปี พ.ศ.	รายได้ (บาท/ปี)	ต้นทุน (บาท/ปี)	กำไร (บาท/ปี)
2560	2,080,000	1,170,000	910,000
2561	2,080,000	1,170,000	910,000

หมายเหตุ: เป็นการคำนวณจากประมาณการรายได้ขั้นต่ำของชุมชน

ภายหลังมีโครงการต่อยอด “โครงการศึกษารูปแบบและพัฒนา ศักยภาพการท่องเที่ยวของเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน จังหวัดสตูล” ได้รับงบประมาณจาก สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ในปี พ.ศ. 2553 ผลการดำเนินโครงการวิจัยส่งผลให้เกิดการขยายไปยังชุมชนอื่นๆ กระบวนการเหล่านี้ต่อยอดไปสู่วิสาหกิจชุมชน จนพัฒนาไปสู่วิสาหกิจจัดการตนเองหาดปากบารา จำนวน 14 ชุมชน ซึ่งมีเป้าหมายร่วมกัน คือ รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน โดยการ ทำ MOU ร่วมกันทั้ง 14 วิสาหกิจ เพื่อช่วยกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ จนพัฒนาไปสู่เครือข่าย (การท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดสตูล) และพัฒนาเครือข่ายเชื่อมโยงระดับจังหวัดเขตอันดามัน ได้แก่ จังหวัด ภูเก็ต กระบี่ พังงา ตรัง และสตูล โดยเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวของทั้ง 5 จังหวัด จำนวน 10 ชุมชน จังหวัดละ 2 ชุมชน จนเกิดเป็นโปรแกรมท่องเที่ยวที่เชื่อมต่อกัน

กล่าวคือ สมาชิกเครือข่ายทุกคนสามารถอธิบายเส้นทางโปรแกรมท่องเที่ยวต่างๆ ของชุมชนใน 5 จังหวัดนั้นได้และพัฒนาไปสู่ความร่วมมือจับคู่ทางธุรกิจเป็นภาคีเครือข่ายธุรกิจการท่องเที่ยว โดยการแนะนำภาคีต่างๆ เช่น บริษัททัวร์ โรงแรม หรือบริการต่างๆ ที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวให้แก่นักท่องเที่ยว จัดการเอกสาร ข้อมูลท่องเที่ยว การรับ - ส่ง ต่อนักท่องเที่ยวไปยังชุมชนเครือข่ายได้ ปัจจุบันได้มีการเชื่อมโยงการท่องเที่ยว อันดามัน - อ่าวไทย จำนวน 30 ชุมชน เกิดเครือข่ายการท่องเที่ยวมากขึ้น ที่ช่วยหนุนเสริมกัน

การที่ สำนักงานสนับสนุนกองทุนวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น เข้ามาสนับสนุน ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของชุมชนบ่อเจ็ดลูก ที่เริ่มศึกษาและพัฒนาศักยภาพของชุมชนจนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวและสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนเป็นจำนวนมาก รวมถึงการพัฒนาคนในชุมชนให้ตื่นตัวและพร้อมรับมือในการท่องเที่ยว

ในอนาคต โดยการพัฒนาศักยภาพชุมชนให้สามารถรองรับนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนที่เคยกลุ่มติดยาเสพติด มีการพัฒนาตนเอง จนเป็นไกด์หรือมัคคุเทศก์มืออาชีพ และเป็นพี่เลี้ยงให้แก่เยาวชน รุ่นใหม่ๆ ได้ จนเป็น “Community Based Tourism”

ด้วยผลสำเร็จดังกล่าว งานวิจัยในชุมชนบ่อเจ็ดลูกตำบลปากน้ำ อำเภอละงู จังหวัดสตูล ทั้งสองโครงการส่งผลกระทบเชิงบวกในระดับภาค จากการเกิดเครือข่ายการท่องเที่ยวในจังหวัดสตูล ต่อมานำมาสู่การเกิดเครือข่ายการท่องเที่ยวระดับภูมิภาค ในปัจจุบัน คือ 5 จังหวัดในแถบอันดามัน แต่งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทั้งสองโครงการมีศักยภาพเพียงพอที่จะส่งผลกระทบระดับประเทศในอนาคตอันใกล้

เส้นทางของการพัฒนางานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Timeline)

พ.ศ. **2546**

นายยูหนา หลงสมัน ซึ่งเป็นหัวหน้าโครงการ **เริ่มดำเนิน**โครงการศึกษาศักยภาพของชุมชนเพื่อการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนบ่อเจ็ดลูก ตำบลปากน้ำ อำเภอละมู จังหวัดสตูล เสนอโครงการต่อ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

พ.ศ. **2547**

ได้รับการ**อนุมัติ**จาก สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ให้ดำเนินโครงการ ด้วย**งบประมาณ** 280,000 บาท แต่**ชุมชน** **ประสบปัญหา** **ภัยสึนามิ**

พ.ศ. **2550**

สิ้นสุดโครงการ

พ.ศ. **2555**

สิ้นสุดโครงการวิจัย

พ.ศ. **2548**

หลังจากชุมชนผ่านพ้นช่วงประสบภัยสึนามิ
จึงริเริ่ม “โครงการศึกษาศักยภาพของชุมชน
เพื่อการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนบ่อเจ็ดลูก
ตำบลปากน้ำอำเภอละงู จังหวัดสตูล”
อย่างเป็นทางการ

พ.ศ. **2553**

ริเริ่มโครงการต่อยอด โครงการวิจัย “ศึกษารูปแบบ
และพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวของเครือข่ายการท่องเที่ยว
โดยชุมชนจังหวัดสตูล” อนุมัติงบประมาณวิจัย 319,400 บาท
เพื่อย้ายไปยังชุมชนอื่นๆ จำนวน 14 ชุมชน 14 วิชากิจ
เพื่อรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน

จนพัฒนาเครือข่ายเชื่อมโยงระดับจังหวัดเขตอันดามัน ได้แก่
จังหวัดภูเก็ต กระบี่ พังงา ตรัง และสตูล พัฒนาต่อเนื่องไปสู่
ภาคีเครือข่ายธุรกิจการท่องเที่ยวในที่สุด

เส้นทางสู่ผลกระทบของ

โครงการศึกษาศักยภาพของชุมชน

เพื่อการจัดการท่องเที่ยวชุมชนบ่อเจ็ดลูก

ตำบลปากน้ำ อำเภอละงู จังหวัดสตูล

ปัจจัยป้อนเข้า (Input)

โครงการที่ 1

“โครงการศึกษาศักยภาพของชุมชน
เพื่อการจัดการท่องเที่ยวชุมชนบ่อเจ็ดลูก
ตำบลปากน้ำ อำเภอละงู จังหวัดสตูล”

บุคลากร

สกว. ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น + นักวิจัยท้องถิ่น
จำนวน 5 คน

งบประมาณวิจัย

สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น
จำนวน 280,000 บาท
(พ.ศ. 2548 - พ.ศ. 2550 ระยะเวลา 2 ปี)

โครงการที่ 2

“ศึกษารูปแบบและพัฒนาศักยภาพ
การท่องเที่ยวของเครือข่ายการท่องเที่ยว
โดยชุมชน จังหวัดสตูล”

บุคลากร

สกว. ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น + นักวิจัยท้องถิ่น
จำนวน 22 คน

งบประมาณวิจัย

สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น
จำนวน 319,400 บาท

ระยะที่ 1 :กรกฎาคม พ.ศ. 2553
ถึง มิถุนายน พ.ศ. 2554

ระยะที่ 2 :สิงหาคม พ.ศ. 2554
ถึง กันยายน พ.ศ. 2555
(ระยะเวลา 2 ปี)

ผลผลิต (Output)

โครงการที่ 1

- เกิดนักวิจัยท้องถิ่น จำนวน 5 คน
- ได้ข้อมูลชุมชนและประวัติศาสตร์ชุมชนบ่อเจ็ดลูก
- เกิดกลุ่มการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
- เกิดโปรแกรมนำเที่ยวและบริการนำเที่ยว
- เกิดธุรกิจที่พัก Homestay
- เกิดธุรกิจเรือนำเที่ยว
- เกิดกฎระเบียบการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับวิถีชุมชน

โครงการที่ 2

- เกิดนักวิจัยท้องถิ่น จำนวน 22 คน
- เกิดภาคีเครือข่ายการท่องเที่ยวใน 5 จังหวัด อันดามัน - อ่าวไทย
- เกิดแหล่งศึกษาดูงานด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน
- เกิดเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดสตูล
- เกิดการประสานงานเชื่อมโยงภาคีระหว่างชุมชน สถานศึกษา ภาครัฐและภาคเอกชน

ผู้ใช้ประโยชน์ (User)

ผู้ใช้คนแรก

ประชาชน
ในชุมชนบ่อเจ็ดลูก

ผู้ใช้ที่ 2

เครือข่ายการท่องเที่ยว
ระดับจังหวัดและระดับภูมิภาค

ผู้ใช้ที่ 3

นักท่องเที่ยว

ผลลัพธ์ (Outcome)

โครงการที่ 1

- ชาวบ้านบ่อเจ็ดลูก เกิดความรักความสามัคคี และให้ความร่วมมือในทุกกิจกรรม และมีการบริหารจัดการชุมชนแบบมีส่วนร่วม
- คนในชุมชนเห็นคุณค่าของทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรม
- เกิดการส่งเสริมอาชีพให้แก่คนในชุมชน
- เกิดเกิดการอบรมเพื่อเกิดองค์ความรู้ด้านภาษาและการจัดการท่องเที่ยว และการต้อนรับนักท่องเที่ยว
- เกิดการรวมกลุ่มเยาวชนเพื่อจัดกิจกรรมทางไกลยาเสพติด
- เกิดการถ่ายทอดความรู้ประวัติชุมชน เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในรูปแบบชุมชน

โครงการที่ 2

- เกิดความร่วมมือทางธุรกิจกับภาคเอกชน นำไปสู่การทำข้อตกลงความร่วมมือ (MOU)
- เกิดการถอดบทเรียนและสร้างคู่มือการท่องเที่ยวโดยชุมชน
- เกิดกระบวนการสร้างการเรียนรู้ โดยใช้ระบบพี่ช่วยน้อง
- ภาครัฐ อาทิ อบจ. จังหวัดสตูล กรมการท่องเที่ยวกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาให้การสนับสนุนงบประมาณ
- เกิดแผนพัฒนาเครือข่ายและการพัฒนาศักยภาพผู้นำและคณะกรรมการเพื่อขับเคลื่อนเครือข่ายการท่องเที่ยว

ผลกระทบ (Impact)

ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม

ชุมชนเกิดการดูแลรักษา
ทรัพยากรธรรมชาติ

ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ

- คนในชุมชนมีรายได้สูงขึ้นจากธุรกิจเรือนำเที่ยวและธุรกิจ Homestay
- คนในชุมชนมีรายได้สูงขึ้นจากการท่องเที่ยว

ผลกระทบด้านสังคม

- ชุมชนมีศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยว
- ชุมชนบ่อเจ็ดลูกมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นจากรายได้ที่สูงขึ้น
- คนในชุมชนเกิดการพัฒนาศักยภาพ มีทักษะในการเตรียมพร้อมการบริการนักท่องเที่ยว และมีทักษะด้านการสื่อสารภาษาต่างประเทศได้ดี

กรณี "ไม่มี" งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Without)

มีผลกระทบเชิงลบ
จากการท่องเที่ยว
ด้านสิ่งแวดล้อม

การท่องเที่ยวมีผลกระทบเชิงลบ
ซึ่งขัดต่อวิถีชีวิตของชุมชน
คนมุสลิม เช่น การดื่มสุรา
การแต่งกายไม่สุภาพ

ชุมชนไม่สามารถบอกเล่า
เรื่องราวเกี่ยวกับประวัติ
ความเป็นมาของสถานที่
ท่องเที่ยวต่างๆ ของชุมชน
บ้านบ่อเจ็ดลูกได้

กรณี "มี" งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (With)

เกิดเครือข่ายการท่องเที่ยวในจังหวัดสตูล
จำนวน 14 วิชากิจ

เกิดการเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยว
ใน 5 จังหวัดอันดามัน

เกิดการจัดการการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับวิถีชุมชน
ส่งผลให้เกิดเกราะป้องกันไม่ให้เกิดวัฒนธรรมภายนอก
มาครอบคลุม ครอบครอง วิถีชุมชนอิสลาม

เกิดกลุ่มการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
โดยองค์กรชุมชนบ้านบ่อเจ็ดลูก
“Telagatujuh Seashore”

เกิดโปรแกรมนำเที่ยวและบริการนำเที่ยว
(แผนที่การท่องเที่ยว)

เกิดการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านและเยาวชน
ให้สามารถสื่อสารภาษาอังกฤษเป็นไกด์
และมีัคเทศก์ม้ออาชีฟ

เกิดรายได้ให้แก่ชุมชน ดังนี้

- เกิดบ้านพัก Homestay บริหารโดยกลุ่มการจัดการ
การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ชุมชนบ้านบ่อเจ็ดลูก
- เกิดรายได้ธุรกิจเรือนำเที่ยวจากการพัฒนาเรือประมง
- กลุ่มแม่บ้าน (ทำอาหาร ของว่าง)
- กลุ่มเยาวชน เกิดอาชีพ อาทิ มัคเทศก์ และสตาฟ
- เกิดรายได้จากการเช่าเสื้อชูชีพ แคนนู
- เกิดรายได้จากชาวประมงที่ขายอาหารทะเล
ให้นักท่องเที่ยว

เกิดกิจกรรมเยาวชนห่างไกลยาเสพติดและหลุดพ้น
จากยาเสพติด จำนวน 20 คน

เกิดองค์ความรู้ประวัติความเป็นมาของชุมชน

ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน
(Social Return on Investment : SROI)
โครงการวิจัยในชุมชนบ่อเจ็ดลูก ตำบลปากน้ำ
อำเภอละงู จังหวัดสตูล

ในการวิเคราะห์ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (Social Return on Investment :SROI) ของโครงการวิจัยในชุมชนบ่อเจ็ดลูก ตำบลปากน้ำ อำเภอละงู จังหวัดสตูล ในช่วงปี พ.ศ. 2548 - พ.ศ. 2555 โดยประเมินผลตอบแทนจาก 2 โครงการวิจัยที่มีความเกี่ยวเนื่องกัน คือ “โครงการศึกษาศักยภาพของชุมชนเพื่อการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนบ่อเจ็ดลูก ตำบลปากน้ำ อำเภอละงู จังหวัดสตูล” ในปี พ.ศ. 2548 และโครงการต่อยอด “โครงการศึกษารูปแบบและพัฒนา ศักยภาพการท่องเที่ยวของเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน จังหวัดสตูล” ในปี พ.ศ. 2553 มีผลการวิเคราะห์เป็นดังนี้

เกณฑ์การประเมิน	ผลการประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนในช่วงปี พ.ศ. 2557 - 2560
มูลค่าปัจจุบันของผลประโยชน์สุทธิ (NPV) :บาท	11,185,019
อัตราส่วนของผลตอบแทนทางสังคม (SROI)	19.66
อัตราผลตอบแทนภายใน (IRR) :ร้อยละ	156

หมายเหตุ : กำหนดอัตราคิดลดเท่ากับ 5%

จากค่าอัตราส่วนของผลตอบแทนทางสังคม (SROI) ในชุมชน บ่อเจ็ดลูก ตำบลปากน้ำ อำเภอละงู จังหวัดสตูล 2 โครงการ มีค่าเท่ากับ 19.66 หมายความว่า เงินลงทุนจาก สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น จำนวน 1 บาท สามารถสร้างผลกระทบทางสังคมได้ 19.66 บาท

“...หากไม่มีกระบวนการวิจัยแบบ CBR นั้น ชาวบ้านก็ยังคงประกอบอาชีพประมง เพียงอย่างเดียว คงเป็นเพียงชาวประมงหากิน ในทะเล กระบวนการวิจัยแบบ CBR คือจุด เปลี่ยนของชีวิตไม่ใช่แค่เรื่องอาชีพหรือรายได้ เท่านั้น แต่เสมือนได้เรียนหนังสือ ทุกวันนี้ ตนสามารถสื่อสารภาษาอังกฤษได้ดีเป็นไกด์ พานักท่องเที่ยว และยังใช้กระบวนการแบบ CBR ในการต่อยอดในชีวิตประจำวัน ต่อยอด กิจกรรมของชุมชนอยู่เสมอ”

นายยูหนา หลงสมัน
นักวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดสตูล

ศูนย์ประสานงานวิจัยอิสลามศึกษา และวัฒนธรรม จังหวัดปัตตานี

ประวัติความเป็นมา

ศูนย์ประสานงานวิจัยอิสลามศึกษาและวัฒนธรรม จังหวัดปัตตานี เริ่มดำเนินการตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2549 มีสถานะเป็นศูนย์ประสานงาน โดยมี นางสาวตวันวงศ์เย้าะ กาแบ เป็นผู้ประสานงาน และทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงในการหนุนเสริมทีมวิจัยชุมชน โดยการดำเนินโครงการวิจัยส่วนใหญ่ศึกษาประเด็นด้านการศึกษา และชุมชนกับการจัดการทรัพยากร โดยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 - พ.ศ. 2562 ดำเนินการประสานงานวิจัยแล้วจำนวน 49 โครงการ สามารถสร้างนักวิจัยท้องถิ่นรวมทั้งหมดจำนวน 398 คน

ความสำเร็จของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

จากการติดตามโครงการวิจัยที่ส่งผลกระทบเชิงบวกแยกประเภทตามคุณภาพโครงการที่ประสบความสำเร็จและล้มเหลวในเชิงคุณภาพผลกระทบ (Impact) โดยระดับความสำเร็จของโครงการวิจัยกำหนดไว้ที่ 4 ระดับ ได้แก่ โครงการที่ส่งผลกระทบเชิงบวกในระดับประเทศ (เกรด A) ระดับจังหวัด (เกรด B) ระดับชุมชน (เกรด C) และไม่ส่งผลกระทบเชิงบวกต่อผู้มีส่วนได้เสีย (เกรด F) พบว่างานวิจัยภายใต้การดำเนินงานของ ศูนย์ประสานงานวิจัยอิสลามศึกษาและวัฒนธรรม จังหวัดปัตตานี ส่งผลกระทบ 3 ระดับ ได้แก่ โครงการวิจัยที่ส่งผลกระทบเชิงบวกในระดับจังหวัด (เกรด B) มีจำนวน 7 โครงการ ระดับชุมชน (เกรด C) มีจำนวน 34 โครงการ และโครงการไม่ส่งผลกระทบเชิงบวกต่อผู้มีส่วนได้เสีย (เกรด F) มีจำนวน 8 โครงการ ยังไม่มีโครงการวิจัยที่ส่งผลกระทบเชิงบวกในระดับประเทศ

ภายใต้การดูแลและการสนับสนุนของศูนย์ประสานงานวิจัย
อิสลามศึกษาและวัฒนธรรม จังหวัดปัตตานี พบว่า มีโครงการที่ประสบ
ผลสำเร็จสามารถสร้างกระตือรือร้นเชิงบวกทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็น
รูปธรรมเป็นโครงการที่มีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มเป้าหมาย เช่น
เยาวชน ผู้พิการ ผู้สูงอายุ และกลุ่มชาติพันธุ์ ในพื้นที่ตำบลปูยุด
อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี

โครงการวิจัยในชุมชนบ้านรามง ตำบลปูยุด อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี

งานวิจัยในชุมชนบ้านรามง ตำบลปูยุด อำเภอเมือง จังหวัด
ปัตตานี มีจำนวน 1 โครงการ คือ “โครงการแนวทางการส่งเสริม
คุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนชมรมมัสยิดดารุลฮูดาบ้านรามง
โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ตำบลปูยุด อำเภอเมือง จังหวัด
ปัตตานี” ดำเนินโครงการในปี พ.ศ. 2559

งานวิจัยส่งผลให้เกิดกลไกการแก้ปัญหาเยาวชนติดยาเสพติด
ภายใต้ความร่วมมือของเยาวชนและผู้นำ 4 เสาหลัก ได้แก่ ผู้นำศาสนา
ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องถื่น และผู้นำธรรมชาติ ก่อให้เกิด แนวทาง
การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมอย่างยั่งยืนแก่เยาวชน ส่งผลให้ปัญหา
ยาเสพติดของเยาวชนในชุมชนหมดไป เยาวชนในชุมชนบ้านรามง
มีคุณภาพ สามารถเข้าใจหลักศาสนา อยู่ในแนวทางที่ถูกต้องตามความ
ต้องการของอิสลามเป็นคนดี มีจิตอาสา ช่วยเหลือสังคมเป็นแบบอย่าง
ที่ดี และสามารถศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาเพิ่มขึ้นโดยโครงการ
มีประเด็นศึกษาและสอดคล้องกับ SDGs ดังนี้

โดยมีประเด็นศึกษา (Issue based cluster) และความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน SDGs ดังนี้

ประเด็นศึกษา (Issue based cluster)

ส่งผลกระทบ (Impact)

ระดับชุมชน

สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน SDGs

ที่มาและความสำเร็จ

ชมรมดาร์ลุสตูดารามัง เป็นองค์กรอยู่ภายใต้การดูแลของมัสยิดดาร์ลุสตูดารามัง ในชุมชนบ้านรามัง ตำบลปยุต อำเภอมือง จังหวัดปัตตานีก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2544 โดยมี นายอับดุลอาซิ กะลุแป โต๊ะอิหม่ามมัสยิดดาร์ลุสตูดารามัง เป็นผู้ก่อตั้ง โดยมีเป้าหมายเพื่อดูแลเยาวชนให้อยู่ในหลักศาสนา สร้างคุณธรรมจริยธรรม ด้วยกิจกรรมอบรมตัมบียะห์และมีการจัดกิจกรรมที่หลากหลายเพื่อให้สมาชิกชมรมเข้าใจวิถีชีวิตแบบอิสลามที่ถูกต้อง เยาวชนชมรมมัสยิดดาร์ลุสตูดารามังได้รับการอบรมปลูกฝังความเข้าใจถึงคุณธรรมจริยธรรมตลอดจนการปฏิบัติต่างๆ ตามแบบฉบับของศาสนาอิสลาม ได้ตระหนักถึงภัยของยาเสพติดและสื่อต่างๆ ที่มีอิทธิพลและสร้างผลกระทบต่อเยาวชน สังคม

ในอดีตการดำเนินงานของชมรมมีอุปสรรคหลายประการที่ทำให้ไม่สามารถขับเคลื่อนกิจกรรมที่ได้วางไว้ได้ เนื่องจากชุมชนยังไม่เข้าใจ “การเป็นมือบนดีกว่ามือล่าง” ชมรมขาดความรู้ในการหางบประมาณสนับสนุนกิจกรรม ขาดความร่วมมือของคนในชุมชน ขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานท้องถิ่น ซึ่งภายหลังที่ชมรมได้ดำเนินกิจกรรม พบว่า ชุมชนบ้านรามังมีปัญหาเรื่องเยาวชน โดยเยาวชนบางส่วนเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ชุมชนเริ่มเป็นแหล่งมั่วสุมของคนต่างถิ่น เนื่องจากเยาวชนบางส่วนขาดการศึกษา ว่างาน และเยาวชนมุสลิมะห์ (สตรี) ก็มีปัญหาเพราะยังไม่มีคนควบคุมดูแลที่สำคัญความร่วมมือของชุมชนในการแก้ปัญหาดังกล่าวยังมีน้อย คณะกรรมการมัสยิดและคณะกรรมการชมรมดาร์ลุสตูด้า บ้านรามังจึงมีการปรึกษารื้อกันเพื่อหาแนวทางในการแก้ปัญหาและป้องกันกลุ่มเยาวชนบ้านรามังไม่ให้ติดยาเสพติด โดยใช้แนวทางตามหลักอิสลามเพื่อแก้ไขปัญหา จึงนำมาสู่การดำเนินโครงการวิจัย “โครงการแนวทางการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนชมรมมัสยิดดาร์ลุสตูด้าบ้านรามัง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ตำบลปยุต อำเภอมือง จังหวัดปัตตานี”

“การเป็นมือบนดีกว่ามือล่าง” หมายถึงการเป็นผู้ให้

โครงการวิจัยได้รับงบประมาณจำนวน 175,000 บาท จาก สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น เริ่มดำเนินโครงการในปี พ.ศ. 2559 แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2560 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เยาวชนเพศชาย จำนวน 110 คน ในชุมชนมีคุณธรรมและจริยธรรมโดยผ่านกระบวนการทำกิจกรรมต่างๆ เช่น การเล่นกีฬา การฝึกอบรมคุณธรรมและจริยธรรม การทำกิจกรรมตามหลักศาสนาอิสลาม เพื่อให้เยาวชนในชุมชนมีกิจกรรมร่วมกัน และป้องกันไม่ให้ไปประพฤติในทางที่ไม่เหมาะสม โดยเฉพาะการยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด

จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ นายอับดุลอาซิ กะลุแป โต๊ะอีหม่าม มัสยิดดารุลฮูดารามง ตำบลปยุต อำเภอมือง จังหวัดปัตตานี พบว่า ชุมชนบ้านรามง เป็นชุมชนที่มีเยาวชนอายุระหว่าง 13 - 20 ปี จำนวน 160 คน แบ่งเป็นเยาวชนเพศชาย จำนวน 110 คนและเป็นเพศหญิง จำนวน 50 คน โดยสถานการณ์ปัญหาเสพติดใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ถือว่ามีความรุนแรงมากโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเสพติดน้ำกระท่อม ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของปัญหาเสพติดประเภทอื่น ทั้งนี้สถานการณ์ในชุมชนบ้านรามงประสบปัญหาค่อนข้างรุนแรงโดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่น และเมื่อครอบครัวทางผู้เสพ พบว่า บุตรของตนเสพยาเสพติด เยาวชนจะถูกส่งไปบำบัด ณ ปอเนาะญาลันนินบารู เกาะแลหนึ่ง อำเภอกะลา จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นสถานบำบัดยาเสพติดตามหลักศาสนาอิสลาม โดยจะมีต้นทุนในการบำบัด คือ 1) ค่าบำรุงแรกเข้าเป็นเงิน จำนวน 7,000 บาทต่อคน 2) ค่าใช้จ่ายรายเดือน 3,700 บาทต่อคนต่อเดือน ได้แก่ ค่าอาหารและขนม ซึ่งระยะเวลาในการบำบัดที่คาดหวังผลในการรักษาแบบหายขาดต้องใช้ระยะเวลาถึง 2 ปี ส่งผลให้ชุมชนต้องแบกรับค่าใช้จ่ายในการบำบัดอย่างน้อย 95,800 บาทต่อคน โครงการซึ่งตั้งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2559 - พ.ศ. 2562 เยาวชนในชมรมมัสยิดดารุลฮูดารามง เพศชาย จำนวน 110 คน มีเพียง 1 คน ที่หลุดและไปติดยาเสพติด

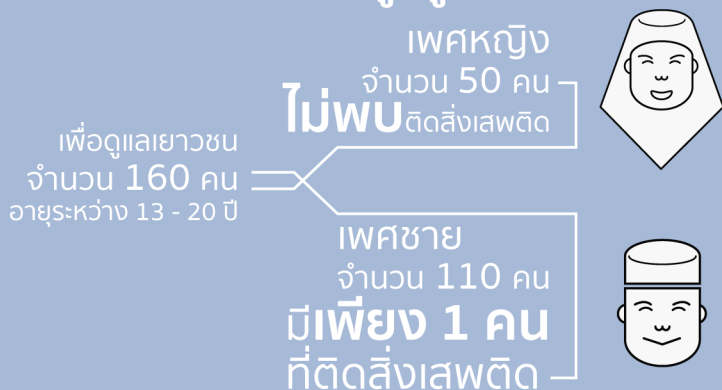
พ.ศ. 2559 • • • พ.ศ. 2562

ปัญหายาเสพติด
ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้มีความรุนแรง

ต้องส่งเยาวชนไปบำบัด
ณ ปอเนาะญาลันนันบารู เกาะแลกนัง
อำเภอเทพา จังหวัดสงขลา
(สถานบำบัดยาเสพติดตามหลักศาสนาอิสลาม)

ชุมชนริเริ่ม
ชมรมมัสยิดดารุลฮุดารามง

ผลลัพธ์จากงานวิจัย นายอับดุลกาซิ กะลุแป กล่าวว่

“...โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นสามารถรวบรวมเยาวชนเพศชายในพื้นที่บ้านรามงทั้งหมด 110 คน มาเข้าร่วมในกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมเสริมประสบการณ์ กีฬา วิชาการ และส่งผลกระทบเชิงบวกตั้งแต่เริ่มดำเนินโครงการ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2559 - พ.ศ. 2562 เยาวชนในชมรมมัธยมศึกษารัฐดารามง เพศชาย จำนวน 110 คน มีเพียง 1 คน ที่หลุดลออกไปติดสิ่งเสพติด ซึ่งจากการเฝ้าระวังอย่างใกล้ชิดทำให้ชุมชนทราบถึงสถานการณ์อย่างรวดเร็ว จึงส่งเยาวชนไปบำบัด ณ ปอเนาะญาลันนันบารู เกาะแลหนัง มากไปกว่านั้นเนื่องจากกระบวนการวิจัยต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของคนทั้งชุมชนในการร่วมดูแลเยาวชน มีการจัดตั้งกองทุนดารุสดารามง ซึ่งจะนำผลตอบแทนจากกองทุนมาทำกิจกรรมในเยาวชนเพศชายอย่างต่อเนื่อง การดูแลเยาวชนเกิดความยั่งยืน เกิดสวัสดิการให้แก่สมาชิกในชมรม เช่น ทุนการศึกษาเพื่อศึกษาต่อทั้งในและต่างประเทศ...”

งานวิจัยในชุมชนบ้านรามง ตำบลปยุต อำเภอมือ จังหวัดปัตตานี แม้ว่าจะส่งผลกระทบเชิงบวกในระดับชุมชนเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ยาเสพติดยังคงเป็นประเด็นระดับชาติ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในชุมชนบ้านรามง อาจสามารถเป็นต้นแบบในการแก้ปัญหาเยาวชนที่ติดยาเสพติดโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยใช้หลักศาสนาในการขับเคลื่อนให้แก่ประเทศได้ในอนาคต

เส้นทางการพัฒนางานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Timeline)

พ.ศ. **2544**

ก่อตั้งชมรมดารุสฮูดารามง

เพื่อปลูกฝังความเข้าใจและพัฒนาเยาวชนให้อยู่ในจริยธรรมของหลักศาสนาอิสลาม ภายหลังชมรมไม่สามารถดำเนินกิจกรรมต่อเพราะขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานท้องถิ่น และต่อมาพบว่าชุมชนบ้านรามงมีปัญหาเรื่องเยาวชนมีส่วนเกี่ยวข้องกับยาเสพติด

พ.ศ. **2559**

ริเริ่ม

“โครงการแนวทางการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนชมรมมัสยิดดารุสฮูดาบ้านรามง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านรามง ตำบลปยุต อำเภอมะนัง จังหวัดปัตตานี” โดย สกว. ฝ่ายวิจัย เพื่อท้องถิ่น อนุมัติงบประมาณ จำนวน 175,000 บาท และมีนายอับดุลกาซิ กะลุแป ซึ่งเป็นหัวหน้าโครงการ

พ.ศ. **2558**

นายอับดุลอาซิ กะลุแป
โต๊ะอิหม่ามมัสยิดดารุลฮูดารามง
ไปสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับ
งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

โดยมีนางสาวตูแควอลีเยาะ กาแบ เป็นผู้ประสานงาน
และเป็นพี่เลี้ยงงานวิจัยในการให้คำปรึกษา

พ.ศ. พ.ศ.
2559 - 2562

เยาวชนในชมรมมัสยิดดารุลฮูดารามง
เพศชาย จำนวน 110 คน

หลุดพ้นจากสถานะติดยาเสพติด

จำนวน **109 คน**

โดยการเฝ้าระวังอย่างใกล้ชิด

คิดเป็นร้อยละ 99.1

เข้ารับการบำบัด

จำนวน **1 คน**

ณ ปอเนาะ ญาลันนันบารู

เกาะแลหนัง

พ.ศ.
2561

สิ้นสุดโครงการ

เส้นทางสู่ผลกระทบของ

โครงการแนวทางการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ของเยาวชนชมรมมัสยิดดารุลฮูดาบ้านรามง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ตำบลปยุต อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี

ปัจจัยป้อนเข้า (Input)

โครงการที่ 1

“โครงการแนวทางการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนชมรมมัสยิดดารุลฮูดาบ้านรามง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านรามง ตำบลปยุต อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี”

บุคลากร

สกว. ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น + นักวิจัยท้องถิ่น
จำนวน 9 คน

งบประมาณวิจัย

สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น
จำนวน 175,000 บาท
(พ.ศ. 2559 - พ.ศ. 2560
ระยะเวลา 1 ปี 6 เดือน)

ผลลัพธ์ (Output)

- เกิดกองทุนดารุลฮูดารามง เพื่อส่งเสริมกิจกรรมของเยาวชน
- เกิดแนวทางการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนชมรมมัสยิดดารุลฮูดา
- เกิดคู่มือและหลักสูตรในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมเยาวชน

ผู้ใช้ประโยชน์ (User)

ผู้ใช้คนแรก

เยาวชนภายใต้การดูแล
ของชมรมมัสยิดดารุลฮูดา

ผู้ใช้ที่ 2

สมาชิกชมรมมัสยิด
ดารุลฮูดา
(ชุมชนบ้านรามง)

ผู้ใช้ที่ 3

คณะกรรมการชมรม
มัสยิดดารุลฮูดา

ผลลัพธ์ (Outcome)

- เกิดการรวมกลุ่มของเยาวชน
ในการทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์
และห่างไกลยาเสพติด
- เกิดกิจกรรมการสร้างการเปลี่ยนแปลง
ด้านจริยธรรมของเยาวชน
ตามหลักศาสนาอิสลาม
- เกิดการมีส่วนร่วมในทุกระดับ ตั้งแต่
เยาวชน ผู้นำชุมชนคณะกรรมการ
ชมรมคณะกรรมการมัสยิด นักรูกิจ
ในชุมชน และชุมชน
- มีสวัสดิการให้แก่สมาชิกในชมรม
- เกิดความร่วมมือระหว่างเยาวชน
และแกนนำ
- หน่วยงานภาครัฐ (อปต. สำนักงาน
จังหวัดและกรมแรงงาน) สนับสนุน
งบประมาณจัดกิจกรรม
- ชมรมมีแผนการดำเนินงานที่ชัดเจน
- เกิดอาคารสำนักงานของชมรมดารุล
ฮูดารามง หลังจากมีกิจกรรมอย่าง
เป็นรูปธรรม

ผลกระทบ (Impact)

ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ

ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากโครงการนี้
คือ การที่เยาวชนได้รับการปกป้อง
จากสิ่งเสพติด ทำให้เกิดการประหยัด
งบประมาณแก่ภาครัฐและครอบครัว
เพื่อใช้สำหรับการบำบัดผู้ติดยา
เสพติดในเยาวชน ณ ปอเนาะ
ญาลันนันบารู เกาะเลหนึ่ง

ผลกระทบด้านสังคม

- เยาวชนหลุดพ้นจากยาเสพติด
- เยาวชนมีจิตสำนึกที่ดี มีแนวทาง
การดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามหลัก
ศาสนาอิสลาม
- เยาวชนมีทักษะความสามารถทั้งด้าน
ศาสนาและกิจกรรมวิชาการทำได้รับ
โอกาสทางการศึกษามากขึ้น เช่น
การได้รับทุนศึกษาต่อ
- ชุมชนมีความเข้มแข็ง
และมีการร่วมมือในระดับสูง

กรณี "ไม่มี" งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Without)

มีค่าใช้จ่ายในการส่งเยาวชน
เข้ารับการบำบัด ณ ปอเนาะ
ญาลันนันบาร์ เกาะเลหนัง
คิดเป็นเงิน 95,800 บาท
ในระยะเวลาสองปี

อาจมีเยาวชนในชุมชน
ต้องติดยาเสพติด
นำมาสู่ปัญหาทางสังคม

กรณีที่ "มี" งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (With)

เกิดการปกป้องเยาวชนเพศชาย
จำนวน 109 คน ไม่ให้เกิดปัญหา
ยาเสพติด ในช่วงปี พ.ศ. 2559
ถึงปี พ.ศ. 2562

เกิดแนวทางการส่งเสริมคุณธรรม
จริยธรรมของเยาวชนชมรม
มัธยมดาร์ลุฮุดดาร์รามัง
โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน
ตำบลปุยุด อำเภอเมือง
จังหวัดปัตตานี

ชุมชนเกิดกองทุนดาร์ลุฮุดดาร์รามัง
ในปี พ.ศ. 2562 มีเงินสะสม
กว่า 2,000,000 บาท

เกิดสวัสดิการให้แก่สมาชิก
ในชมรม ได้แก่ ทุนการศึกษา

**ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน
(Social Return on Investment : SROI)
งานวิจัยในชุมชนบ้านรามง ตำบลปยุต
อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี**

ในการวิเคราะห์ผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (Social Return on Investment :SROI) ของโครงการแนวทางการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมของเยาวชนชมรมมัสยิดตารูลูฮูดาบ้านรามง โดยการมีส่วนร่วมกับชุมชน ตำบลปยุต อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ในช่วงปี พ.ศ. 2559 - พ.ศ. 2563 มีผลการวิเคราะห์เป็น ดังนี้

เกณฑ์การประเมิน	ผลการประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนในช่วงปี พ.ศ. 2557 - 2560
มูลค่าปัจจุบันของผลประโยชน์สุทธิ (NPV) :บาท	5,839,641
อัตราส่วนของผลตอบแทนทางสังคม (SROI)	33.37
อัตราผลตอบแทนภายใน (IRR) :ร้อยละ	969

หมายเหตุ : กำหนดอัตราคิดลดเท่ากับ 5%

จากค่าอัตราส่วนของผลตอบแทนทางสังคม (SROI) โครงการ
แนวทางการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมของเยาวชนชมรมมัสยิด
ดาร์ลุศตบ้านรามง โดยการมีส่วนร่วมกับชุมชน ตำบลปยุต อำเภอมือง
จังหวัดปัตตานี มีค่าเท่ากับ 33.37 หมายความว่า เงินลงทุนจาก สกว.
ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น จำนวน 1 บาท สามารถสร้างผลกระทบทางสังคม
ได้ 33.34 บาท ผู้อ่านสามารถอ่านผลการประเมินในรายละเอียดเชิงลึก
ได้ในเล่มรายงานวิจัยฉบับโครงการ “การประเมินผลโครงการวิจัย
ภายใต้การสนับสนุนของ สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น”

“...หากไม่มีงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น CBR การแก้ไข
ปัญหาติดยาเสพติดในชุมชนบ้านรามง อาจจะ
ไม่รวดเร็วถึงขนาดนี้ เพราะการวิจัยแบบ CBR
เห็นผลลัพธ์ตั้งแต่เริ่มดำเนินโครงการ เนื่องจาก
กระบวนการวิจัยต้องอาศัยการมีส่วนร่วม
ของคนทั้งชุมชนในการทำวิจัย”

ดร.อับดุลอาซิ กะลุแป

โต๊ะอีหม่ามมัสยิดดาร์ลุศตบ้านรามง
ตำบลปยุต อำเภอมือง จังหวัดปัตตานี
นักวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดปัตตานี

บทที่ ๔

ก้าวต่อไปของงานวิจัย เพื่อท้องถิ่น (CBR)

ตลอดระยะเวลากว่า 20 ปี งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของประเทศไทย ภายใต้การสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งปัจจุบัน คือ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.) ได้สร้างผลกระทบทางสังคม (Social Impact) ทั้งในระดับชาติ ระดับจังหวัด และระดับชุมชน ในประเด็นด้านชุมชนกับการจัดการทรัพยากร ด้านเศรษฐกิจชุมชน ด้านการศึกษาของชุมชน ด้านเกษตรและความมั่นคงทางอาหาร ด้านการท่องเที่ยว และประเด็นอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มเป้าหมาย เช่น เยาวชน ผู้สูงอายุ ผู้พิการ และกลุ่มชาติพันธุ์ นอกจากนี้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ยังสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 2

หากพิจารณาปัจจัยความสำเร็จที่สำคัญของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ในบริบทของประเทศไทย พบว่า ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Node) มีบทบาทสำคัญและถือเป็นหัวใจหลักในการขับเคลื่อนงานวิจัย CBR ซึ่งทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง และคอยหนุนเสริมงานวิจัยในระดับพื้นที่ ให้ประสบผลสำเร็จได้ โดยบทบาทของศูนย์ประสานงานถือเป็นนวัตกรรมทางสังคมของชาติที่มีความแตกต่างจากงานวิจัย (CBR) ในต่างประเทศ และถือเป็นหัวใจต่อการพัฒนาชุมชนฐานรากให้เกิดความเข้มแข็ง และยั่งยืน โดยปัจจุบัน สกสว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Node) กระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย มากกว่า 37 ศูนย์ ซึ่งถือเป็นเครือข่ายงานวิจัยชุมชนขนาดใหญ่ที่ขับเคลื่อนมาอย่างยาวนานและต่อเนื่อง โดยศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Node) และพี่เลี้ยง คือคนในพื้นที่ซึ่งไม่ใช่เจ้าหน้าที่รัฐส่วนกลางส่งไปประจำ แต่เป็นนักวิจัยท้องถิ่นที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ที่มีความเข้มแข็ง และมีบทบาทในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนที่ประสบความสำเร็จ ถูกยกระดับขึ้นจากนักวิจัย CBR หรือ “นักวิจัยไทยบ้าน” ให้เป็น “ผู้ประสานงาน” หรือ “พี่เลี้ยง” เพื่อถ่ายทอดความเข้มแข็งไปสู่นักวิจัยท้องถิ่น ชุมชน หรือจังหวัดข้างเคียงโดยใช้กระบวนการวิจัย CBR ซึ่งศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Node) หรือ พี่เลี้ยง มีบทบาท ดังนี้

1) เป็นผู้ประสานงานกับ สกสว. ส่วนกลาง

ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Node) หรือ พี่เลี้ยง ได้รับงบประมาณจาก สกสว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นสัญญารายปี เพื่อจัดตั้งเป็นศูนย์ประสานงานให้ทุนแก่ชาวบ้านเพื่อดำเนินการวิจัย รวมถึงการส่งเสริมให้เกิดกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในชุมชน หนุนเสริมให้ชุมชนคิดโจทย์ ประเด็นปัญหา ประเด็นคำถามหรือข้อสงสัย ที่คนในชุมชนเห็นว่ามีความสำคัญ และต้องการจะค้นหาคำตอบร่วมกัน มาร่วมดำเนินการวิจัย CBR

2) เป็นครู และเป็นที่ปรึกษาให้กับชุมชน

เมื่อชุมชนตกผลึกถึงประเด็นปัญหาของชุมชน และประสงค์จะดำเนินการวิจัยร่วมกัน พี่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจะเริ่มกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้ชุมชนผ่านรูปแบบที่แตกต่างกันไป เช่น 1) จัดกระบวนการให้มีการศึกษาดูงานในชุมชน CBR อื่นๆ ที่ประสบความสำเร็จต่อการแก้ไขปัญหาในรูปแบบที่คล้ายกัน 2) เชิญวิทยากรหรือผู้ทรงคุณวุฒิจากภาคส่วนต่างๆ มาให้ความรู้แก่ชุมชน หรือ 3) บอกเล่าประสบการณ์ในการทำวิจัยในอดีต ซึ่งกระบวนการเหล่านี้จึงเปรียบพี่เลี้ยงงานวิจัยเสมือนเป็นครูกระบวนการคอยชี้แนะแก้ไขปัญหาต่างๆ ในระหว่างดำเนินงานวิจัย นอกจากนี้ยังเป็นที่ปรึกษาในด้านอื่นๆ ช่วยแก้ไขปัญหาของชุมชนทั้งที่เกี่ยวกับงานวิจัยและไม่เกี่ยวกับงานวิจัย

3) เป็นเพื่อนคู่คิดของชุมชน

จากบทบาทความเป็นครู และเป็นที่ปรึกษาให้กับชุมชน ระหว่างดำเนินการวิจัย จากการศึกษาของผู้เขียน พบว่า บทบาทของพี่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นยังมีบทบาทเป็นเพื่อนคู่คิดของชุมชน แม้ว่างานวิจัยของชุมชนจะสิ้นสุดแล้ว แต่บทบาทของพี่เลี้ยงยังคงดำเนินต่อไป โดยยังคงคอยติดตาม ช่วยประสานงาน ให้งานวิจัยของชุมชนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ต่อชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ส่งเสริมและกระตุ้นให้ชุมชนดำเนินงานต่อเพื่อให้เกิดผลกระทบ (Impact) ต่อชุมชน จนขยายใหญ่สู่ระดับจังหวัดและระดับประเทศได้

“...พี่เลี้ยงมีความสำคัญมาก คอยสนับสนุนนักวิจัยท้องถิ่นในการขับเคลื่อนงาน หากไม่มีพี่เลี้ยงหรือวันหนึ่งไม่มีบทบาทการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในชุมชนอาจไม่ได้รับการสานต่อ เพราะทุกคนมีหน้าที่ในครัวเรือนต้องทำมาหากิน เมื่อขาดแรงกระตุ้นจากพี่เลี้ยง งานวิจัย CBR คงค่อยๆ หายไปในที่สุด...”

นางมัสยา คำแหง

นักวิจัยท้องถิ่น จังหวัดอุบลราชธานี

จากบทบาทของพีเลียงดังกล่าวจะเห็นได้ว่า หัวใจสำคัญของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Node) หรือ พีเลียง ผลจากการศึกษา พบว่า หากปราศจากศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Node) หรือ พีเลียง การขับเคลื่อนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจะไม่สามารถขับเคลื่อนได้อย่างสมบูรณ์ เพราะจะขาดแรงผลักดัน (Intervention) ให้งานวิจัยเกิดผลกระทบเชิงบวก (Impact) ได้อย่างสมบูรณ์แบบ

ความท้าทายของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR)

เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2562 ราชกิจจานุเบกษา ได้ประกาศพระราชบัญญัติการจัดตั้งกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม โดยพระราชบัญญัติฯ กำหนดให้มี คณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (กสว.) สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.) และกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม ขึ้นภายใน สกสว. และได้กำหนดให้สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ไปปฏิบัติหน้าที่เป็น “สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม” (สกสว.) เพื่อจัดทำและกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ และแผนด้านวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมของประเทศให้มีเอกภาพและเป็นระบบ ตลอดจนการจัดสรรงบประมาณให้แก่หน่วยงานทั้งหมดในระบบวิทยาศาสตร์ ระบบวิจัยและนวัตกรรม ผ่าน “กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม” ทั้งนี้การวิจัยและนวัตกรรมนั้นครอบคลุมวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และสหวิทยาการ ซึ่งการปรับเปลี่ยนบทบาทภารกิจของ “สกว.” ไปปฏิบัติหน้าที่เป็น “สกสว.” ดังกล่าว เป็นการโอนย้ายไปทั้งองค์กร รวมทั้งกองทุนที่มีอยู่ จากการปรับโอนย้ายดังกล่าว ได้ส่งผลกระทบต่อบทบาทของ สกว. จากเป็นผู้ให้ทุนกลายเป็นหน่วยงานกำหนดนโยบายด้านการวิจัย การปรับเปลี่ยนบทบาทของ สกว. ย่อมส่งผลกระทบต่อฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ซึ่งเป็นฝ่ายงานภายใต้ สกว.

จากสถานการณ์ดังกล่าว ผู้เขียนได้วิเคราะห์ผลกระทบ
ที่อาจจะเกิดขึ้นกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ในอนาคต ดังนี้

(1) สกสว. จะกลายเป็นหน่วยงานในระดับนโยบาย มีบทบาท
ในการจัดทำนโยบาย ยุทธศาสตร์และแผนด้านวิทยาศาสตร์ การวิจัย
และนวัตกรรมของประเทศ

(2) สกสว. จะต้องลดบทบาทในบางส่วนที่เกี่ยวกับการบริหาร
จัดการโครงการวิจัย โดยจะต้องถ่ายโอนภาระงานไปยังสำนักงาน
คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติให้เสร็จสิ้นภายในปีงบประมาณ 2563
และอาจต้องผลักดันโครงการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับศูนย์ประสานงานวิจัย
เพื่อท้องถิ่นให้หน่วยงานอื่นๆ เพื่อสานต่อภารกิจด้านการวิจัยท้องถิ่น
เช่น สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ หรือหน่วยงานสนับสนุน
การวิจัยอื่นๆ

(3) สกสว. จะเป็นหน่วยงานที่เป็นตัวกลางในการจัดสรรเงินทุน
วิจัยจากสำนักงบประมาณมายังหน่วยงานด้านการวิจัย เช่น สถาบันวิจัย
สถาบันการศึกษาต่างๆ และไม่สามารถรักษาบทบาทในการจัดสรรทุน
วิจัยโดยตรงให้แก่ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้

(4) สกสว. จะเป็นกองทุนที่มุ่งเน้นส่งเสริมการวิจัยที่มีวิทยาศาสตร์
เทคโนโลยี และนวัตกรรม เป็นพื้นฐานมากขึ้น ซึ่งย่อมมีผลต่อการจัดสรร
ทุนวิจัยที่จะมุ่งพิจารณาผลลัพธ์ของโครงการที่มีอยู่บนพื้นฐานของ
วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม มากขึ้น และงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ที่ให้บทบาทชาวบ้านในการทำวิจัยอาจได้รับผลกระทบด้วย

(5) สกสว. จะต้องทำงานร่วมกับเครือข่ายการวิจัยในระดับ
อุดมศึกษา และสถาบันวิจัยด้านวิทยาศาสตร์มากขึ้น และอาจนำมาซึ่ง
การลดบทบาทของกลุ่มงานวิจัยที่เน้นให้ชุมชนมีบทบาทเป็นนักวิจัย

จากการเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบายดังกล่าว ถือเป็นความท้าทายครั้งใหญ่ที่สุดต่อทิศทางการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ของประเทศ จะดำเนินอย่างไรต่อไปในอนาคต ซึ่งอาจเป็นผลกระทบ “เชิงบวก” หรือ “เชิงลบ”

ก้าวต่อไปของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR)

จากสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างการบริหารจัดการในระดับนโยบายอาจส่งผลกระทบต่อก้าวต่อไปของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ผู้เขียนในฐานะนักวิจัยที่ศึกษาโครงการ “การประเมินผลโครงการวิจัยภายใต้การสนับสนุนของ สกว. ฝ่าวยวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ได้วิเคราะห์ทิศทางการก้าวต่อไปของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) โดยข้อความต่อไปนี้เป็นเพียงการวิเคราะห์ของผู้เขียนเท่านั้น ไม่ใช่ความเห็นจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.) แต่ประการใด จึงไม่จำเป็นว่าสิ่งที่ผู้เขียนวิเคราะห์จะเกิดขึ้นกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ในอนาคตแต่ประการใด ทั้งนี้ขอเริ่มต้นด้วยการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของประเทศไทย และข้อเสนอต่อการขับเคลื่อนในระดับนโยบายเพื่อก้าวต่อไปของ CBR ดังนี้

จุดแข็ง (Strength)

สกว. ฝายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

S1

สามารถดำเนินโครงการเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนในการยกระดับศักยภาพด้านการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อต่อยอดไปสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มเชิงเศรษฐกิจ

S2

สามารถดำเนินโครงการเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนในการแก้ปัญหาในเชิงวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการสร้างค่านิยม ที่จะเป็นพื้นฐานในการยกระดับการพัฒนาท้องถิ่น

S3

สามารถดำเนินโครงการเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนด้านการจัดการความรู้เพื่อบูรณาการองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นระบบเพื่อให้อยู่ในรูปแบบที่สามารถนำไปต่อยอดใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น

S4

สามารถดำเนินโครงการเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนด้านการสนับสนุนด้านเงินทุน การพัฒนาบุคลากรและทรัพยากรอื่นๆ เพื่อนำมาเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาโครงการต่างๆ

S5

มีศูนย์ประสานงานที่กระจายไปยังทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ จึงเป็นโอกาสที่จะสร้างความร่วมมือกับชุมชนได้เหนือกว่าหน่วยงานอื่นๆ

S6

มีประสบการณ์ในการดำเนินโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นมากกว่า 20 ปี

S7

มีเครือข่ายในการดำเนินงานจำนวนมากทั้งหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน

S8

โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ดำเนินการมาตลอดระยะเวลาหลายสิบปี โดย สกว. ฝายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้สร้างผลกระทบเชิงบวกต่อชุมชนอย่างชัดเจน

จุดอ่อน (Weak)

กล่าวได้ว่าวิจัยเพื่อท้องถิ่น

W1

การกำหนด
คำตอบแทนบุคลากร
ที่ค่อนข้างต่ำจึงมีผล
ทางลบต่อกำลังใจ
ในการทำงาน

W2

การเปลี่ยนทีมวิจัยและบุคลากร
ที่เข้ามาประสานงานบ่อยครั้ง
ส่งผลให้บุคลากรที่เข้ามา
ทำงานใหม่ต้องเริ่มพัฒนา
ศักยภาพทักษะใหม่และยังทำให้
การทำงานของศูนย์ประสาน
งานขาดความต่อเนื่องชัดเจน
ทั้งในเชิงเนื้อหาและกระบวนการ
ทำงาน

W3

การวางแผนจัดสรร
ภาระงานที่ไม่เหมาะสม
ทำให้บุคลากรที่เข้ามา
ทำหน้าที่ประสานงาน
มีภาระงานอื่นๆ มาก
จึงไม่มีเวลาเพียงพอ
ที่จะลงมาติดตาม
การทำงาน
ร่วมกับศูนย์ฯ

W4

ปัญหาด้านข้อจำกัด
ด้านกฎระเบียบของหน่วยงาน
ภาครัฐ ซึ่งทำให้เกิดความล่าช้า
ในการจัดสรรทรัพยากร
และเกิดความไม่ยืดหยุ่น
ในการปรับปรุงการจัดสรร
ทรัพยากรให้สอดคล้อง
กับบริบทของการดำเนินงาน
ที่เปลี่ยนแปลงไป

W5

ปัญหาด้านข้อจำกัด
เชิงพื้นที่ เช่น ความเสี่ยง
ที่จะพบกับความขัดแย้ง
ต่างๆ หากเข้าไปดำเนิน
โครงการวิจัย
ในบางพื้นที่

โอกาส (Opportunity)

สกลว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

01

มีกรณีศึกษาต่างประเทศที่ระบุชัดเจนว่า
โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น จะก่อให้เกิดประโยชน์
ต่อชุมชน และมีความจำเป็นที่ผู้ดำเนินโครงการ
ต้องเข้าไปทำงานร่วมกับชุมชน ตั้งแต่การระบุ
ปัญหาจนถึงการประเมินผล

การปรับโครงสร้างหน่วยงานอาจเพิ่มโอกาส
ในการเข้าถึงงบประมาณด้านการวิจัยด้านวิทยาศาสตร์
เทคโนโลยี และนวัตกรรมที่รวมทั้งบุคลากรที่มีความรู้
ความสามารถที่จะนำวิทยาศาสตร์มาพัฒนานวัตกรรม
เพื่อชุมชนในระดับอุดมศึกษาและสถาบันวิจัยมากขึ้น
ซึ่งอาจนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนานวัตกรรมด้านสังคม
ที่จะเพิ่มศักยภาพชุมชนมากขึ้น

02

03

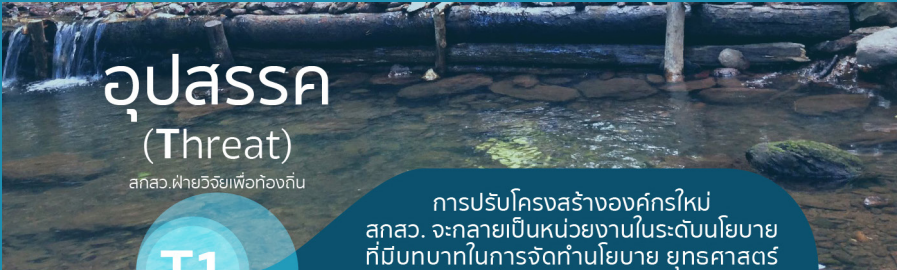
โอกาสในการใช้
ความเป็นหน่วยงานในระดับ
นโยบาย ออกแบบแผนยุทธศาสตร์
ที่จะสร้างความเข้มแข็งให้โครงการ
วิจัยเพื่อท้องถิ่นและรักษาระบบ
การวิจัยท้องถิ่นที่มีอยู่

04

โอกาสในการสร้างเครือข่ายใหม่
ที่จะเข้าไปเสริมสร้างความเข้มแข็ง
ให้โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นและพัฒนา
ศักยภาพชุมชนเช่น เครือข่ายมหาวิทยาลัย
ท้องถิ่นที่ประจำอยู่ทั้ง 9 ภาค
และหน่วยงานด้านการวิจัยอื่นๆ

05

ประเด็นด้านเศรษฐกิจฐานราก ยังคงเป็นสิ่งที่รัฐบาลให้ความสำคัญ
และที่ผ่านมาก็มีแผนด้านการนำวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และนวัตกรรม
ไปพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างต่อเนื่องดังนั้น หากจะเพิ่มบทบาท
ของโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งทีรัฐบาล
กำลังดำเนินการอาจเป็นอีกสิ่งหนึ่ง ที่มีโอกาสเกิดขึ้นได้

อุปสรรค (Threat)

สทสว. ฝายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

T1

การปรับโครงสร้างองค์กรใหม่ สทสว. จะกลายเป็นหน่วยงานในระดับนโยบาย ที่มีบทบาทในการจัดทำนโยบาย ยุทธศาสตร์ และแผนด้านวิทยาศาสตร์ การวิจัย และนวัตกรรมของประเทศซึ่งอาจลดบทบาทของฝ่ายที่ทำงานร่วมกับชุมชนลง

T2

การปรับโครงสร้างองค์กรใหม่ สทสว. จะเป็นหน่วยงานที่เป็นตัวกลางในการจัดสรร เงินทุนวิจัยและเป็นกองทุนที่มุ่งเน้นส่งเสริมการวิจัย ที่มีวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม เป็นพื้นฐานมากขึ้น ซึ่งย่อมมีผลต่อการให้น้ำหนักในการจัดสรรทุนวิจัยที่จะมุ่งพิจารณา ผลลัพธ์ของโครงการที่มีอยู่บนพื้นฐานของวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม มากขึ้น และอาจส่งผลทางลบต่อโครงการวิจัย ด้านสังคมศาสตร์/ มนุษยศาสตร์ที่เน้นผลลัพธ์ในเชิงสังคม / วัฒนธรรม รวมทั้งอาจส่งผลเชื่อมโยงมายังฝ่ายที่ทำงานวิจัยร่วมกับชุมชน

T3

การปรับโครงสร้างองค์กรใหม่ สทสว. จะต้องทำงานร่วมกับเครือข่ายการวิจัยในระดับอุดมศึกษา และสถาบันวิจัยด้านวิทยาศาสตร์มากขึ้นและอาจนำมาซึ่งการลดบทบาทของกลุ่มงานวิจัยที่เน้นการทำวิจัยร่วมกับภาคประชาชน

T4

การปรับโครงสร้างของ สทสว. ส่งผลให้เกิดการหยุดชะงักของการดำเนินงานตามแผนงานในอดีต ซึ่งอาจส่งผลต่อการเบิกจ่ายงบประมาณ และการต่อยอดโครงการที่มีศักยภาพในชุมชน

T5

ไม่มีสิ่งใดรับประกันว่า หน่วยงานอื่นที่ สทสว. จะต้องถ่ายโอนภารกิจให้จะดำเนินการสานต่อโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปในทิศทางที่ สทสว. ได้ดำเนินการอยู่ และจะยังคงรักษาบทบาทของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในรูปแบบเดิม

จากผลการวิเคราะห์ SWOT ข้างต้น ผู้เขียนได้คัดเลือกประเด็นสำคัญมาบูรณาการเพื่อเป็นกรอบการปรับปรุงการดำเนินงานในอนาคต ซึ่งจะแบ่งออกเป็น 3 มิติ คือ แนวทางเชิงรุก (พิจารณาจุดแข็งและโอกาสที่สำคัญ) เชิงแก้ไข (พิจารณาจุดอ่อนและโอกาสที่สำคัญ) และเชิงป้องกัน (พิจารณาจุดแข็งและความท้าทายที่สำคัญ) โดยสรุป ดังนี้

แนวทางเชิงรุก (พิจารณาจุดแข็งและโอกาสที่สำคัญ)

สทสว. ควรใช้จุดแข็งด้านศักยภาพและประสบการณ์ในการดำเนินโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่มีส่วนในการตอบสนองความต้องการของชุมชนในด้านต่างๆ เพื่อนำมาต่อยอดและยกระดับการวิจัยที่เน้นการสร้างนวัตกรรมเพื่อสังคม ที่จะช่วยตอบโจทย์ของการปรับโครงสร้างองค์กรครั้งใหม่ ผสานกับโอกาสใหม่ๆ ทั้งด้านการมีเครือข่ายบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถเพิ่มขึ้น การมีทรัพยากรที่จะช่วยสนับสนุนการพัฒนานวัตกรรมมากขึ้น ซึ่งโอกาสดังกล่าวจะช่วยขยายศักยภาพในการดำเนินโครงการวิจัย ทั้งในแง่ของความหลากหลายของกิจกรรม ความหลากหลายของเครือข่ายความหลากหลายขององค์ความรู้ และทรัพยากรทางการเงินที่จะเพิ่มขึ้น

เชิงแก้ไข (พิจารณาจุดอ่อนและโอกาสที่สำคัญ)

ในกรณีที่การดำเนินกิจกรรมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของ สทสว. ยังคงมีอยู่ ภายใต้รูปแบบการบริหารคล้ายเดิม สทสว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ควรใช้โอกาสที่มีในอนาคตในด้านการเข้าถึงทรัพยากรด้านการพัฒนานวัตกรรม และการเข้าถึงบุคลากร/ เครือข่ายที่มีความรู้ความสามารถมากขึ้น ประกอบกับประเด็นด้านเศรษฐกิจฐานรากที่มีความสำคัญในลำดับต้นๆ ในเชิงนโยบายของรัฐบาล เพื่อนำมาจัดการกับจุดอ่อนภายในองค์กร โดยเฉพาะในด้านทรัพยากร/ งบประมาณ เช่น การเพิ่มงบประมาณสำหรับการจ้างบุคลากรเพิ่ม การเพิ่มค่าตอบแทนบุคลากรที่ทำงานเป็นพี่เลี้ยงเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจในการทำงาน

การสร้างเครือข่ายกับบุคลากรจากหน่วยงานที่มีศักยภาพด้านนวัตกรรม เพื่อเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการร่วมพัฒนาชุมชน โดยกำหนดแนวทางการสร้างความร่วมมือในการพัฒนาไว้ในแผนอย่างชัดเจน

เชิงป้องกัน (พิจารณาจุดแข็งและความท้าทายที่สำคัญ)

แม้ว่าจะมีความท้าทายที่จะต้องปรับโครงสร้างองค์กรและอาจถูกลดบทบาทในบางมิติ แต่หากยังคงสร้างความเชื่อมั่นให้ผู้มีอำนาจในภาครัฐเล็งเห็นถึงประโยชน์ของโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่มีส่วนในการสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อชุมชนในระดับสูง ก็อาจนำมาซึ่งการนำไปเป็นส่วนหนึ่งของการวางนโยบายและแผนด้านการวิจัยที่ยังคงรักษาโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น รวมทั้งศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นไว้ได้ โดยกำหนดไว้ในนโยบายระดับกระทรวง/ กรม และแผนยุทธศาสตร์

ข้อเสนอต่อการขับเคลื่อนในระดับนโยบาย เพื่อก้าวต่อไปของ CBR

จากการศึกษาผลลัพธ์และผลตอบแทนทางสังคมของการดำเนินโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น จะพบว่า การส่งเสริมให้เกิดงานวิจัยและการสร้างนักวิจัยเพื่อท้องถิ่น ส่งผลกระทบต่อสังคมค่อนข้างสูง ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม นอกจากนี้ สกสว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ยังมีจุดแข็งที่สำคัญ คือ มีเครือข่ายศูนย์ประสานงานกระจายไปยังภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศ และมีประสบการณ์การทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมาเป็นเวลานาน ดังนั้น หากยังเล็งเห็นความสำคัญในเรื่องดังกล่าวแต่จำเป็นต้องปรับปรุงบทบาทตามนโยบายระดับกระทรวง ก็อาจมีรูปแบบการบริหารจัดการเครือข่ายรูปแบบใหม่ โดยเพิ่มพันธมิตรในการทำงานที่เป็นสถาบันการศึกษา/สถาบันวิจัย รวมทั้งหน่วยงานอื่นที่คาดว่าจะต้องรับการถ่ายโอนภารกิจจาก สกสว. ให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น และนำองค์ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ มาผลักดัน

ให้เกิดโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่จะช่วยสร้างนวัตกรรมด้านสังคม (Social Innovation) รูปแบบใหม่ๆ นอกจากนี้ในส่วนของคุณย ุทธพรสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นซึ่งกระจายไปในแต่ละพื้นที่ที่ยังไม่ได้ มีสถานะทางกฎหมายที่ชัดเจน ก็อาจมีการปรับปรุงให้อยู่ในรูปแบบ ของคุณย ุทธพรสานงานวิจัยระดับจังหวัด ซึ่งกำกับดูแลโดยกระทรวง อุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม และยังอยู่ภายใต้การกำกับ ดูแลของ สกสว. หรืออาจเป็นองค์กรอิสระที่ยังคงสังกัดกระทรวง อุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ที่มีภาคส่วนต่างๆ เข้ามา ร่วมกันดำเนินงาน (สกสว. สถาบันการศึกษา/ สถาบันวิจัย และตัวแทน ชุมชน) ที่เป็นองค์กรที่มีศักยภาพทั้งด้านการวิจัยพัฒนา การถ่ายทอด เทคโนโลยีการหารายได้ และการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการสร้างผลลัพธ์ เชิงบวกให้แก่ชุมชนไปพร้อมกัน ซึ่งในมิติของคุณย ุทธพรสานงานวิจัย เพื่อท้องถิ่นนั้น อาจสรุปทิศทางการปรับปรุงรูปแบบองค์กรได้ดังนี้

1) ปรับให้อยู่ในหน่วยงานระดับกรม/ กอง โดยให้เป็นคุณย ุทธพรสานงานวิจัยที่มีสำนักงานประจำทั้งในส่วนกลางและภูมิภาค และอยู่ภายใต้การกำกับดูแลโดยกระทรวงอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

2) ปรับให้เป็นองค์กรอิสระที่ยังคงสังกัดกระทรวงอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม โดยมีการตราพระราชบัญญัติจัดตั้ง หน่วยงานใหม่

3) ปรับให้อยู่ในรูปของนิติบุคคลอิสระที่ดำเนินงานในรูปแบบ ของบริษัทประชารัฐที่มีภาคส่วนต่างๆ เข้ามาร่วมดำเนินงาน ทั้ง สกสว. ราชการส่วนภูมิภาค (กระทรวงมหาดไทย) และราชการส่วนท้องถิ่น (องค์การบริหารส่วนตำบล) ตลอดจนผู้ที่ทำหน้าที่ศูนย์ประสานงานวิจัย เพื่อท้องถิ่นในปัจจุบัน

อ้างอิง

กาญจนา แก้วเทพ. (2556). คุณลักษณะและวิธีวิทยางานวิจัยเพื่อท้องถิ่น.
พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

นาทพงศ์ หนูสวัสดิ์. (2560). การประเมินผลตอบแทนทางสังคม ปีที่ 45,
ฉบับที่ 4 (ตุลาคม ถึง ธันวาคม 2560): 343-353.

พชร ชำนาญไพร. (2560). การวัดผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน
ในธุรกิจเพื่อสังคมของศูนย์การเรียนรู้เพาะฟักลูกปู. (ค้นคว้าอิสระ
หลักสูตรบัญชีมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สาขาบัญชี
คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี.

Martin Taylor, S & Ochocka, Joanna. (2017). Advancing community
-based research in Canada. International Journal of
Knowledge-Based Development. 8. 183. 10.1504/IJKBD.
2017.10006154.

Richard E. Sclove, Madeleine L. Scammell, and Breena Holland.
(1998). COMMUNITY-BASED RESEARCH IN THE UNITED
STATES. The Loka Institute Amherst, Massachusetts USA.
Online. <http://www.loka.org/crn/lokareport.pdf>.

